

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI**

**ERBİL BÜYÜK MEZARLIK'TAKİ (KAYSERİYYE) 19. YY.
OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Nesrullah BALAT

Danışman

Doç. Dr. Recep GÜN

SAMSUN
2021

TEZ KABUL VE ONAYI

Nesrullah BALAT tarafından, Doç. Dr. Recep GÜN danışmanlığında hazırlanan “Erbil Büyük Mezarlık'taki (Kayseriyye) 19. yy. Osmanlı Dönemi Mezar Taşları” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 8.2.2021 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan Danışman	Doç. Dr. RECEP GÜN Ondokuz Mayıs Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. EYÜP NEFES Ondokuz Mayıs Üniversitesi Turizm Rehberliği Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi ABDURRAHİM AYĞAN Şırnak Üniversitesi Resim Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY
... / ... / ...
Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlik tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığımı taahhüt ve beyan ederim.

İmza

10 /02/ 2021

Nesrullah BALAT

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: Erbil Büyük Mezarlık'taki (Kayseriyye) 19. yy. Osmanlı Dönemi Mezar Taşları

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 12.01.2021 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 12

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

İmza

12 /01 / 2021

Doç. Dr. Recep GÜN

ÖZET

ERBİL BÜYÜK MEZARLIK'TAKİ (KAYSERİYYE) 19. YY. OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI

Nesrullah BALAT

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Şubat/2021

Danışman: Doç. Dr. Recep GÜN

Uzun yıllar Osmanlı hakimiyetinde kalmış olan Erbil şehri, bünyesinde Osmanlı dönemine ait birçok sanatsal ve tarihi eseri barındırmaktadır. Şüphesiz ki bu eserlerden en fazla bulunanlar ise mezar taşlarıdır. Sahip oldukları karakteristik özellikleri ile bölgenin dili, sanatı, tekniği ve demografik yapısı hakkında önemli bilgiler içeren bu taşların her biri o dönemi yansıtan birer fotoğraf karesi gibidir.

Çalışmamızın konusunu Erbil Büyük Mezarlık'ta bulunan 19. yy'a ait 57 mezar taşı oluşturmaktadır. Erbil'in en eski ve en büyük mezarlığındaki şahideler sadece bu yörede görülen farklı tip ve bezemeleri ihtiva etmektedir. Ne yazık ki şimdiye kadar mezarlık hakkında Şeyh Muhammed'in Erbil'deki mezarlıklar ve türbeleri tanıttığı "el-Mekâbir ve'l Mezârât fi Erbil" eseri dışında bir çalışma bulunmamaktadır. Bu durum sanatsal yönleri ihmal edilen mezar taşların incelemesini gerekli kılmıştır.

Tezimizin Amacımız, Anadolu dışında bulunan bu coğrafyada Osmanlı'nın sanatsal, tarihi ve kültürel izlerini aramak, bölgenin 19.yy.'daki sanatının mezar taşlarına yansımalarını tespit ederek Osmanlı mezar taşları geleneğindeki yerlerini ve belirlemektir. Bu amaçlar doğrultusunda mezarlıktaki şahidelerin fotoğraflarını çekerek her biri için ayrı klasörler oluşturduk. Doç. Dr. Recep Gün'ün örnek aldığımız "Çarşamba Gökçeli Mezarlığı'ndaki Tarihi Mezar Taşları" isimli eserindeki katalog kısmında değişiklikler yaparak tüm şahideleri katalogladık. Oluşturduğumuz kataloglardaki bilgileri hem 19. yy.'a ait Büyük Mezarlık'taki şahidelerle hem de Anadolu coğrafyasındaki şahidelerle karşılaştırarak değerlendirme yaptık.

Sonuç olarak Büyük Mezarlık'taki şahideler yüzyıl boyunca form, teknik, süsleme ve yazı açısından farklılık göstermektedir. Yüzyıl sonlarına doğru kitabeler kaidelerine uygun olarak yazılmış, süslemelerde kazıma tekniğinin azaldığı görülmüş, ayak ucundaki nesneli süslemeler azalarak yerini kitabeye bırakmıştır. İlk zamanlar sade olan şahide tipleri zamanla çeşitlenerek artmıştır. Kitabeler celi sülüs hatla Arapça olarak taşta işlenmiştir. Anadolu coğrafyasında ise celi sülüs ve celi talik hatlarla Osmanlı Türkçesi olarak genellikle mermere nakşedilmiştir. Anadolu'da oldukça fazla çeşitliliğe sahip başlıklı şahide tipine bu mezarlıkta sadece bir örneğine rastlanmaktadır. 19. yy.'da Anadolu mezar taşı süslemelerinde Batı tesiri görülmesinin aksine bu mezarlıkta erken dönem Osmanlı ve Selçuklu tesirleri hakimdir.

Anahtar Sözcükler: Erbil, mezarlık, şahide, süsleme

ABSTRACT

19TH CENTURY OTTOMAN PERIOD TOMBSTONES AT ARBİL GREAT CEMETERY (KAYSERİYYE)

Nesrullah BALAT

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Islamic History and Arts

Master, February/ 2021

Supervisor: Assoc. Prof. Recep GÜN

The city of Arbil, which has been under Ottoman rule for many years, contains many architectural and historical works of the Ottoman period. Undoubtedly, the most found of these works are tombstones. Each of these stones, which contain important information about the language, art, technique, and demographic structure of the region with their characteristics, are like a photographic frame reflecting that period.

The subject of our study is an investigation of the 57 tombstones belonging to the 19th century in Arbil Great Cemetery. The Arbil's oldest and largest cemetery contain different types and decorations of gravestones seen only in this region. Unfortunately, there has not been any work on the cemetery other than the work "al-Makâbir ve'l Mazârât fi Arbil" in which Sheikh Muhammed introduced the cemeteries and tombs in Arbil. This situation made it necessary to examine the gravestones whose artistic aspects were neglected.

Our dissertation aims to research for the artistic, historical, and cultural traces on tombstones in Arbil to determine the reflections of the 19th-century art of the region on tombstones and their place in the Ottoman tombstone tradition. For these purposes, we created separate folders for each of them by taking photos of the gravestones in the cemetery. We have cataloged all the tombstones photos by making changes in the catalog of Assoc. Prof. Recep Gün's named "Çarşamba Gökçeli Mezarlığı'ndaki Tarihi Mezar Taşları", which we take as an example. We evaluated by comparing the information in the catalogs we created with the gravestones in the Great Cemetery of the Arbil with the gravestones in the Anatolian geography based on the 19th-century architectural mindset.

As a result, the gravestones in the Great Cemetery of Arbil have differed in form, technique, decoration and writing throughout the century. Towards the end of the century, the inscriptions were written following their pedestals, it was seen that the engraving technique in decorations decreased, the ornaments with objects on the toes were replaced by the inscription. The types of "gravestone/shahadah", which were plain at first, have increased in variety over time. The inscriptions are engraved on stone in Arabic with "jelī thuluth" and calligraphy. In the Anatolian geography, it was usually embroidered on marble with "jelī thuluth" and "jelī taliq" lines as Ottoman Turkish. There is only one example of this type of headdress, which has a wide variety in Anatolia, in this cemetery. Contrary to the Western influence on Anatolian gravestone decorations in the 19th century, early Ottoman and Seljuk influences are dominant in this cemetery.

Keywords: Arbil, cemetery, tomptones, ornament

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Mezar taşları, milletlerin ya da dinlerin bir bölgede daha önceki tarihlerde de var olduğunun, orada ikâmet ettiğinin, orayı imar ve inşa ettiğinin birer belgeleridir. Biz bu çalışmamızda Osmanlı'nın izlerini Anadolu dışında, Orta Doğu'nun kadîm şehri Erbil'de arayacağız.

Çalışmamızda, Erbil Büyük Mezarlık'taki Osmanlı dönemi mezar taşlarının sanat tarihi yönüyle incelenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda mezar taşlarının formları, süsleme özellikleri, malzeme ve işleniş şekilleri, mezar taşlarındaki şekillerin geldikleri anlam kitabelerdeki konular ve yazı türleri yönlerinden incelemeye tabi tutulmuştur. Ayrıca, Anadolu'da aynı döneme denk gelen mezar taşları ile kıyaslanarak söz konusu taşların sanat tarihindeki yerleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Amacımız, Erbil Büyük Mezarlık'taki Osmanlı dönemi mezar taşları üzerinde bulunun sekil, form ve yazılardan Osmanlı Dönemi sanat zevkinin ve çeşitliliğinin Anadolu dışındaki mezar taşlarına yansımaları tespit etmektir.

Bu mezar taşları, Türk-İslam sanatları bakımından incelenmeyi ve gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen eserlerdir. Zira bu konuda henüz yeterli bir araştırma yapılmamıştır. Mezarlığın korunaklı olmaması nedeniyle bazı mezar taşları tahrip olmuş, bazıları toprak altında kalmış ve bazılarının şahideleri beton ile kaplanmıştır. Dolayısıyla tarihi bir bölgenin; edebi, sanatsal ve folklorik niteliklerinin taşıyıcı unsurları arasında yer alan bu eserlerin tespit edilip gün yüzüne çıkarılması önem arz etmektedir.

Çalışmayı hazırlamamda benim kadar emeği geçen danışmanım Doç. Dr. Recep Gün'e, Erbil'de kaldığım müddetçe yardımlarını esirgemeyen abim Yusuf Balat'a, tercüme hususunda istifade ettiğim Araştırma Görevlileri Hamdullah Arvas, Muhammed Şahin ve İbrahim Halil Gümüştekin'e, yazım sürecinde fikir ve tecrübeleri ile destek olan İshak Kızılgöçer'e, çizimleri yapmamda yardımcı olan Orhan Baran'a, sembollerini çözmeye kendisinden faydalandığım Erbil Selahaddin Üniversitesi Sanat Tarihi Fakültesi Öğr. Üyesi Mehdi Celal Mustafa'ya, Erbil'deki mezarlıklarla ilgili çalışmalarını benimle paylaşan Şerzad Şeyh Muhammed'e ve bölge çalışmalarımda beni yönlendiren Irak Türkmen Cephesi Yürütme Kurulu Üyesi ve Türkmen Bakanı Sayın Aydın Maruf'a teşekkürlerimi sunarım.

Nesrullah BALAT

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
ERBİL VE MEZARLIKLARI	4
1.1. Erbil'in Tarihçesi.....	4
1.2. Erbil'in Coğrafyası	5
1.3. 19. Yüzyılda Erbil'in Demografik Durumu.....	5
1.4. Erbil'deki Tarihi Yapılar	6
1.4.1. Erbil Kale Camii	6
1.4.2. Ulu Cami (Çoli) Minaresi	7
1.5. Erbil'deki Tarihi Mezarlıklar	7
1.5.1. Çerağ Mezarlığı	7
1.5.2. Şeyh Muhammed Horasani Mezarlığı	8
1.5.3. İmam Muhammed el-Vasti Mezarlığı.....	8
1.5.4. Şeyh Ömer Mezarlığı.....	8
1.5.5. Şeyh Abdullah Kutup El-Medar Mezarlığı.....	8
1.5.6. Küçük Molla Mezarlığı.....	8
1.5.7. Üzeyir Ağa Mezarlığı.....	9
1.5.8. Haydariler Mezarlığı.....	9
1.5.9. Molla Reşit Mezarlığı	9
1.5.10. Şeyh Maruf Mezarlığı	9
1.5.11. Şeyh Ahmet Mezarlığı	10
1.5.12. Beste Beyazıt Mezarlığı	10
1.5.13. Erbil Kuzey Mezarlığı.....	10
1.5.14. Erbil Güney Mezarlığı	10
1.5.15. Erbil Büyük Mezarlığı	10
1.6. Temel Kavramlar	12
İKİNCİ BÖLÜM	14
KATALOG	14
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	114
DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA	114
3.1. Mezar Tipleri	114
3.1.2. Şahideli, Üstü Açık Sandukalı Mezarlar	115
3.2. Mezar Taşı Tipleri.....	115
3.2.1. Erkek Mezar Taşları.....	116
3.2.2. Kadın Mezar Taşları	117
3.3. Malzeme ve İşleniş	120

3.4. Yazı	122
3.4.1. Yazıların Biçimsel Özellikleri	122
3.4.2. Yazıların Muhtevası.....	125
3.5. Süslemede Kullanılan Unsurlar ve Kompozisyon Özellikleri	131
3.5.1. Bitkisel Süslemeler	131
3.5.2. Nesneli Süslemeler.....	134
3.5.3. Geometrik Süslemeler.....	140
SONUÇ	141
KAYNAKÇA.....	145
ÖZ GEÇMİŞ.....	150

SİMGELER VE KISALTMALAR

BDAGM	: Başkanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇOMÜ	: Çanakkale Ondokuz Mart Üniversitesi
Ed,	: Editör
h.	: Hicri
İSTEM	: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi
Kat. No	: Katalog Numarası
No	: Numarası
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfadan Sayfaya
vd.	: Ve Diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

"Erbil Büyük Mezarlık'taki 19. yy. Mezar Taşları" isimli tezin problemi, mezarlıktaki şahideleri; süsleme, yazı, tipoloji, malzeme ve kompozisyon gibi açılardan inceleyerek Osmanlı mezar taşlarındaki yerlerini tespit etmektir. Ayrıca süsleme unsurlarının İslam sanatlarındaki yerini, hat sanatının kitabelere yansımalarını, bölgenin coğrafi konumunun malzeme ve işlenişe etkisi ile demografik yapının yazının muhtevasına tesirini belirlemeye çalışmaktır.

Çalışma konumuzun tespitinde Türk mezar geleneğinin bir halkası olduğu halde ne yazık ki şu an ülkemiz sınırları içerisinde yer almayan Erbil'in mezar taşlarını çeşitli yönlerden değerlendirerek bu zincirin tamamlanmasına katkıda bulunmak düşüncesi etkili olmuştur.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mezar taşları taşıdıkları farklı özellikler ile dönemin, bölgenin ve kişilerin geçmişteki karakter ve bilgilerinin üzerine resmedildiği birer tuval gibidirler. Türk sanatının en küçük anıtları olarak bir milletin belirli devirlerdeki sanat zevkini ve halkın duygularını en güzel, en iyi aksettiren, üstelik tarihleri de açıkça belirtilmiş olan hatıralardır.¹ Bunlar tarih araştırmalarına kaynaklık ederek günümüz dünyasına geçmiş ile ilgili fikir vermektedir. Taşıdıkları kitabeler, süslemeler ve büründükleri formlar ile sanat ve sanat tarihine ayrıca kaynaklık ederler. Araştırmacı bunları değerlendirerek geçmişte yaşamış bu toplumların kültürel özelliklerinin gün yüzüne çıkarılmasında önemli rol üstlenmektedir.

Erbil, daha İslamiyet'in ilk yıllarında Hz. Ömer zamanında Müslümanların idaresine girmiş bir şehirdir. Tarihi süreç içinde birçok devletin yönetiminde kalan şehir, yüzyıllar boyunca Osmanlı egemenliğinde de kalmıştır. Bu sürede şehir, Anadolu'daki şehirler gibi Osmanlı'nın karakteristik özelliklerini benimsemiş ve yansıtmıştır. Şüphesiz şehirdeki Türkmen nüfusunun yoğunluğu kaynaşmayı kolaylaştırıp hızlandırmıştır.

¹ Semavi Eyice, "Mezarlıklar ve Hazireler", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II*, İstanbul 28- 30 Eylül 1991, s. 124.

Erbil'deki en eski mezarlık olan 'Büyük Mezarlık' özellikle İslami dönemde birçok devletten ve milletten insanların defnedildiği bir mekandır. Çalışma konumuzun muhtevasını oluşturan 19. yy. mezar taşları ise en fazla çeşitliliğin görüldüğü eserlerdir. Burada yapılan çalışmayla Anadolu dışındaki bir coğrafyada Osmanlı izlerini aramak, bölgenin mezar taşı geleneğini ve sanat anlayışını belirlemek ve bunları Anadolu'daki örneklerle karşılaştırarak aradaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmak sanat tarihi araştırmaları açısından önem arz etmektedir.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmamızın içeriğini Erbil Büyük Mezarlık'taki mezar taşları oluşturmaktadır. Ancak mezarlığın çok eski ve büyük olmasından dolayı çalışma 19. yy. mezar taşları ile sınırlandırılmıştır. 19. yy. mezar taşlarının seçiminde; bu dönemdeki şahidelerin genelde sağlam olmaları, şahide tipolojisinin çeşitliliği, kitabelerin sağlam ve okunaklı olmaları ve süsleme çeşitliliğinin fazla olması gibi hususlar etkili olmuştur.

Çalışma için önce mezarlığa gidilerek bir ön araştırma yapılmıştır. Daha sonra kaynak taraması yapılarak, mezarlık ve mezar taşlarını konu edinen çalışmalar derlenmiştir. Ardından her bir taşın fotoğrafı çekilmiş, oluşturulan gözlem fişlerine taşla ilgili bilgiler ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Sahada elde edilen bilgilerden sonra taşlar farklı açılardan değerlendirmeye tabi tutulmuş, kitabeler okunmuş ve çizimleri yapılmıştır. Bütün bunlar yapılırken mezar taşlarının; şahide tipleri, süsleme özellikleri, malzeme, uygulanan teknikler ile şahideler üzerindeki şekil ve kitabeler esas alınmıştır.

"Erbil Büyük Mezarlık'taki 19. yy. Mezar Taşları" isimli tezimiz giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Birinci bölümde tezimizle alakalı temel kavramlar açıklanıp, Erbil'in tarihi ve coğrafyası hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra Erbil'deki tarihi yapılar ve mezarlıklar anlatılmış ardından "Büyük Mezarlık" ile ilgili genel bilgiler verilerek bu bölüm tamamlanmıştır. İkinci bölümde 19. yy.'a ait 57 mezar yapısı tarihsel olarak sıralanıp, kataloglanmıştır. Katalog kısmına bu yapılarla ilgili bilgiler, fotoğraflar ve çizimler eklenmiştir. Üçüncü bölümde ise; mezar taşlarını kendi içinde ve diğer bölgelerdeki mezar taşları ile tipoloji, süsleme, yazı, malzeme ve işleniş açısından kıyaslayarak bunların Osmanlı dönemi mezar taşları arasındaki yerleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonuç bölümüyle nihayetlendirilmiştir.

Çalışmamızı oluştururken Doç. Dr. Recep Gün'ün "Çarşamba Gökçeli Mezarlığı'ndaki Tarihi Mezar Taşları" isimli çalışması ve Vezirköprü Yöresinde Bulunan Tarihi Mezar Taşları ile ilgili makaleleri örnek alınmıştır. Bahsi geçen eserin katalog formundan esinlenilerek 57 mezar taşı tasnif edilmiştir. Birinci bölümde Erbil mezarlıkları hakkında bilgi verilirken, Şerzad Seyh Muhammed'in Arapça kaleme aldığı "Erbil'deki; Mezarlar, Mezarlıklar ve Türbeler" adlı kitabından yararlanılmıştır. Ayrıca Doç. Dr. Eyüp Nefes'in "İlkadım Seyyid Kutbiddin (Kökçüoğlu) Mezarlığı Tarihi Mezar Taşları" ve diğer çalışmaları, Türk Tarih Kurumu'nun "İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri", Mezarlıklar Vakfı tarafından basılan "Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu", Prof. Dr. Halit Çal'ın "Türklerde Mezar- Mezar Taşları" ve diğer eserleri, Adnan Menderes Üniversitesi ile Kuşadası Kültürel ve Tarihi Mirası Koruma Derneğinin iş birliğinde yapılan, "I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde bulunan "Celi, Erbil, Hüvelbâki, Kitabe, Sülüs, Rebülevvel, Receb ve Safer" gibi maddeler, Beyhan Karamağaralı'nın muhtelif eserleri, Bahaeddin Ögel'in İslamiyet'ten önceki Türk Kültür ve Hayatı ile ilgili eserleri, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) bünyesinde hazırlanmış "mezar" ve "mezarlık" temalı tezler çalışmamızı oluştururken başvurduğumuz başlıca kaynaklardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ERBİL VE MEZARLIKLARI

Bu bölümde Erbil'in tarihi, coğrafyası, 19. yüzyıldaki demografik yapısı, tarihi yapı ve mezarlıkları hakkında kısaca bilgi verilecektir.

1.1. Erbil'in Tarihçesi

Kuzey Irak'ta yer alan Erbil kenti, çok uzun ve köklü bir tarihe sahiptir. Tarih boyunca Erbil'e birçok devlet hâkim olmuştur. Şehre ait kil tabletler MÖ 6000 yıllarına dayanır. Sümerler, Asurlular, Ahminiler, Sasaniler İslamiyet'ten önce bölgede yaşamış ve eserler bırakmış devletlerdir. Örneğin şehrin merkezinde bulunan kalesi Asurlular tarafından MÖ 3000 yıllarında yapılmıştır. Kalede bulunan kitabeye göre; kale, 102 dönümlük yığma bir tepe üzerine kurulmuş 506 haneden oluşmaktadır. Yakın zamanlara kadar mahalle olarak kullanılan kalede, restorasyon çalışmalarından dolayı sadece birkaç ev bulunmaktadır.

Erbil'in, Hz. Ömer'in bölgeye tayin ettiği ilk vali İyâz b. Ganem veya onun vefatından sonra 20 (641) yılında Musul valiliğine getirilen Utbe b. Ferkad es-Sülemî tarafından 18 (639) veya 20 (641) yılında fethedildiği tahmin edilmektedir.² Dört halife ve Emeviler zamanında Erbil hakkında bilgilere rastlamak pek mümkün değildir Abbasiler döneminde Hezbaniler ve Hamdaniler arasındaki çatışmalarda, Abbasilerin Hamdanileri desteklemeleriyle Hamdaniler şehre hâkim olmuşlardır.³

Selçukluların ortaya çıkmasıyla Hamdaniler zayıflamış, Abbasilere karşı Selçukluları destekleyen Hezbaniler, şehre Selçuklulara vergi vermek suretiyle hâkim olmuşlardır.⁴ Selçukluların zayıflamasından sonra bölgede Erbil Atabeyliği kurulmuştur.⁵ Erbil, Muzafereddin Gökbörü zamanında altın dönemini yaşamış ve şehir yeniden imar edilerek, birçok yapı yapılmıştır. Bu yapılardan biri olan "Çoli" minaresi, camisinin yok olmasına rağmen hala ayakta durmaktadır.⁶

Moğolların 1258 de Bağdat'ı yağmalamalarından Erbil de nasibini almıştır. Şehir halkı her ne kadar Moğollara karşı uzun süre direniş göstermişse de sonuç alamamıştır. Moğollar şehirde ciddi tahribatlar yapmıştır. Erbil halkı bu olaylardan bir

² Sâmi es-Sakkâr, "Erbil", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 272.

³ Seyyid Mevlud Behali, *Hawlerim Vadiva Vabistuva*. Kültür Bakanlığı, Bağdat 2011, s. 8.

⁴ Niştiman Beşir Muhammed, *Kurt ve Selcuki Lekolineveyik Le Peyvendi Siyasiyekan*, Mukiryani Yayınevi, Süleymaniye 2006, s. 282.

⁵ Muhsin Mohammed Hüseyin, *Erbil Fi'l-Ahd el-Atabeki*. Asaad Yayınları, Bağdat 1976, s. 40.

⁶ Muhsin Mohammed Hüseyin, *Erbil Fi'l-Ahd el-Atabeki*, s. 262.

asır sonra- tekrar tahribat olmaması için- bölgeye gelen Timurlulara, itaat etmiştir.⁷

Daha sonra sırasıyla; Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi devletleri bölgede hüküm sürmüştür.⁸ Safevilerin Şiiliği yaymalarını engellemek ve Doğu sınırını genişletmek isteyen Yavuz Sultan Selim, bölgedeki Kürtlerin de desteğini alarak Safevi devletini 1514'te mağlup etmiştir. Bu tarihten sonra bölge dört asır boyunca Osmanlı idaresinde kalmıştır.⁹ Erbil daha sonra birkaç kez Osmanlı ile Safevi arasında el değiştirmiş, 1637 yılında Sultan IV. Murat Erbil'i Bağdat'a bağlı bir kaza haline getirerek bölgede hakimiyeti sağlamıştır.¹⁰ Şehir, 19. yy.'ın başlarında bu vilayete bağlıyken 1879 yılından itibaren Musul eyaletine bağlanmıştır.¹¹

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede hakimiyet kurmak isteyen İngilizler 1917 baharında Bağdat'ı ele geçirmişlerdir. Mondros Ateşkes Antlaşması ile Erbil'de idari bir boşluk oluşmuş, İngilizler şehre girip Osmanlı ordusundan şehri terk etmelerini istemişlerdir. Osmanlı ordusunun 10 Kasım 1918 de şehri terk etmesiyle bölgede Osmanlı hakimiyeti son bulmuştur.¹²

1.2. Erbil'in Coğrafyası

Erbil, Zağros dağlarının batı eteklerinde Büyük ve Küçük Zap nehirlerinin arasında, Musul-Bağdat yolu ile Anadolu ve İran'dan gelen başlıca yolların birleştiği askerî ve ticarî açıdan önemli bir noktada yer almaktadır.¹³ Irak'ın kuzeyinde, Türkiye'nin ise güney doğusunda yer alır.

Geniş ve düz bir ovada kurulan şehrin etrafında geniş bozkırlar bulunur. Etrafta nadiren de olsa kalkerli taşlar bulunur.¹⁴ Yazları aşırı sıcak, kışları ise yağmurlu geçmektedir.

1.3. 19. Yüzyılda Erbil'in Demografik Durumu

Erbil'in 19. yy.'daki nüfusu hakkında farklı kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Bunların ilkinde şehrin nüfusunun 1837 yılında 4500-5000 arasında olduğu zikredilmektedir.¹⁵ Şemsettin Sami ise 1889 yılında yazdığı Kamusu'l-Alâm adlı eserinde Erbil'in 1600 haneli ve tahminen 6000 nüfuslu bir kasaba olduğunu

⁷ Erbil Belediyesi, *Erbil fi Erbaat Avam*, Dar el-Cumhuriye Yayınları, Bağdat 1968, s. 18.

⁸ Ferhad Pirpal, *Kronoloci Havler la Konava ta 1958*, Şahap Yayınları, Erbil 2008, s.41- 42.

⁹ Racir Sivri, *İrani Serdemi Safavi*, çev. Selaheddin Aşti, Şvan Yayınları, Süleymaniye 2006, s. 86.

¹⁰ Halil Sahillioğlu, *Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi*. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s. 25.

¹¹ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, T.C. BDAGM, Ankara 2006, s. 170.

¹² Hadi Reşit, Çavuşlı, *Turas Erbil et-Tarihi*, Kültür ve Gençlik Genel Müdürlüğü, Bağdat 1985, s. 231.

¹³ Sâmî es-Sakkâr, "Erbil", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, s. 272.

¹⁴ Etrafta taşın nadiren bulmasından dolayı tarihi yapılar genellikle tuğladan yapılmıştır.

¹⁵ el- Haydari. *et-Tahtidü'l-Hazeri li-Kaleti'l- Erbil*, Bağdat 1985, s. 72.

söylemektedir. Ona göre halkın çoğunluğunu Türkler, geriye kalanları da Kürtler oluşturmaktadır.¹⁶ Dönemin 1894 Musul vilayet salnamesinde ise nüfus 7590 olarak kaydedilmektedir. Yine bu salnameye göre şehir nüfusunun çoğunluğunu Türkler teşkil etmektedir.¹⁷ Tarihsel sırayla verdiğimiz kaynaklardan yola çıkarak, şehrin nüfusunun sürekli olarak arttığını ve Türklerin yoğunlukta olduğunu söylememiz mümkündür.

1.4. Erbil'deki Tarihi Yapılar

Erbil kalesi, dünyada bilinen en eski kalelerinden olup Erbil şehrinin merkezinde yer almaktadır. Asurlular zamanından kalan yapı, 1190'da Muzafferuddin Gökbörü tarafından yenilenmiştir. 1731 yılında Nadir Şah tarafından yapılan kuşatmada ağır hasar gören kalede, zaman zaman tadilat çalışmaları olmuşsa da en kapsamlı tadilat 1849 yılında Osmanlılar tarafından yapılmıştır.¹⁸

Kale yapay bir tepe üzerinde yaklaşık 110 bin m²'lik alan üzerinde daireye benzer şekilde inşa edilmiştir. Kalenin etrafı yüksek surlarla çevrili olup üç giriş kapısı bulunmaktadır. Kale, Saray, Takkiyye ve Tophane mahallelerinden oluşur. Kalede evlerin yanı sıra camii, hamam, fırın, medrese, rüştiye ve okul gibi kurumlar da bulunur. Yakın zamana kadar 506 hanenin yaşadığı kalede, günümüzde restorasyon çalışmaları sürmektedir.

Kale yapay bir tepe üzerinde yaklaşık 110 bin m²'lik alan üzerinde daireye benzer şekilde inşa edilmiştir. Kalenin etrafı yüksek surlarla çevrili olup üç giriş kapısı bulunmaktadır. Kale, Saray, Takkiyye ve Tophane mahallelerinden oluşur. Kalede evlerin yanı sıra camii, hamam, fırın, medrese, rüştiye ve okul gibi kurumlar da bulunur. Yakın zamana kadar 506 hanenin yaşadığı kalede, günümüzde restorasyon çalışmaları sürmektedir.

1.4.1. Erbil Kale Camii

Eser, Erbil Kalesi içerisinde yer almaktadır. Günümüzde "Kale Camii", "Kale Mescit", "Mansur Kale Camii" ya da "Camii'l Kebir" olarak da bilinen eser; Hz. Ömer zamanında kalenin fethedilip içindeki kilisenin camiye çevrilmesi suretiyle oluşturulmuştur.¹⁹ Mescid her ne kadar Emevi ve Abbasi dönemlerinde tamir görse de asıl tamir ve düzenlemeyi Muzafferuddin Gökbörü zamanında görmüştür. Cami

¹⁶ Şemsettin Sami, *Kamusu'l-Alâm*, C. II, Mihran, İstanbul 1306h. (1889), s. 821.

¹⁷ *Musul Vilayet Salnamesi* 1312h (1894), s. 319.

¹⁸ Abdüsselâm Uluçam, *İrak'taki Türk Mimari Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 152.

¹⁹ Camiinin hicri 24 yılında fetih sonrası inşa edildiği de söylenmektedir.

Osmanlı döneminde de onarım ve eklemelere maruz kalmıştır. 19. yy.'ın ilk yarısında camiye bir minare eklenmiştir. 1958'de yapılan tadilatta caminin orijinal hali bozulmuş, geriye sadece minare ve minber kalmıştır. Mihrabı örten çinilerin üzerlerine boya çekilmiş, üstü örten 21 kubbe yıkılmıştır. Caminin etrafında önceleri var olan Kadiri, Nakşi ve Rufai tekkelerinden geriye bir şey kalmamıştır.

1.4.2. Ulu Cami (Çoli) Minaresi

1190 yılında Muzafferuddin Gökböri tarafından yaptırılan Ulu Cami tamamen yıkılmış, sadece minaresinin büyük bir kısmı sağlam olarak günümüze gelebilmiştir. Yapı her ne kadar bir medresenin minaresi olarak bilinse de yakın zamanda yapılan kazılar sonucu temelleri toprak altında kalan bir caminin minaresi olduğu ortaya çıkmıştır.²⁰

Minare sekizgen kaide üzerine silindir şeklinde gövdeden oluşmaktadır. İki şerefesinden minarenin, ikinci şerefeden yukarı kısmı yıkılmıştır. Eser, günümüzde mevcut haliyle 36,5 metre yükseklikte olup doğuya doğru yaklaşık 80 cm. eğik durumdadır.

Minare zengin çini mozaiklerle tezyin edilmiştir. Alttaki sekizgen kaidenin beş kenarı, üstteki sekizgen kaidenin ise tamamı sivri nişlerle hareketlendirilmiştir. Kaidelerin üstünde bir yazı kuşağı bulunmaktadır. Minarenin silindirik gövdesi dört bölüme ayrılmış olup tuğlanın farklı geometrik şekillerde dizilimi ile yapıya hareketlilik kazandırılmıştır.

1.5. Erbil'deki Tarihi Mezarlıklar

Erbil'in farklı bölgelerinde farklı zamanlarda kurulmuş on beş kadar mezarlık bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı aile mezarlıkları bir kısmı ise umumi mezarlıklardır. Zamanla umumi mezarlıklar yetersiz kalınca yeni mezarlıklara ihtiyaç duyulmuş ve şehrin genişlemesine bağlı olarak bunlar genelde şehir dışında kurulmuşlardır.²¹

1.5.1. Çerağ Mezarlığı

Şehrin merkezinde bulunan mezarlığın, İslamiyet döneminin başlarında kurulduğuna inanılmaktadır. Mezarlığın sınırının bir tarafı kalenin batı kısmına kadar

²⁰ Abdüsselâm Uluçam, *İrak'taki Türk Mimari Eserleri*, s. 123.

²¹ Erbil'de eski zamandan beri uygulanan bir gelenek vardır. Ölen kişinin mezarı kırk gün sonra sert taş ve mermerlerden yeniden yaptırılmakta ve bunların üzerine ve yanlarına Kur'an'ı Kerim'den ayetler; Arapça, Türkçe ve Farsça şiirler yazılmaktadır. Son kısma ise; ölünün adı, doğum ve ölüm tarihleri eklenmektedir. Bkz: Naznaz Behjat Tawfeq, *İrak- Erbil Yöresi Mezar Kültürü*, Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s. 161- 162.

uzanırken diğer tarafı Muzafferiyye Minaresi'nin yanındadır.

19. yy. ikinci ortasında, 27.500 metrekairelik mezarlığın güney kısmı Yahudi mezarlarıyla sınırlandırılmıştır. Daha sonra bu mezarlığın bir kısmı yıkılıp iskana açılmıştır.²² İskana açılan yer günümüzde Seydava Mahallesi olarak bilinmektedir.

1.5.2. Şeyh Muhammed Horasani Mezarlığı

Erbil'in Otuzluk Caddesi'nin doğu kısmında bulunan mezarlık, şehrin en eski mezarlıklardan biridir. Şeyh Muhammed Horasani²³ vefat edince kendisine ait medresenin bir odasına defnedilmiş ve sonraları bölge bir mezarlığa dönüşmüştür.²⁴

1.5.3. İmam Muhammed el-Vasti Mezarlığı

Mezarlık, Şeyh Muhammed Horasani Mezarlığı'nın karşı tarafında bulunmaktadır. Alanı yaklaşık 2000 m²'den oluşmaktadır.²⁵

1.5.4. Şeyh Ömer Mezarlığı

Şeyh Ömer Mezarlığı, Hanaka Mahallesi'nin merkezinde ve Şeyh Ebubekir Nakşibendî Camii'nin doğu kısmında yer almaktadır. Mezarlık, yaklaşık 16.250 m²'den oluşan bir alan üzerine inşa edilmiştir. Burada, Hanaka ve Seytakan mahallelerinde oturan ailelere ait mezarlar bulunmaktadır. Mezarlıkta 19. yy.'da yaşamış şeyhlerden biri olan Şeyh Ömer'in türbesi bulunduğu için Şeyh Ömer Mezarlığı adı verilmiştir.²⁶

1.5.5. Şeyh Abdullah Kutup El-Medar Mezarlığı

Mezarlık, bir tarafı kalenin güney kısmında, diğer tarafı ise Büyük Mezarlığın kuzeyinde bulunur. Şeyh Abdullah Kutup el-Medar'ın²⁷ türbesi 19. yy.'da inşa edilmiştir. Birçok defa tadilat gören türbe, günümüzde sağlam durumdadır. Zamanla türbenin etrafına yapılan definlerle bölge mezarlık haline getirilmiştir.²⁸

1.5.6. Küçük Molla Mezarlığı

Bu mezarlık kale ile Badava Mahallesi arasındadır. Alanı yaklaşık olarak 2.000 m² olan mezarlıkta, bir türbe ile birlikte Küçük Molla²⁹ ailesine mensup kişilerin

²² Şerzad Şeyh Muhammed, *el-Mekâbir ve'l Mezarât fi Erbil*, Bağış ve Dini İşler Bakanlığı, Erbil 2011, s. 38- 39.

²³ Şeyh Muhammed Horasanî, Muzefereddin Gökbörü döneminde Horasan'dan Erbil şehrine göç etmiş ve ömrünün sonuna kadar da Erbil'de yaşamıştır.

²⁴ Naznaz Behjat Tawfeq, *Irak- Erbil Yöresi Mezar Kültürü*, s. 93- 94.

²⁵ Muhammed Vasti, Erbil'de yaşayıp 1219 yılında vefat etmiştir. Bölgede "Demircioğlu" olarak bilinir.

²⁶ Zübeyr Bilal İsmail, *Ulama ve'l-Medaris fi Erbil*, Zehra Yayınevi, Bağdat 1984, s. 33.

²⁷ Şeyhullah adıyla tanınan Şeyh Abdullah Kutup El-Medar, Kadiriye tarikatının şeyhi olarak bilinir. 1760 yılında doğmuş ve 1836 yılında vefat etmiştir.

²⁸ "Şeyh Abdullah Kutup el-Medar'ın ölüm tarihi", *Zanko*, S. I, 2010, s. 11-16.

²⁹ Küçük Molla, Erbil'de yıllarca hakimlik yapmış, Erbil'in önde gelen şahsiyetlerdendir.

mezarları bulunmaktadır. Bölge 20. yy. başında tarla olarak kullanılıyordu. 1992 yılında etrafı surla çevrilen mezarlığın içine iki odalı bir ev yapılmış olup halen mezarlığın bakımı ile bir aile ilgilenmektedir.³⁰

1.5.7. Üzeyir Ağa Mezarlığı

Mezarlık Şeyh Ebubekir Nakşibendi Camii'nin yakınındadır. 1909 yılından önce Erbil eşrafından Sait Ağa tarafından kurulmuştur. Nazım Uzeyri tarafından içine türbe inşa edilmiş ve mezarlar düzenli hale getirilmiştir. Üzeyir soyundan³¹ olup Osmanlı zamanında idarecilik yapan temiz insanlar burada defnedilmişlerdir. Ayrıca mezarlıkta Nakşibendi şeyhlerinin ve Osmanlı dönemindeki önemli bürokrat ve askerlerin de mezarları bulunmaktadır. Mezarlık üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde; Şeyh Ebubekir Nakşibendi'nin çocukları ile torunlarının mezarları bulunur. İkinci bölümde Haydari ailesine ait mezarlar vardır. Üçüncü bölümde ise el-Üzeyir ailesine ait mezarlar yer almaktadır.³²

1.5.8. Haydariler Mezarlığı

Erbil merkezdeki Şeyhullah Çarşısı'nın yanında, Abdullah Kutup Camii'nin ise arkasındadır. Mezarlığın içinde yapım tarihi bilinmeyen bir türbe mevcuttur. Türbenin sağ tarafındaki duvarda 1716 senesinde vefat eden II. Haydar'ın türbesi' olduğu yazılıdır. Türbede Haydari ailesine³³ mensup on bir mezar bulunmaktadır.³⁴

1.5.9. Molla Reşit Mezarlığı

Teyrava Mahallesinde 1960'lı yıllarda yapılan bir mezarlıktır. Ortasında eski bir türbe vardır. Kentleşme sonrası artan nüfusu iskân için mezarlığın bir bölümü yerleşim yeri haline gelmiştir. Alim Molla Reşid'in³⁵ kabri bu mezarlıktadır.³⁶

1.5.10. Şeyh Maruf Mezarlığı

Müfti Mahallesinde bulunan büyük bir mezarlıktır. Seyyid Şeyh Marufun³⁷ kabri bu mezarlıktadır. Mezarlığın batı kısmında Müfti ismiyle bilinen bir camii

³⁰ Naznaz Behjat Tawfeq, *Irak- Erbil Yöresi Mezar Kültürü*, s. 98- 100.

³¹ Aile, Erbil Osmanlı idaresinde iken idare işlerde, İngiliz işgali sırasında ise koruma görevinde bulunmuşlardır. Yine bu aileden şairler, seçkinler çıkmıştır.

³² Şerzad Şeyh Muhammed, *el- Mekâbir ve'l Mezârât fi Erbil*, s. 132.

³³ Haydari ailesi Erbil'in eski ailelerinden biridir. 17. yy.'da Orta Asya'dan gelip bölgeye yerleşmişlerdir. Safevi hükümdarı Şah İsmail ile aynı soydan geldikleri zikredilmektedir. (Şerzad Şeyh Muhammed, *el- Mekâbir ve'l Mezârât fi Erbil*, s. 132).

³⁴ Şerzad Şeyh Muhammed, *el- Mekâbir ve'l Mezârât fi Erbil*, s. 147.

³⁵ Molla Reşid, Hamid Emin Mahmud Bey'in oğludur. 1875 yılında Erbil'in Devrim Köyü'nde doğmuştur. Kadiriyye tarikatına mensuptur. 1961 yılında vefat etmiştir (el- Cenabi, *Medinetü'l- Erbil Dirase fi Coğrafiyeti'l- Hazar*, Tasvir Yayınları, Musul 1987, s. 104).

³⁶ Şerzad Şeyh Muhammed, *el- Mekâbir ve'l Mezârât fi Erbil*, s. 121- 122; el- Cenabi, *Medinetü'l- Erbil Dirase fi Coğrafiyeti'l- Hazar*, s. 104.

³⁷ Seyyid Şeyh Maruf, Köysancak İlçesi'nden gelerek Erbil'e yerleşen bir alimdir.

vardır.³⁸

1.5.11. Şeyh Ahmet Mezarlığı

Erbil'in en eski mezarlıklarından biridir. Yüzlük Cadde yanında Rızgari (Acil) Hastanesi'nin yanındadır. İsmi orada medfun bulunan Şeyh Ahmed'den³⁹ almış olan mezarlık, 43.603 m²'lik alanı kapsar. Erbil'de Büyük Mezarlık yetersiz kalınca definler bu mezarlığa yapılmaya başlamıştır.⁴⁰

1.5.12. Beste Beyazıt Mezarlığı

Erbil'de 20. asrın ikinci yarısının başlarında yapılmış mezarlıklarından birisidir. Mesif yolu üzerindeki Beste Beyazıt Mahallesi'nde bulunan mezarlık, 12.065 m²'lik alanı kapsar. Son yıllarda mezarlığın etrafında yerleşimler olunca, mezarlık mahalle içinde kalmıştır.⁴¹

1.5.13. Erbil Kuzey Mezarlığı

Erbil'in yeni mezarlıklarından birisi olan bu mezarlık, Yüzlük Cadde yanında bulunur. 1980 sonrası artan kentleşme sonucu Erbil Belediyesi tarafından yapılmıştır. Zamanla genişletilerek 383.500 m²'lik bir alan olmuştur. Halen 3000'den fazla mezarı kapsamaktadır.⁴²

1.5.14. Erbil Güney Mezarlığı

Bu mezarlık da Erbil'deki yeni mezarlıklarından birisidir. Mahmur yolu üzerindeki Güney Sanayi Bölgesi içerisinde yer almaktadır. Mezarlık 1984 yılında ihtiyaca binaen Erbil Belediyesi tarafından açılmıştır.⁴³ Günümüzde Erbil'de en çok defin gerçekleştirilen mezarlıklardan birisidir.

1.5.15. Erbil Büyük Mezarlığı

Büyük Mezarlık, Atabeyler zamanında “el- Sofiye Mezarlığı” olarak adlandırılmıştır. Günümüzde halk arasında “Şeyh Ğela Mezarlığı” olarak bilinmektedir. 1960'lı yıllara kadar çok geniş bir alanı kapsayan mezarlık, 1960'tan sonra sınırları daraltılarak 33.800 m² bir alana düşürülmüştür.⁴⁴ Günümüzde ise; doğu, kuzey ve güney tarafları alışveriş merkezleri ve yeni binalarla sınırlandırılmıştır. Bu mezarlık, sadece kalenin içinde yer alan Saray, Tophane ve Tekke mahallelerinde

³⁸ Şerzad Şeyh Muhammed, *el- Mekâbir ve'l Mezârât fi Erbil*, s. 159.

³⁹ Şeyh Ahmed, 20. Arsin başında vefat etmiş kâmil müridlerden biridir.

⁴⁰ Şerzad Şeyh Muhammed, *el- Mekâbir ve'l Mezârât fi Erbil*, s. 169.

⁴¹ Şerzad Şeyh Muhammed, *el- Mekâbir ve'l Mezârât fi Erbil*, s. 169.

⁴² Şerzad Şeyh Muhammed, *el- Mekâbir ve'l Mezârât fi Erbil*, s. 170.

⁴³ Şerzad Şeyh Muhammed, *el- Mekâbir ve'l Mezârât fi Erbil*, s. 170.

⁴⁴ Şerzad Şeyh Muhammed, *el- Mekâbir ve'l Mezârât fi Erbil*, s. 26- 27.

oturan aileler için kurulmuştur.⁴⁵

Labirente benzer bir görünüm arz eden mezarlıkta -günümüzde de kullanıldığı için -eski ve yeni mezarlar iç içedir. Eski mezar taşlarının genellikle mezarlığın güney tarafında bulunması, kanaatimize göre bu bölgenin mezarlığın en eski bölgesi olduğunu göstermektedir.

Mezarlıktaki mezar taşlarına baktığımızda; eski mezar taşlarının tuğladan yapıldığını, yenilerinin ise; mermer, seramik, beton gibi malzemelerden yapıldığını görmekteyiz. Mermerden yapılmış mezar taşları çok eski tarihli olmamalarına rağmen, harap durumdadırlar.⁴⁶

Ayrıca eski mezar taşlarına baktığımızda, mezarların lahit kısımlarının küçük düzgün dikdörtgen taşlarla düzenli bir şekilde örtüldükleri görülmektedir. Lahit kısmını oluşturan bu tuğlaların dizilimleri, lahitlerde farklılık göstermektedir. Mezarlığın eski bölgesinde mezarlar arasında bu taşların diziliminden yapılmış yaya yolları da mevcuttur.

Fotoğraf: A

Fotoğraf: B

Fotoğraf: C

Fotoğraf: D

⁴⁵ Naznaz Behjat Tawfeq, *Irak- Erbil Yöresi Mezar Kültürü*, s. 75.

⁴⁶ Biz de yaptığımız incelemelerde toprak altında kalmış kaybolmaya yüz tutmuş, mezara benzeyen yapıların olduğunu tespit ettik Batı tarafı ise cadde kenarında yöresel tuğlalar kullanılarak bir duvar inşa edilmiştir.

1.6. Temel Kavramlar

Bu başlık altında mezar taşı çalışmalarında sıklıkla karşılaşılan bazı kavram ve terimlerin açıklamalarına yer verilecektir.

Alınlık: Bir yapıyı taçlandıran genellikle üçgen bazen de daire parçası biçiminde mimari öge. Alınlıklar biçimlerine göre; "basık alınlık", "düz tepeli alınlık", "eteksiz alınlık", "yuvarlak alınlık" ve "kesik alınlık" gibi adlarla adlandırılırlar.⁴⁷

Başlık: Şahidelerin gövde kısımlarının üst tarafında yer alan bölüm.

Bezeme: Süsleme, tezyinat, bir yüzeyi süslemek için; düz veya oymalı renkli veya renksiz olarak hendesi, bitki veya üsluplanmış hayvan motiflerinden meydana getirilen tezyinat.⁴⁸

Celî: İri aşikâr, büyük meydana çıkmış manasındadır. Hemen bütün yazıların meşk kaleminin üç misline yakın genişlikte veya serçe parmağı genişliğine yakın ebatta kalemle yazılan yazı.⁴⁹

Figür: Resim ve heykel sanatlarında betimlenmiş, doğada rastlanan ya da düşsel her tür varlık ve nesnenin genel adı.⁵⁰

Kitabe: Binaların iç ve dış duvarlarında mermer, taş, ahşap, çini, maden gibi maddeler üzerine oymak veya kabartmak suretiyle işlenmiş yazıya denir. Genellikle dinî, sivil ve askerî binaların belirli yerlerine özenle işlenen kitâbe, verdiği bilgilerle ve yapının estetiğini tamamlayan dekoratif bir unsur olmasıyla önem taşıyan bir mimari elemandır. Ayrıca mezar taşlarına işlenmiş yazılar da kitabe sayılır.⁵¹

Mezar: Ziyaret edilen yer demektir. İçine ölülerin konulduğu çukur ya da çukurun kapatılmasından sonraki küçük alan. Kabir, medfen ve makber kelimeleri de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Motif: Genel olarak güzel sanatların her kolunda kompozisyonun esasını temsil eden öge. Tezyinatta süs teşkil eden ayrı ayrı biçimlere verilen isim.⁵²

Silme: Bir yüzeyin kenarlarına yakın yerlere çerçeve görünümü kazandıran kabartma olarak yapılmış süslemelerdir.

Stilize: Karakteri kaybolmadan basitleştirerek tezyini ve şematik hale sokulmuş

⁴⁷ *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. I, Yem Yayınları, İstanbul 1997, s. 62.

⁴⁸ Abdulkadir Yılmaz, *Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstilahları*, Damla Yayınları, İstanbul 2004, s. 29.

⁴⁹ Abdulkadir Yılmaz, *Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstilahları*, s. 38.

⁵⁰ Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2016, s. 206.

⁵¹ Ali Alparslan, "Kitabe", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 76

⁵² Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınevi, Ankara 1975, s. 93.

biçim ya da motif. Bu sözcük aynı zamanda "üsluplaştırılmış" anlamına da gelir.⁵³

Sülüs: Kelime anlamı “üçte bir” anlamına gelen sülüs, hat sanatında genellikle ağzı 3 mm. genişliğindeki kamış kalemle yazılan çok işlenmiş en eski yazı çeşididir. Harflerin akış ve eğiminde üçte bir ve üçte iki oranı korunmuş, bu sebeple sülüs harfleri üç hareket ve üçte bir meyil kuralı ile şekillenmiştir.⁵⁴

Şahide: Mezarların baş ve ayak uçlarına dikilen taşlar. Eski Türkçede ise; sin, tuli ve bengü terimleri mezar taşlarını ifade etmek için kullanılmıştır.⁵⁵

Tipoloji: Bir sanat dalında ya da onun belirli bir alanındaki tüm yapıtların ya da yapıtı oluşturan tek tek öğelerin incelenerek, tiplerin belirlenip gerçek örneklerin bunlara göre sınıflanması işlemi.⁵⁶

⁵³ Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, s. 119.

⁵⁴ Muhittin Serin, "Sülüs", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 128.

⁵⁵ Nergis Biray, "Defin Sonrası Uygulanan Gelenekler", *Aile Yazıları/ 8*, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara 2015, s. 228.

⁵⁶ Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, s. 206.

İKİNCİ BÖLÜM

KATALOG

Bu bölümde çalışmamızın konusu olan 19. yy'a ait 57 mezar taşı; şahide tipolojileri, kitabeleri ve süsleme unsuları açısından incelenecektir.

No : 1

Kimliği : Yahya Oğlu Bekir

Fotoğraf No : 1, 2

Çizim No : 1

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 60x44x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 60x44x5 cm.

Tarihi : Receb 1222/ Eylül- Ekim 1807.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış beş satır kitabe bulunmaktadır. Kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir.

1-	Hâzâ kabru'l-	1- هذا قبر
2-	merhûmi'l- mebrûr	2- المرحوم المبرور
3-	Bekir bin Yahya tüvüffiye	3- بكر بن يحيى توفى
4-	fi şehr-i Receb	4- في شهر رجب
5-	Senete 1222	5- سنة ١٢٢٢

Kitabenin Anlamı: Bu; Yahya oğlu rahmetli, mebrûr Bekir'in kabridir. 1222 senesinin Recep ayında vefat etmiştir.

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup, sağlam durumdadırlar. Baş ucu şahidesinde üstte kabartma olarak yazılmış kitabe ve altta kazıma tekniğiyle yapılmış şekiller vardır. Şahidenin alt tarafı

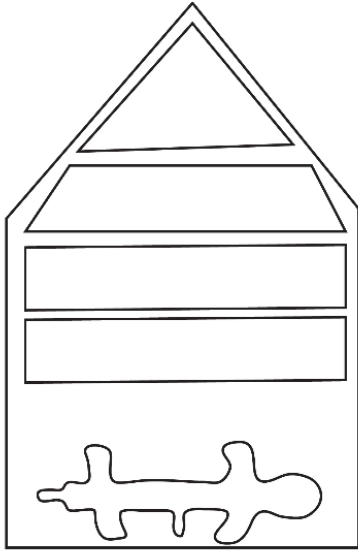
toprak altında kaldığından şekillerin bir kısmı görülmemektedir. Ayak ucu şahidesinin ön yüzünde kazıma tekniğiyle yapılmış şekiller mevcuttur.

Fotoğraf No: 1

Fotoğraf No: 2

Çizim No: 1

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Kılıç, kemer, hançer, kama, tabanca

Kompozisyon: Baş ucu şahidesinin ön yüzünün alt kısmında kazıma tekniğiyle yapılmış enine uzanan bir kemer mevcuttur. Kemere takılı şekilde dik duran hançer ve kama dikkat çekmektedir. Bunlarında altına kılıç olması muhtemel bir şekil çizilmiştir. Fakat şahidenin alt tarafı toprak altında kaldığından tam olarak görünmemektedir.

Ayak ucu şâhidesi üzerinde de yine kazıma tekniğiyle yapılmış namluları alınlığın sağ kenarına paralel uzanan Osmanlı piştovlarına⁵⁷ benzer iki tabanca kazılmıştır. Tabancalarda namlu ve kabza dışında horoz ve tetik belirtilmiştir. Ayrıca tabancalar kabza kısımlarından birbirine ince bir iple bağlı gibiler. Bu iki tabancanın altında sadece namlu kısmı bir tabanca daha vardır. Namlusu diğer iki tabanca ile paralel olan tabancanın şarjör kısmı görülmemektedir. Şahidenin alt kısmında sap tarafı görünen bir kılıç işlenmiştir. Fakat şahidenin alt tarafı toprak altında kaldığından tamamı görülmemektedir.

No : 2

Kimliği : Ömer Efendi Kızı Hanım

Fotoğraf No : 3, 4

Çizim No : 2

Form : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 50x48x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 35x48x6 cm.

Tarihi : Muharrem 1223/ Şubat- Mart 1808.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunmaktadır. Kitabenin satır aralarına düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1-	Hâzâ kabru'l-	1- هذا قبر
2-	merhûmeti Hanım bint-i Ömer	2- المرحومة خانم بنت عمر
3-	Efendi tüvüffiyet fi Muharrem	3- افندي توفت في محرم
4-	Senete 1223	4- سنة ١٢٢٣

57 Osmanlı Piştovları; ağızdan doldurulan, uzun namlulu ve tek atışlı tabancadır.19. yy.'dan itibaren uzun yıllar kullanılmıştır. Bkz: Hacer Arslan Kalay, "Bitlis Etnografya Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Silahları", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/56, Nisan 2018, s. 188.

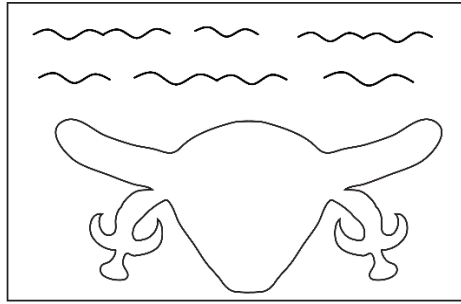
Kitabenin Anlamı: Bu, Ömer Efendi'nin kızı rahmetli Hanım'ın kabridir. 1223 senesi Muharrem ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 3

Fotoğraf No: 4

Çizim No: 2

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler sağlam olup alt kısımları zamanla toprak altında kalmıştır. Üçgen alınlıklı baş ucu şâhidesinin, görünen kısmı kitabe ile kaplıdır. Düşey dikdörtgen plaka formundaki ayak ucu şâhidesinin arka yüzünde kazıma tekniğiyle yapılmış şekiller mevcuttur.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Gerdanlık, alınlık, dalgalı çizgiler, küpe

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinin üst tarafı kazıma tekniğiyle yapılmış dalgalı çizgiler ile hareketlendirilmiştir. Bunların altında gerdanlık ve alınlık çizilmiştir. Gerdanlık boyna takıldığı şekliyle üst tarafı geniş alt tarafı dar şekilde tatbik edilmiştir. Gerdanlığın üst tarafına yakın yerden onu enine ikiye kesecek şekilde alınlık geçmektedir. Şahidenin yan kenarlarında gerdanlığa bitişik vaziyette küpe olduğunu tahmin ettiğimiz birer şekil bulunur. Küpe, alınlığın gerdanlığa bitiştiği yerden asılmış gibidir. Üç parçadan oluşan küpelerde yandaki iki parça içe doğru kıvrılmıştır. Şâhidenin alt tarafı zamanla toprak altında kaldığından diğer tezyini unsurlar görülmemektedir.

No : 3

Kimliği : Haris Ağa Kızı Emine

Fotoğraf No : 5

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 42x46x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 42x46x6 cm.

Tarihi : Muharrem 1226/ Ocak- Şubat 1811.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunmaktadır. Kitabenin satır aralarında kabartma çizgiler mevcuttur.

- 1- Hâzâ kabru'l- 1- هذا قبر
- 2- merhûmeti Emine bint- i 2- المرحومة أمينة بنت
- 3- Haris Ağa tüvüffiyet fi 3- حارس اغا توفت في محرم
Muharrem
- 4- Senete 1226 4- سنة ١٢٢٦

Kitabenin Anlamı: Bu, Haris Ağanın kızı rahmetli Emine'nin kabridir. 1226 senesi Muharrem ayında vefat etmiştir.

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadırlar. Baş ucu şâhidesinin alt tarafı toprak altındadır. Ayak ucu şâhidesi ise sonradan yapılan sur duvarı içinde kalmıştır. Şâhidenin iç yüzü görülüp dış yüzü görülmemektedir. Şâhidelerde kitabe dışında tezyinat görülmemektedir.

Fotoğraf No :5

No : 4

Kimliği : Şeyh Vehb Kızı Aişe

Fotoğraf No : 6, 7

Çizim No : 3

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 55x44x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 55x44x5 cm.

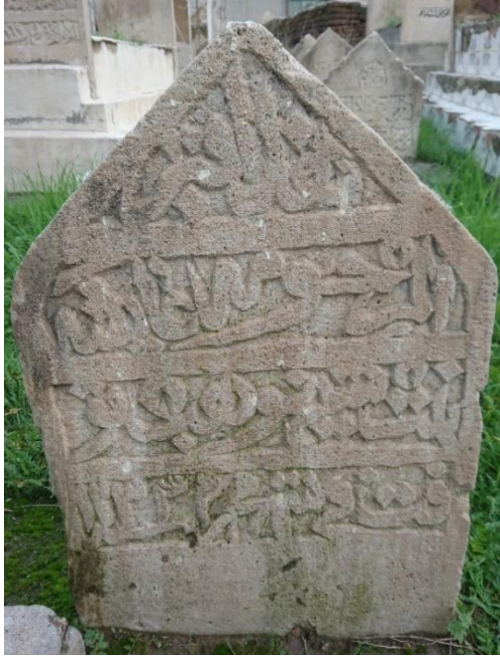
Tarihi : Muharrem 1233/ Kasım- Aralık 1817.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunmaktadır. Satır aralarında kabartma çizgiler çekilen kitabe şöyledir:

1. Hâzâ kabru'l- 1- هذا قبر
2. merhûmeti Aişe 2- المرحومة عائشة
3. bint- i Şeyh Vehb tü- 3- بنت شيخ وهب تو
4. vüffiyet fi şehr-i Muharrem 4- فت في شهر محرم سنة ١٢٣٣
senete 1233

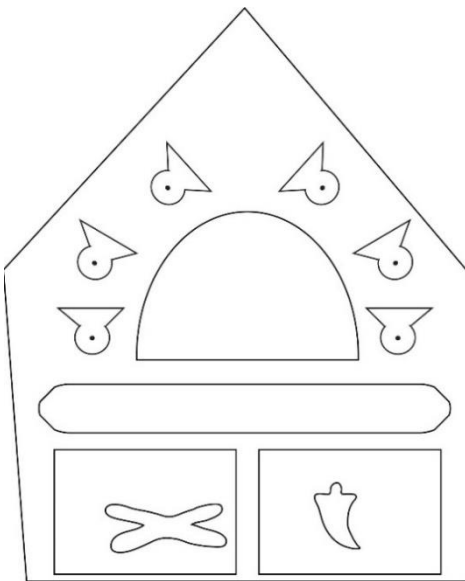
Kitabenin Anlamı: Bu, Şeyh Vehb kızı rahmetli Aişe'nin kabridir. 1233 senesi Muharrem ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 6

Fotoğraf No: 7

Çizim No: 3

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhidelerdüşey dikdörtgen plaka şeklinde ve üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadırlar. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü alınlık dahil kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin alt tarafı toprak altında kalmıştır. Şâhidenin ön yüzünde kazıma tekniğiyle yapılmış stilize şekiller mevcuttur.

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinin ortasında kazıma tekniğiyle dış hatları çizilmiş enine uzanan bir kemer bulunur. Uçları sivri kemerin altında iki ayrı dikdörtgen içinde makas ve bıçak görülmektedir. Kemerin üstünde ise başlık olabileceğini düşündüğümüz yarım daireye benzer bir şekil vardır. Başlığın dış kısmının etrafında dizilmiş altı yüzük mevcuttur. Yüzüklerin, hepsi aynı olup parmağa takılan yerleri bir nokta ile delinmiş şekilde tasvir edilmiştir. Kaş kısımları ise üçgene benzer şekilde dışa doğru açılmıştır. Şekiller düzgün olarak işlenmeyip sadece dış hatları belirtilmiştir. Alt tarafı toprak altında kalan şahidede başka tezyini unsurlar olup olmadığı bilinmemektedir.

No : 5

Kimliği : Molla Mustafa Oğlu Hacı Abdulfettah

Fotoğraf No : 8, 9

Çizim No : 4

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 55x45x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 55x45x5 cm.

Tarihi : Receb 1241/ Şubat- Mart 1826.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunmaktadır. Kitabenin satır aralarına kabartma düz olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

- 1- Hâzâ kabru'l- 1- هذا قبر
- 2- merhûm el- hâc Abdulfettah 2- المرحوم الحاج عبد الفتاح
- 3- bin Molla Mustafa tûvüffiye fi 3- بن ملا مصطفى توفى في
- 4- şehri Receb senete 1241 4- شهر رجب سنة ١٢٤١

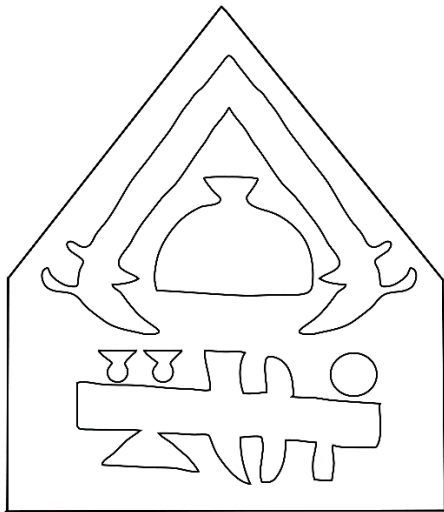
Kitabenin Anlamı: Bu, Molla Mustafa oğlu rahmetli Hacı Abdulfettah'ın mezarıdır. 1241 senesi Recep ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 8

Fotoğraf No: 9

Çizim No: 4

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadırlar. Şâhidelerin alt kısımları toprak altında kalmıştır.

Baş ucu şâhidesinin ön yüzünün görünen kısmı alınlık dahil kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin ön yüzünde kazıma tekniğiyle yapılmış stilize şekiller bulunur. Şâhidenin alt tarafı toprak altında kaldığı için şekillerin tamamı görülememektedir.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Tabanca, miğfer, kemer, kama, hançer, nişan, yüzük, barutluk

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kazıma tekniğiyle yapılmış; alınlığın yan kenarları boyunca uzanıp tepe noktasında namluları uç uca gelmiş Osmanlı piştovlarına benzer iki tabanca görülmektedir. Tabancalarda namlu ve kabza dışında; gez, horoz ve tetik dışı doğru çıkıntı yapılarak belirtilmiştir. Tabancalar arasında miğfer olduğunu tahmin ettiğimiz bir şekil vardır. Miğfer, yarım daire şeklinde olup, tepe noktasından çıkıntılıdır. Miğferin altında sadece iki dış kenarı belirlenmiş bir kemer enine uzanmaktadır. Kemer üzerinde enine dış hatları çizilmiş kama ve hançer kemere takılı halde tasvir edilmiştir. Ayrıca barutluk olduğunu düşündüğümüz daireye benzer bir şekil kemere tutturulmuştur. Kemere takılı bir şekil daha mevcuttur. Fakat toprak altında kaldıklarından tam olarak anlaşılabilir değildir. Kemerin sol üst tarafında daire ve üçgenin birleşiminden oluşan iki tane yüzük kazılmıştır. Yüzüklerin parmağa takılan kısımları dairesel, kaş kısımları ise üçgen şekilde tasvir edilmiştir. Kemerin sağ üst tarafında ise yüzüklerle simetri oluşturacak şekilde iki yüzük büyüklüğünde bir daire çizilmiştir.

No : 6

Kimliği : Muhammet Kızı Hanım

Fotoğraf No : 10

Çizim No : -

Formu : Sahideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : 30x50x5 cm.

Tarihi : Zilkade 1243/ Mayıs- Haziran 1828.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Şâhidesinin mevcut kısmının ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış üç satır kitabe bulunmaktadır.⁵⁸ Kitabede satırlar kabartma çizgilerle ayrılmıştır.

1- el- mağfûr lehâ Hanım bint-i

1-المغفور لها خانم بنت

2- Muhammed tûvüffiyet fi Zilkade

2-محمد توفت في ذالقعدة

3- Senete 1243

3-سنة ١٢٤٣

Kitabenin Anlamı: Muhammed kızı Hanım 1243 senesi Zilkade'sinde vefat etmiştir. Allah ona merhamet etsin.

Fotoğraf No: 10

Genel Durumu: Mezar, mevcut haliyle baş ucu şâhidesinden oluşmaktadır. Şâhidenin mevcut hali düşey dikdörtgen plaka halinde gövdelidir. Şâhide ortadan çatlak olup, alt tarafı toprak altında kalmıştır. Tamamen kitabeyle kaplı şâhidede başka süsleme yoktur.

No : 7

Kimliği : Ömer Kızı Adile

Fotoğraf No : 11, 12

Çizim No : 5

Formu : Şâhideli mezar.

⁵⁸ Mezar taşlarındaki genel kullanım açısından bakıldığında المغفور kelimesinden önce bazı ifadelerin gelmesi gerekmektedir. Ayrıca şâhideler düşey plakadan hariç olarak alınlık kısımlarından oluşmaktadır. Muhtemelen şâhidenin alınlık kısmı kırılmış olduğundan, kitabe mevcut haliyle bu şekildedir.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 60x48x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 38x48x5 cm.

Tarihi : Safer 1246/ Temmuz- Ağustos 1830.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunmaktadır. Kitabenin satır aralarına kabartma düz olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabru'l-

1- هذا قبر

2- merhûmeti Adile

2- المرحومة عدله

3- bint- i Ömer tüvüffiyet fi Sefer

3- بنت عمر توفت في سفر

4- Senete 1246

4- سنة ١٢٤٦

Kitabenin Anlamı: Bu, Ömer kızı rahmetli Adile'nin kabridir. 1246 senesi Safer⁵⁹ ayında vefat etmiştir.

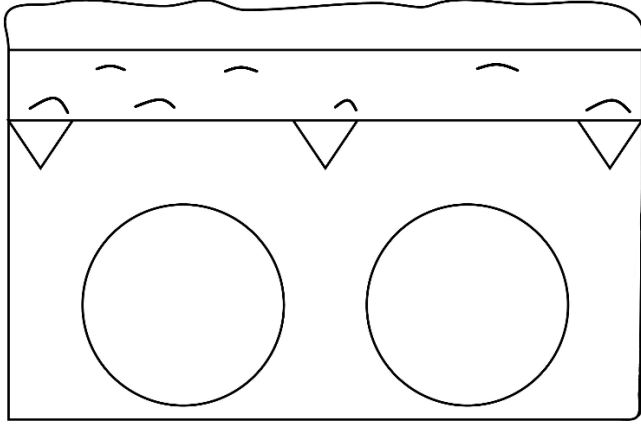

Fotoğraf No: 11

Fotoğraf No: 12

⁵⁹ Buradaki سفر kelimesi, kanaatimize göre ay ismi olan صفر kelimesinin yanlış yazımıdır.

Çizim No: 5

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Kemer, bilezik

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinin ön yüzünde üstte kazıma tekniğiyle yapılmış kemere benzer dar uzun bir dikdörtgen şerit bulunur. Şeklin uç ve orta kısımlarından asılı duran üçgenler kemere hareketlilik kazandırmaktadır. Altta şahideyi enini kapsayacak büyüklükte tek çemberden oluşan iki ayrı bilezik kazılmıştır.

No : 8

Kimliği : Mahmut Oğlu Ali

Fotoğraf No : 13, 14

Çizim No : 6

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 50x50x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 50x50x6 cm.

Tarihi : Şaban 1261/ Ağustos- Eylül 1845.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunmaktadır. Kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler bırakılmıştır.

- 1- Hâzâ kabru'l- 1- هذا قبر
- 2- merhûm Ali bin Mahmud 2- المرحوم علي بن محمود
- 3- tûvüffiye fi şehr-i Şaban 3- توفي في شهر شعبان
- 4- Senete 1261 4- سنة ١٢٦١

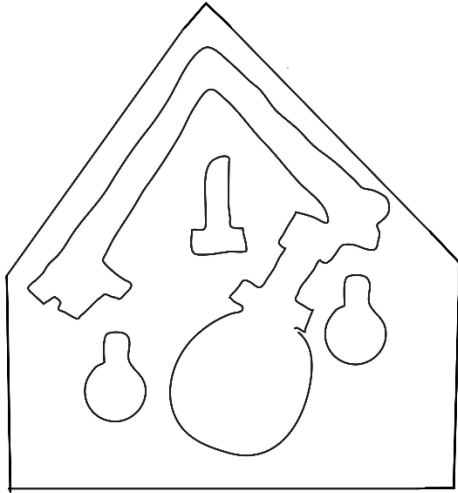
Kitabenin Anlamı: Bu, Mahmut oğlu rahmetli Ali'nin kabridir. 1261 senesi Şevval ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 13

Fotoğraf No: 14

Çizim No: 6

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Formları aynı olan üçgen alınlıklı şâhideler, sağlam olup alt kısımları toprak altında kalmıştır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzünün görünen kısmı tamamen kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin ön yüzünde kazıma tekniğiyle yapılmış stilize şekiller bulunur.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Tabanca, barutluk, su matarası, harbi

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kazıma tekniğiyle yapılmış; alınlığın yan kenarları boyunca uzanıp tepe noktasında namluları uç uca gelmiş Osmanlı piştovarına benzer iki tabanca bulunmaktadır. Tabancalarda namlu ve kabza dışındaki diğer kısımlar net olarak belli değildir. Tabancaların alt kısımlarında barutluk olduklarını tahmin ettiğimiz testiye benzer dış hatları belirtilmiş küçük şekiller çizilmiştir. İki tabancanın kabzaları arasında gelecek şekilde bir su matarası şekli işlenmiştir. Mataranın ağız kısmı sağdaki tabancanın kabzasına gelecek şekilde olup, ağız ve gövdeye yakın yerlerinden boğumludur. Matara, küreye benzer gövdeden, uzunca bir boğazdan ve ağızdan oluşmaktadır. Ayrıca üstte- tabanca namluları arasında kalan kısımda- harbi⁶⁰ olduğunu düşündüğümüz ters "T" şeklinde bir şekil çizilmiştir.

No : 9

Kimliği : Abdullah Oğlu İlyas

Fotoğraf No : 15, 16

Çizim No : 7

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri: Baş ucu şâhidesi: 50x43x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 50x43x5 cm.

Tarihi : Cemâziyelâhir 1262/ Mayıs- Haziran 1846.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunmaktadır. Kitabenin satır aralarına kabartma düz olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

⁶⁰ Ateşli silahların namlularını temizlemek için kullanılan ince ve uzun çubuk.

1- Hâzâ kabru'l-

1- هذا قبر

2- merhûm İlyas bin

2- المرحوم الياس بن

3- Abdullah tûvüffiye fi

3- عبد الله توفى في جمادى الاخر

Cemâziyelâhir

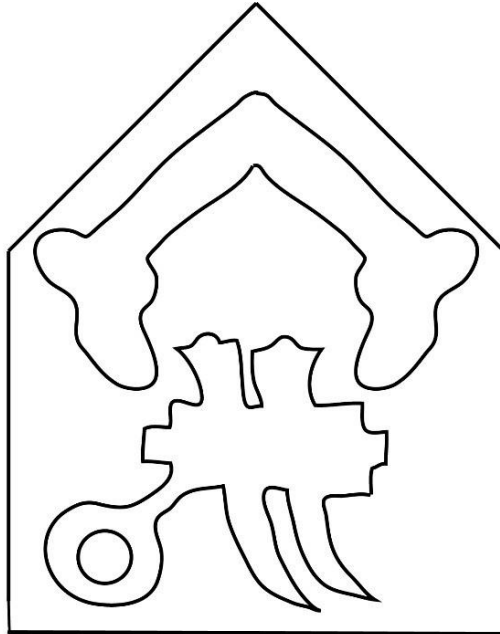
4- سنة ١٢٦١

4- Senete 1262

Kitabenin Anlamı: Bu, Abdullah oğlu rahmetli İlyas'ın kabridir. 1262 senesi Cemâziyelâhir ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 15Fotoğraf No: 16

Çizim No: 6

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Üçgen alınlıklı şâhideler sağlam olup, alt kısımları toprak altında kalmıştır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzünün görünen kısmı tamamen kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin ön yüzünde ise kazıma tekniğiyle yapılmış stilize şekiller bulunur.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Tabanca, kemer, kama, hançer, barutluk

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kazıma tekniğiyle yapılmış; alınlığın yan kenarları boyunca uzanıp tepe noktasında namluları uç uca gelmiş Osmanlı piştovlarına benzer iki tabanca görülmektedir. Horoz kısımları çıkıntılı işlenmiş gösterilen tabancaların, tetikten sonraki namlu kısımlarının sadece alınlık kenarlarına yakın tarafları belirtilmiştir. Aralarında dar açı olan tabancanın namlu kısımları yarım dairelerle birbirlerine bağlanmış görünümü vermektedir. Kabzalar arasında enine uzanmış kemere, dikey olarak kama ve hançer işlenmiştir. Hançer, kamaya göre daha kavisli tasvir edilmiştir. Ayrıca kamanın yanından kemere asılmış vaziyette barutluk olduğunu tahmin ettiğimiz daireye benzer bir şekil görülmektedir.

No : 10

Kimliği : Molla Osman Oğlu Mustafa

Fotoğraf No : 17

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 70x45x6 cm.

Tarihi : Şevval 1265/ Ağustos- Eylül 1849.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Şâhidenin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunmaktadır. Kitabenin satır aralarında kabartma kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabru'l-

1- هذا قبر

2- merhûm Mustafa bin Molla

2- المرحوم مصطفى بن ملا

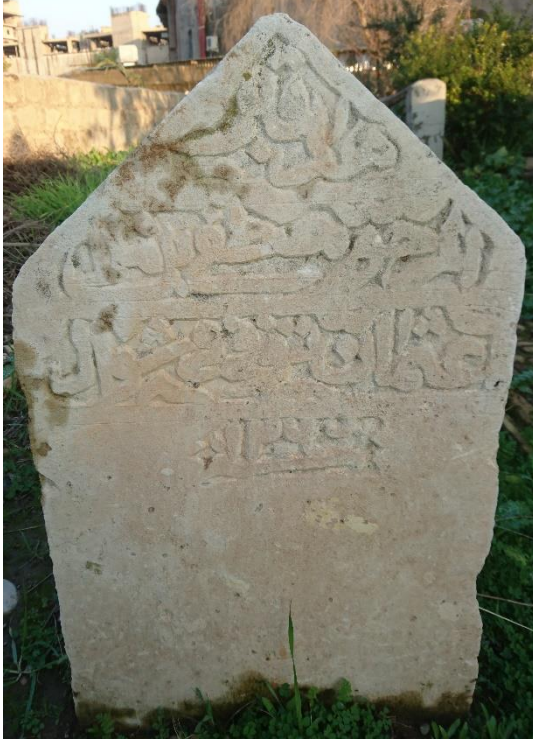
3- Osman tûvüffiye fi Şevval

3- عثمان توفى في شوال

4- Senete 1265

4- سنة ١٢٦٥

Kitabenin Anlamı: Bu, Molla Osman oğlu rahmetli Mustafa'nın kabridir. 1265 senesi Şevval ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 17

Genel Durumu: Mezar mevcut haliyle baş ucu şâhidesinden oluşmaktadır. Şâhide üçgen alınlıklı olup, sağlam durumdadır. Şâhidenin üst kısmını kaplayan kitabe dışında başka bezeme bulunmamaktadır.

No : 11

Kimliği : Hasan Ağa Oğlu Başer

Fotoğraf No : 18, 19

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 80x41x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 80x41x5 cm.

Tarihi : Şevval 1265/ Ağustos- Eylül 1849.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Baş ve ayak ucu şahidelerinin her ikisinde de kitabe bulunmaktadır. Baş ucu şâhidesindeki kitabe, şahide ön yüzüne celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır olarak işlenmiştir. Kitabenin satır aralarına düzgün olmayan kabartma kalın çizgiler çekilmiştir.

- 1- Hâzâ kabru'l- merhûmi'l- 1- هذا قبر المرحوم
- 2- mağfûr Başer ibn-i Hasan 2- المغفور باشر ابن حسن
- 3- Ağa tüvüffiye fi şehri-i Şevval 3- اغا توفى في شهر شوال
- 4- Senete 1265 4- سنة ١٢٦٥

Kitabenin Anlamı: Bu, Hasan Ağa oğlu rahmetli Başer'in kabridir. 1265 senesi Şevval ayında vefat etmiştir.

Ayak ucu şahidesinde ise celî sülüs hatla Arapça yazılmış girift istifli kitabe bulunmaktadır. Kitabe şöyledir;

Kullu men aleyha fân كل من عليها فان

Kitabenin Anlamı: Yeryüzündeki her canlı son bulacaktır. ⁶¹

Fotoğraf No: 18

Fotoğraf No: 19

⁶¹ Rahmân Sûresi 26. ayeti.

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhidelerin, tepesi dilimlidir. Ön yüzleri sadece kitabeyle ayrılan şâhidelere kitabe dışında bezeme yapılmamıştır.

No : 12

Kimliği : Abdullah Oğlu İbrahim

Fotoğraf No : 20, 21

Çizim No : 7

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 62x40x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 62x40x5 cm.

Tarihi : Zilkade 1270/ Temmuz- Ağustos 1854.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunmaktadır. Kitabenin satır aralarına kabartma kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabru'l-

1- هذا قبر

2- merhûm İbrahim bin Abd-

2- المرحوم ابراهيم بن عبد

3- Allah tûvüffiye fi şehr-i Zilkade

3- الله توفى شهر ذالقعدة

4- Senete 1270

4- سنة ١٢٧٠

Kitabenin Anlamı: Bu, Abdullah oğlu rahmetli İbrahim'in kabridir. 1270 senesi Zilkade ayında vefat etmiştir.

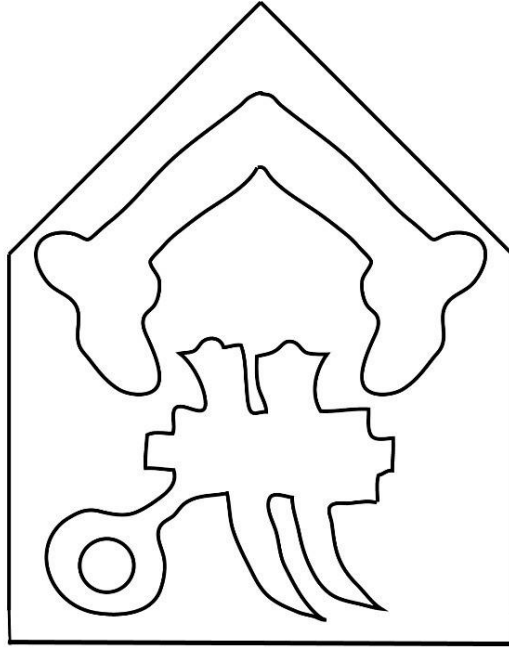
Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup, birer kenarları kısmen kırıktır. Ayrıca baş ucu şâhidesinin ön tarafına sonradan beton dökülmüştür. Şâhidenin ön yüzü sadece kitabeyle ayrılmıştır. Ayak ucu şâhidesinin ön yüzünde stilize olarak çizilmiş şekiller bulunur.

Fotoğraf No: 20

Fotoğraf No: 21

Çizim No: 7

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Tabanca, kemer, kama, hançer, barutluk

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kazıma tekniğiyle yapılmış; alınlığın yan kenarları boyunca uzanıp tepe noktasında namluları uç uca gelmiş Osmanlı piştovalarına benzer iki tabanca görülmektedir. Tabancalarda namlu, kabza ve horoz dışındaki diğer kısımlar net olarak belli değildir. Kabzalar arasında enine uzanmış kemere, dikey olarak kama ve hançer işlenmiştir. Hançer, kamaya göre daha kavisli

tasvir edilmiştir. Ayrıca kamanın yanından kemere asılı halde duran, barutluk olduğunu tahmin ettiğimiz daireye benzer bir şekil görülmektedir.

No : 13

Kimliği : Molla Resul Kızı Şamizmar

Fotoğraf No : 22, 23

Çizim No : 8

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 60x46x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 38x45x5 cm.

Tarihi : Muharrem 1272/ Eylül- Ekim 1855.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış üç satır kitabe bulunur. Kitabenin ilk satırı alınlık kısmına istifli olarak işlenmiştir. Kitabede satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

- 1- Hâzâ kabru'l-merhûmeti 1- هذا قبر المرحومة
- 2- Şamizmar bint- i Molla Resul 2- شامزمار بنت ملا رسول
- 3- tüvüffiyet fi Muharrem senete 3- توفت في محرم سنة ١٢٧٢
1272

Kitabenin Anlamı: Bu, Molla Resul kızı rahmetli Şamizmar'ın kabridir. 1272 senesi Muharrem ayında vefat etmiştir.

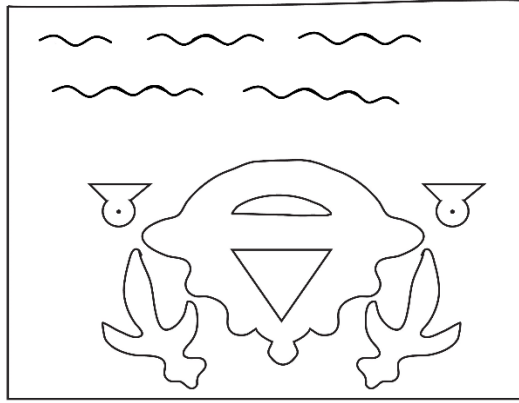
Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Baş ucu şâhidesi düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli ve üçgen alınlıklıdır. Şâhidenin ön yüzü sadece kitabeye ayrılmıştır. Ayak ucu şâhidesi düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli olup alt kısmı toprak altında kalmıştır. Şâhidenin ön yüzünde kazıma tekniğiyle çizilmiş stilize şekiller bulunur.

Fotoğraf No: 22

Fotoğraf No: 23

Çizim No: 8

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Gerdanlık, alınlık, dalgalı çizgiler, küpe, yüzük

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinin üst tarafı kazıma tekniğiyle yapılmış dalgalı çizgiler ile hareketlendirilmiştir. Bunların altında gerdanlık ve alınlık çizilmiştir. Alt kısmı dalgalı olan gerdanlık, boyna takıldığı şekliyle tasvir edilmiştir. Gerdanlığın üst tarafına yakın yerden gerdanlığı enine iki yerden kesecek şekilde alınlık geçmektedir. Alınlığı oluşturan yatay şeridin uçlarına birer yüzük işlenmiştir. Yüzüklerin, parmağa takılan yerleri bir nokta ile delinmiş gibidir. Kaş kısımları ise üçgene benzer şekilde dışa doğru genişler vaziyettedir. Şahidenin iki yanında gerdanlığa bitişik vaziyette küpe olduğunu tahmin ettiğimiz birer şekil bulunur. Küpe, alınlığın gerdanlığa bitiştiği yerden asılmış şekilde durmaktadır. Üç parçadan oluşan küpelerde yandaki iki parça içe doğru kıvrılmıştır.

No : 14

Kimliği : Medin Oğlu Yusuf

Fotoğraf No : 24

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu Şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu Şâhidesi: 60x50x5 cm.

Tarihi : Muharrem 1272/ Eylül- Ekim 1855

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Şâhidenin ön yüzünde celi sülüs hatla Arapça yazılmış üç satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli düzenlenmiş kitabenin satır aralarına kabartma düz çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabru'l-merhûm

1- هذا قبر المرحوم

2- Yusuf ibn-i Medin tüvüffiye

2- يوسف ابن مدين توفى

3- fi Şehr-i Muharrem senete 1272

3- في شهر محرم سنة ١٢٧٢

Kitabenin Anlamı: Bu, Medin oğlu rahmetli Yusuf'un kabridir. 1272 senesi Muharrem ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 24

Genel Durumu: Mezar mevcut haliyle baş ucu şâhidesinden oluşmaktadır. Şâhide üçgen alınlıklı olup, sağlam durumdadır. Şâhidenin kitabe dışında bezeme yoktur.

No : 15

Kimliği : Molla Resul Kızı Aişe

Fotoğraf No : 25, 26

Çizim No : 9

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 60x50x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 45x45x5 cm.

Tarihi : Muharrem 1272/ Eylül- Ekim 1855.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1. Hâzâ kabru'l-merhûmeti

1- هذا قبر المرحومة

2. Aişe bint-i Molla Resul

2- عائشة بنت ملا رسول

3. tüvüffiyet fi Muharrem senete

3- توفت في محرم سنة ١٢٧٢

1272

Kitabenin Anlamı: Bu, Mola Resul kızı rahmetli Aişe'in kabridir. 1272 senesi Muharrem ayında vefat etmiştir.

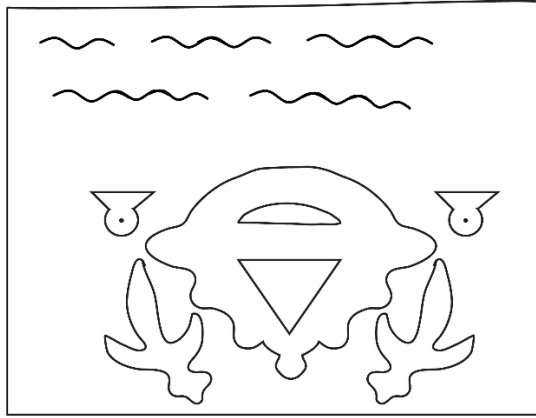
Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Baş ucu şâhidesi düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli ve üçgen alınlıklıdır. Şâhidenin ön yüzü sadece kitabeye ayrılmıştır. Ayak ucu şâhidesi düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli olup alt kısmı toprak altında kalmıştır. Şâhidenin ön yüzünde stilize olarak çizilmiş şekiller bulunur.

Fotoğraf No: 23

Fotoğraf No: 24

Çizim No: 9

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Gerdanlık, alınlık dalgali çizgiler, küpe, yüzük

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinin üst tarafı kazıma tekniğiyle yapılmış dalgali çizgiler ile hareketlendirilmiştir. Bunların altında gerdanlık ve alınlık çizilmiştir. Alt kısmı dalgali olan gerdanlık, boyna takıldığı şekliyle tasvir edilmiştir. Gerdanlığın üst tarafına yakın yerden gerdanlığı enine iki yerden kesecek şekilde alınlık geçmektedir. Alınlığı oluşturan yatay şeridin uçlarına birer yüzük işlenmiştir. Yüzüklerin, parmağa takılan yerleri bir nokta ile delinmiş gibidir. Kaş kısımları ise üçgene benzer şekilde dışa doğru genişler vaziyettedir. Şahidenin yan kenarlarında gerdanlığa bitişik halde küpe olduğunu tahmin ettiğimiz birer şekil bulunur. Küpe, alınlığın gerdanlığa bitiştiği yerden asılmış şekilde durmaktadır. Üç parçadan oluşan küpelerde yandaki iki parça içe doğru kıvrılmıştır.

No : 16

Kimliği : Molla... Kızı Anber

Fotoğraf No : 27, 28

Çizim No : 10

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 51x47x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 50x45x5 cm.

Tarihi : Safer 1272/ Ekim- Kasım 1855

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış üç satır kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kabartma kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabru'l- merhûmeti

1- هذا قبر المرحومة

2- Anber bint- i Molla ...

2- عنبر بنت ملا...

3- tüvüffiyet fi Safer senete 1272

3- توفيت في صفر سنة ١٢٧٢

Kitabenin Anlamı: Bu, Molla... kızını rahmetli Anber'in kabridir. 1272 senesi Safer ayında vefat etmiştir.

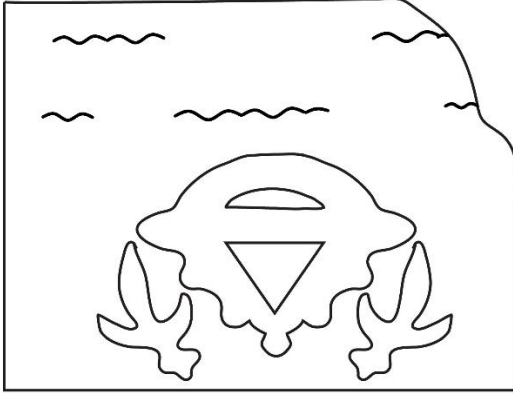
Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Baş ucu şâhidesi düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli ve üçgen alınlıklıdır. Şâhidenin ön yüzü sadece kitabeye ayrılmıştır. Ayak ucu şâhidesi düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli olup, sağ üst köşesi kırıktır. Şâhidenin ön yüzünde stilize olarak çizilmiş şekiller bulunur.

Fotoğraf No: 27

Fotoğraf No: 28

Çizim No: 10

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Gerdanlık, alınlık, dalgalı çizgiler, küpe

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinin üst tarafı kazıma tekniğiyle yapılmış dalgalı çizgiler ile hareketlendirilmiştir. Bunların altında gerdanlık ve alınlık çizilmiştir. Alt kısmı dalgalı olan gerdanlık, boyna takıldığı şekliyle tasvir edilmiştir. Gerdanlığın üst tarafına yakın yerden gerdanlığı enine iki yerden kesecek şekilde alınlık geçmektedir. Alınlığı oluşturan yatay şeridin uçlarına birer yüzük işlenmiştir. Yüzüklerin, parmağa takılan yerleri bir nokta ile delinmiş gibidir. Kaş kısımları ise üçgene benzer şekilde dışa doğru genişler vaziyettedir. Şahidenin yan kenarlarında gerdanlığa bitişik halde küpe olduğunu tahmin ettiğimiz birer şekil bulunur. Küpe, alınlığın gerdanlığa bitiştiği yerden asılmış şekilde durmaktadır. Üç parçadan oluşan küpelerde yandaki parçalar içe doğru kıvrılmıştır. Şâhidenin alt tarafı zamanla toprak altında kaldığından diğer tezyini unsurlar hakkında bilgi sahibi olamıyoruz.

No : 17

Kimliği : Hacı Mustafa Oğlu Hacı Karsul

Fotoğraf No : 29, 30

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 60x48x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 60x48x5 cm.

Tarihi : Recep 1278/ Ocak 1862.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Hem baş ucu hem de ayak ucu şâhidesinde kitabe vardır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunur. Kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

- 1- Ya Gaffâr 1-يا غفار
- 2- Hâzâ kabru'l-merhûmi'l- mağfûr 2-هذا قبر المرحوم المغفور
- 3- Hacı Karsul bin Hacı Mustafa 3-حاجي كارسول بن حاجي مصطفى
- 4- fi Şehrillah Receb el- esamm 4- في شهر الله رجب الا صم سنة ١٢٧٨
senete 1278

Kitabenin Anlamı: Ey çok affedici. Bu, Hacı Mustafa oğlu; rahmetli, mağfur, Hacı Karsul'un kabridir. 1278 senesi Allah'ın ayı olan Recep ayında⁶² (vefat etmiştir).

Ayak ucu şâhidesinde de celî sülüsle dört satır halinde kabartma olarak yazılmış Arapça kitabe bulunur. Kitabenin satır aralara kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir. Kitabe şöyledir:

- 1- Ya Rahîm 1-يا رحيم
- 2- Ya eyyuh'l-zair kıf ala kabrî şvi 2-يا أيها الزاير كف على قبري شوي
- 3- Vetlû el- kur'an 'indi 3-وتلو القرآن عندي رحمة ...
rahmeten...

Kitabenin Anlamı: Ey çok merhametli (Allah). Ey ziyaretçi! Kabrimin yanında yavaşça dur ve yanımda rahmet için kur'an oku.

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhidelerin formları benzer olup, üçgen alınlıklıdır. İki şâhidede de bezeme olarak sadece kitabe kullanılmıştır.

⁶² Kan dökmenin, mala ve ırza dokunmanın yasak olduğu bu ayda, imdat çağrıları duyulmadığı için Cahiliye döneminde Araplar bu ayı "asam" (sağır) diye adlandırmışlardır. Bkz: Hacı Mehmet Günay, "Receb", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s.506.

Fotoğraf No: 29

Fotoğraf No: 30

No : 18

Kimliği : Hacı Süleyman Oğlu Davut

Fotoğraf No : 30, 31

Çizim No : 11

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 55x40x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 55x40x5 cm.

Tarihi : Zilhicce 1278/ Mayıs- Haziran 1862.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabru'l-merhûmi'l-

1- هذا قبر المرحوم

2- mağfûri'l- mebrûr Davud ibn-i

2- المغفور المبرور داود ابن

3- Hacı Süleyman tûvüffiye fi

3- حاجي سليمان توفي في ذالحجة

Zilkade

4- سنة ١٢٧٨

4- Senete 1278

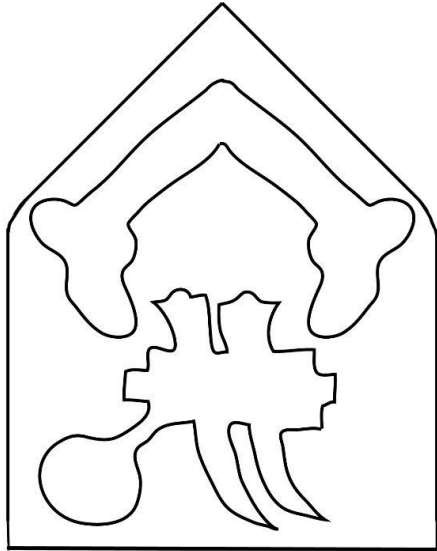
Kitabenin Anlamı: Bu, Hacı Süleyman oğlu rahmetli, affedilmiş, mübarek Davut'un kabridir. 1278 senesi Zilhicce ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 30

Fotoğraf No: 31

Çizim No: 11

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadırlar. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü alınlık dahil kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin alt tarafı toprak altında kalmıştır. Şâhidenin ön yüzünde kazıma tekniğiyle yapılmış stilize şekiller bulunur.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Tabanca, kemer, kama, hançer, barutluk

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kazıma tekniğiyle yapılmış; alınlığın yan kenarları boyunca uzanıp tepe noktasında namluları uç uca gelmiş Osmanlı piştovlarına benzer iki tabanca görülmektedir. Tabancalarda namlu, kabza ve horoz dışındaki diğer kısımlar net olarak belli değildir. Ayrıca namluların tetikten sonra

sadece şahidenin alınlık kenarlarına yakın kenarları çizilmiştir. Namlu kısımları iplerle birbirlerine bağlanmış olarak tasvir edilmiştir. Kabzalar arasında enine uzanmış kemere, dikey olarak kama ve hançer işlenmiştir. Hançer, kamaya göre daha kavisli tasvir edilmiştir. Ayrıca kamanın yanından kemere asılı halde duran, barutluk olduğunu tahmin ettiğimiz daireye benzer bir şekil görülmektedir.

No : 19

Kimliği : Molla Muhammed Kızı Ayşen

Fotoğraf No : 32, 33

Çizim No : 12

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 50x44x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 42x42x5 cm.

Tarihi : Rebûlâhir 1279/ Eylül- Ekim 1862.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ve ayak ucu şahidelerinde kitabe bulunmaktadır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe celî sülûs hatla Arapça yazılmış dört satır halindedir. Kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Ya Allah 1-يا الله

2- Hâzâ kabru'l-merhûmeti Ayşen 2-هذا قبر المرحومة عيशा

3- bint-i Molla Muhammed tûvüffiyet 3-بنت ملا محمد توفت في شهر

fi şehr-i 4- سنة ١٢٧٩ ربيع الثاني

4- Rebiü'ssani senete 1279

Kitabenin Anlamı: Ya Allah. Bu, Molla Muhammet kızı rahmetli Ayşen'in kabridir. 1279 senesi Rabiü'ssani⁶³ ayında vefat etmiştir.

⁶³ Rebiyü'ssani, Rebûlâhir ayının diğer adıdır. Bkz: Hacı Mehmet Günay, " Rebûlâhir ", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s.501.

Ayak ucu şâhidesindeki kitabe ise celfî sülûs hatla istifli olarak düzenlenmiş Esmâ-i Hüsna'dan ibarettir.

Hüve'l- bâkî

هو الباقي

Kitabenin Anlamı: Sadece O (Allah) bâkidir, kalıcıdır.

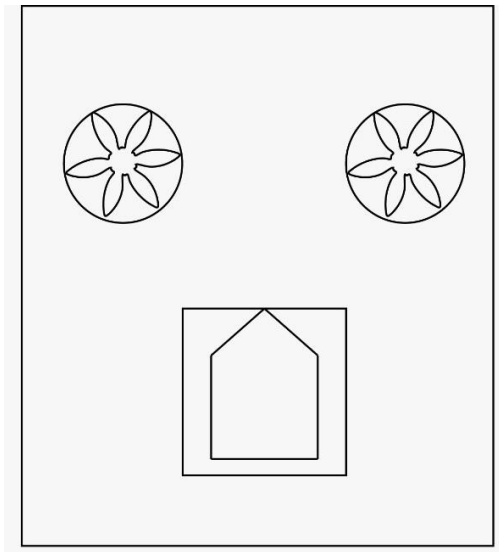
Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadırlar. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü alınlık dahil kitabeyle ve bitkisel motiflerle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin ön yüzünde kazıma tekniğiyle yapılmış stilize şekiller vardır. Ayrıca kabartma tekniğiyle yapılmış bitkisel motifler ve kitabe de bulunur.

Fotoğraf No: 32

Fotoğraf No: 33

Çizim No: 12

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Penç, stilize kapı

Kompozisyon: Baş ve ayak ucu şâhidelerinin başlangıç ifadelerinin iki yanına altı yapraklı penç motifleri kabartmalı olarak işlenmiştir. Fakat ayak ucu şahidesindeki penç motifleri daha büyük ve daha düzgün tasvir edilmiştir. Ayak ucu şahidesinin kitabesinin altında, kazıma tekniğiyle yapılmış kapıyı andıran içi içe iki dikdörtgenin dikdörtgen görülmektedir.

No : 20

Kimliği : Ali Ağa Oğlu Mevlüt Ağa

Fotoğraf No : 34, 35, 36

Çizim No : 13

Formu : Sandukalı mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Pehle taşları: Yatay dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 110x57x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 110x57x5 cm.

Pehle taşları: 150x55x5 cm.

Tarihi : Zilhicce 1281/Nisan- Mayıs 1865.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Hem baş ucu hem de ayak ucu şahidelerinde kitabe bulunur. Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celf sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabru'l-merhûm

1- هذا قبر المرحوم

2- Mevlud Ağa bin Ali Ağa

2- مولود اغا بن علي اغا

3- tûvüffiye fi şehri-i Zilhicce

3- توفى في شهر ذو الحجة

4- Senete 1281

4- سنة ١٢٨١

Kitabenin Anlamı: Bu, Ali Ağa oğlu rahmetli Mevlüt Ağa'nın kabridir. 1281 senesi Zilhicce ayında vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesinin ön yüzünde celf sülüs hatla Arapça yazılmış iki ayrı istifli yazı bulunur. Kabartma olarak işlenen kitabe şöyledir:

1- Ya Gaffâr

1- يا غفار

2- Kullu men aleyhâ fân

2- كل من عليها فان

Kitabenin Anlamı: Ey çokça affeden (Allah). Yeryüzündeki her canlı son bulacaktır.⁶⁴

Fotoğraf No: 34

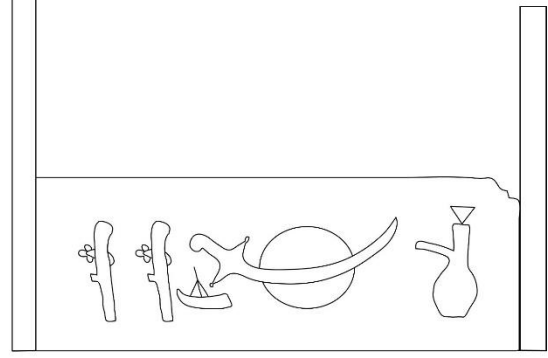

Fotoğraf No: 35

⁶⁴ Rahmân Sûresi 26. ayeti.

Fotoğraf No: 36

Çizim No: 13

Genel Durumu: Mezar üstü açık bir sanduka ile baş ve ayak ucu şahidelerinden oluşur. Şahidelerin alınlık kenarları düzgün yuvarlak dilimlerle belirlenmiştir. Bu dilimler kenarlıklar boyunca yapılmayıp, alınlığın tepe noktası oval olarak bırakılmıştır. Sandukayı oluşturan güney tarafındaki pehle taşı kırık olup, sadece yarısı mevcuttur. Pehlenin sağlam olan kısmı ise süslemesiz olup, alt kısmı toprak altında kalmıştır. Pehle taşları şahidelere demir rabitalar ile tutturulmuştur. Ön yüzlerinde kitabeler yer alan şahidelerin kenarlarında kırıklar mevcuttur. Sandukayı oluşturan kuzey taraftaki pehle taşı üzerinde ise kazıma tekniğiyle yapılmış şekiller bulunmaktadır.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Tabanca, ibrik, kılıç, kayık

Kompozisyon: Sandukanın kuzey taraftaki pehle taşında kazıma tekniğiyle yapılmış ortada bir daire ve daireyi ortadan kesen kavisli bir kılıç bulunur. Kılıcın sağ tarafında ibrik olduğunu tahmin ettiğimiz bir şekil vardır. İbrik gövde, boyuna bağlı bir ülük ve üstte ağzı kapatan üçgen şeklinde bir kapaktan oluşur. Kılıcın sağ tarafında ise Osmanlı peştovlarına benzer iki tabanca çizilmiştir. Tabancalar düşey olarak çizilmiş olup; namlu, kabza, horoz ve gez kısımlarından oluşurlar. Tabancanın kabza kısmı sanki namlunun devamının gibi olup fazlaca kavis yapılmamıştır. Horoz kısımları ise üç dişli olarak işlenmiştir. Tabancalar ile kılıç arasında kayık tasviri bulunur. Kayık altta kavisli bir gövde, üstte direk ve yelkenden oluşur.

No: 21

Kimliği : Ömer Ağa Oğlu Muhammed

Fotoğraf No : 37, 38

Çizim No : 14

Formu : Şahideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 42x45x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 42x45x5 cm.

Tarihi : Şevval 1282/ Şubat- Mart 1866.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma kalın düzgün çizgiler çekilmiştir.

- 1- Ya Rahîm 1- يا رحيم
- 2- Hâzâ kabru'l- merhûmi'l- mağfûr 2- هذا قبر المرحوم المغفور له
leh
- 3- Muhammed bin Ömer Ağa 3- محمد بن عمر اغا توفى في شوال
- 4- tûvüffiye fi Şevval 4- سنة ١٢٨٢
- 4- Senete 1282

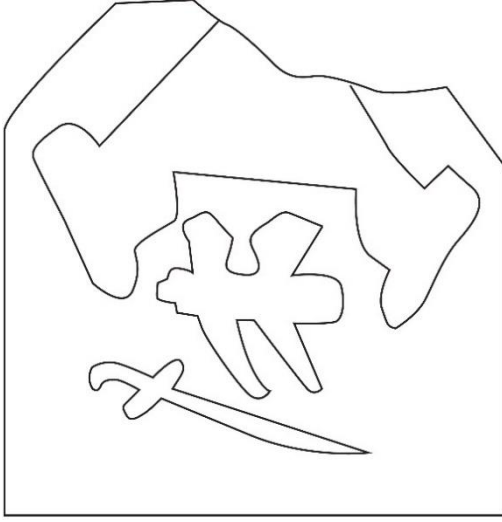
Kitabenin Anlamı: Ya Rahim. Bu, Ömer Ağa oğlu rahmetli ve meğfur Muhammed'in kabridir. 1282 senesi Şevval ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 37

Fotoğraf No: 38

Çizim No: 14

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup, ayak ucu şâhidesinin alınlık kısmının yarısı kırıktır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin ön yüzünde ise kazıma tekniğiyle yapılmış stilize şekiller bulunur,

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Tabanca, kemer, kama hançer, kılıç

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kazıma tekniğiyle yapılmış; alınlığın yan kenarları boyunca uzanıp tepe noktasında namluları uç uca gelmiş Osmanlı piştovlarına benzer iki tabanca tasvir edilmiştir. Şahidenin üst tarafı kırık olduğundan tabancaların namlu kısımları tam olarak görülememektedir. Horoz kısımları çıkıntı yapılarak gösterilen tabancaların, tetikten sonraki namlu kısımlarının sadece alınlık kenarlarına yakın tarafları çizilmiştir. Tabancaların namluların kısımları ipele birbirlerine bağlanmış olarak tasvir edilmiştir. Kabzalar arasında enine uzanmış kemere, dikey olarak kama ve hançer işlenmiştir. Hançer, kamaya göre daha kavisli tasvir edilmiştir. En altında ise yatay olarak uzanan kavisli bir kılıç dikkat çekmektedir.

No : 22

Kimliği : Hacı Ahmet Oğlu Molla Resul

Fotoğraf No : 39, 40

Çizim No : 15

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 42x45x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 42x45x5 cm.

Tarihi : Rebûlevvel 1283/ Temmuz- Ağustos 1866.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celf sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabru'l-

1- هذا قبر

2- merhûmi'l- mağfûr-i leh

2- المرحوم المغفور له

3- Molla Resul bin Hacı Ahmet

3- ملا رسول بن حاجي احمد

4- tûvüffiye fi Rebûlevvel senete

4- توفي في ربيع الاول سنة ١٢٨٣

1283

Kitabenin Anlamı: Bu, Hacı Ahmet oğlu rahmetli mağfur Molla Resul'un mezarıdır. 1283 senesi Rebûlevvel ayında vefat etmiştir.

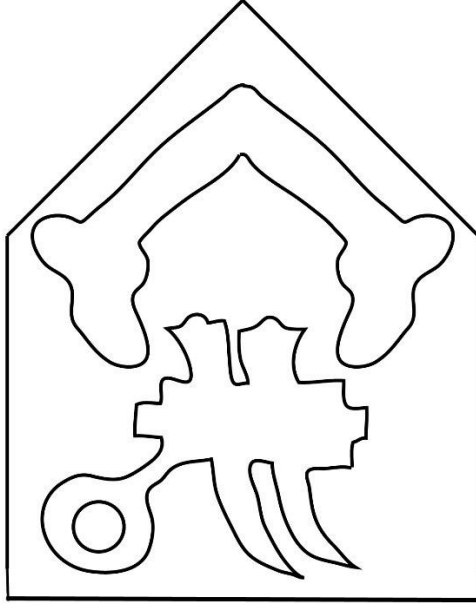
Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadırlar. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü alınlık dahil kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin alt tarafı toprak altında kalmıştır. Şâhidenin ön yüzünde kazıma tekniğiyle yapılmış stilize şekiller bulunur.

Fotoğraf No: 39

Fotoğraf No: 40

Çizim No: 15

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Tabanca, kemer, kama, hançer, barutluk

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kazıma tekniğiyle yapılmış; alınlığın yan kenarları boyunca uzanıp tepe noktasında namluları uç uca gelmiş Osmanlı piştovlarına benzer iki tabanca görülmektedir. Tabancalarda namlu, kabza, tetik ve horoz belli olacak şekilde gösterilmiştir. Horoz kısmı dışa çıkıntı yapacak şekilde, tetik kısmı ise çeyrek çemberin içi boş gösterilerek belirtilmiştir. Kabzalar arasında enine uzanmış kemere, dikey olarak kama ve hançer işlenmiştir. Hançer, kamaya göre daha kavisli tasvir edilmiştir. Ayrıca kamanın yanından kemere asılı halde duran, barutluk olduğunu tahmin ettiğimiz daireye benzer bir şekil görülmektedir.

No : 23

Kimliği : Şeyh İbrahim Efendi Oğlu Şeyh Ahmet Efendi

Fotoğraf No : 41, 42

Çizim No : 16

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 75x60x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 75x60x6 cm.

Tarihi : Rebûlevvel 1283/ Temmuz- Ağustos 1866.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin arka yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış beş satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabri'l- merhûmi'l-

1- هذا قبر المرحوم

2- mebrûr Şeyh Ahmed Efendi

2- المبرور شيخ احمد افندي

3- bin Şeyh İbrahim Efendi tûvüffiye

3- بن شيخ ابراهيم افندي توفى

4- Rebûlevvel senete 1283

4- ربيع سنة ١٢٨٣ لأول

Kitabenin Anlamı: Bu, Şeyh İbrahim Efendi oğlu rahmetli, mebrur Şeyh Ahmet Efendi'nin kabridir. 1283 senesi Rebûlevvel ayında vefat etmiştir.

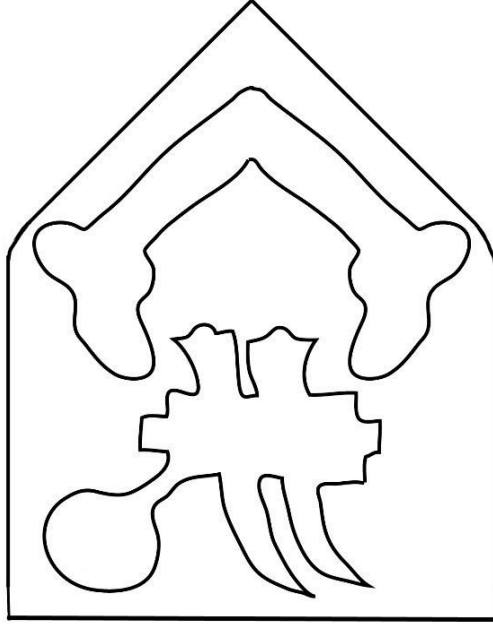
Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup, sağlam durumdadır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin ön yüzünde kazıma tekniğiyle yapılmış stilize şekiller bulunur,

Fotoğraf No: 41

Fotoğraf No: 42

Çizim No: 16

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Tabanca, kemer, kama, hançer, barutluk

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kazıma tekniğiyle yapılmış; alınlığın yan kenarları boyunca uzanıp tepe noktasında namluları uç uca gelmiş Osmanlı piştovlarına benzer iki tabanca görülmektedir. Tabancalarda namlu, kabza, tetik ve horoz belli olacak şekilde gösterilmiştir. Horoz kısmı dışa çıkıntı yapacak şekilde, tetik kısmı ise çeyrek çemberin içi boş gösterilerek belirtilmiştir. Kabzalar arasında enine uzanmış kemere, dikey olarak kama ve hançer işlenmiştir. Hançer, kamaya göre daha kavisli tasvir edilmiştir. Ayrıca kamanın yanından kemere asılı vaziyette duran, barutluk olduğunu tahmin ettiğimiz daireye benzer bir şekil görülmektedir.

No : 24

Kimliği : Molla Muhammed Kızı Dursun Han

Fotoğraf No : 43, 44

Çizim No : 17

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 55x43x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 33x42x5 cm.

Tarihi : Rebûlâhir 1283/ Ağustos- Eylül 1866.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma kalın düzgün olmayan çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabru'l- merhûmeti

1- هذا قبر المرحومة

2- Dursun Hân bint-i Molla

2- درسون خان بنت ملا

3- Muhammed tüvüffiyet fi şehr-i

3- محمد توفت في شهر

4- Rebûlâhir senete 1283

4- ربيع الآخر سنة ١٢٨٣

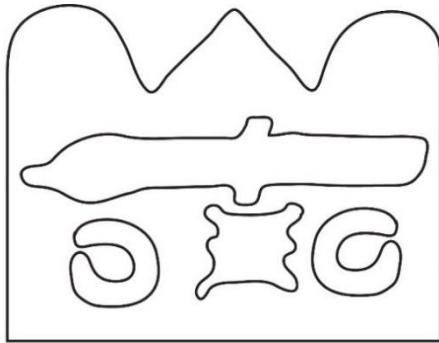
Kitabenin Anlamı: Bu, Molla Muhammed kızı rahmetli Dursun Han'ın kabridir. 1283 senesi Rebûlâhir ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 41

Fotoğraf No: 42

Çizim No: 17

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler sağlam olup alt tarafları toprak altında kalmıştır. Baş ucu şâhidesi, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdelidir. Şahidenin kenarlarına üçgen girintiler yapılarak hareketlilik sağlanmıştır. Şahidenin ön yüzü alınlık dahil kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesi, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli; ortadaki sivri, kenarlardaki yuvarlak üç

dilimlidir. Şâhidenin ön yüzünde kazıma tekniğiyle yapılmış stilize şekiller bulunur. Şahidelerin alt tarafları zamanla toprak altında kaldığından bezeme unsurları tam olarak görülememektedir.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Kemer, bilezik, tarak

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesi üzerinde yatay olarak uzanan kemer çizilmiştir. Kemerin baş kısımları ile ortası daha genişçe bırakılmıştır. Kemerin altında şahide kenarlarına yakın kısımlarda uç kısımları açık iki bilezik çizilmiştir. Bilezikler arasında tarağa benzer iki tarafı dişli bir şekil kazılmıştır.

No : 25

Kimliği : Mustafa Ağa Oğlu Molla Muhammed

Fotoğraf No : 43, 44

Çizim No : 18

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 55x43x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 55x43x5 cm.

Tarihi : Cemâziyelevvel 1283/ Eylül- Ekim 1866.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Hem baş ucu hem de ayak ucu şahidelerinde kitabe bulunur. Baş ucundaki kitabe şâhidenin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça dört satır halindedir. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabru'l- merhûmi'l- mağfûr-i

1- هذا قبر المرحوم المغفور

2- leh Molla Muhammed bin el-
merhûm

2- له ملا محمد بن المرحوم

3- Mustafa Ağa tüvüffîye fi

3- مصطفى اغا توفى في

4- Cemâziyelevvel senete 1283

4- جماد الأول سنة ١٢٨٣

Kitabenin Anlamı: Bu, rahmetli Mustafa Ağanın oğlu rahmetli mağfur Molla Muhammed'in kabridir. 1283 senesi Cemâziyelevvel ayında vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesinde ise kitabe celf sülüs hatla Arapça olarak yazılmıştır. Kitabe istifli olup kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Kitabe şöyledir:

Kullu men aleyha fân

كل من عليها فان

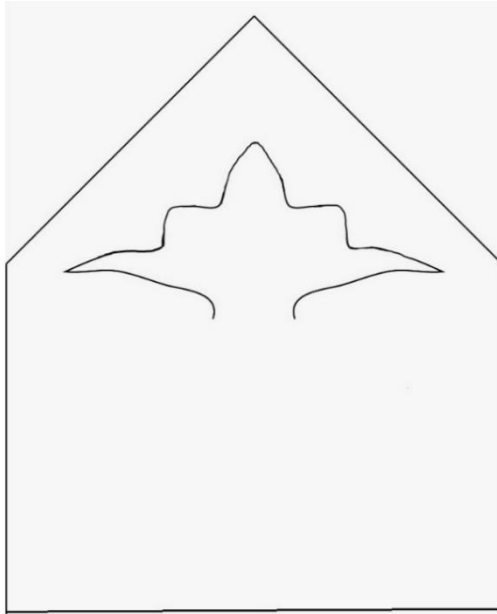
Kitabenin Anlamı: Yeryüzündeki her canlı son bulacaktır.⁶⁵

Fotoğraf No: 43

Fotoğraf No: 44

Çizim No: 18

⁶⁵ Rahmân Sûresi 26. ayetİ.

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadırlar. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü alınlık dahil tüm yüzeyi kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin ön tarafında bulunan başka bir şâhide, ayak ucu şâhidesinin alt kısmının tamamen görülmesini engellemektedir. Şâhidenin görünen kısmında kitabe ve bitkisel motifler bulunur.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Gülnar

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinin alınlık kısmında, kitabenin üstünde kazıma tekniğiyle gülnar çiçeği işlenmiştir. Çiçek, yaprakları açık vaziyette tasvir edilmiştir.

No: 26

Kimliği: Abdulkadir Oğlu Muhammed

Fotoğraf No: 45, 46

Çizim No: 19

Formu: Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri: Baş ucu şâhidesi: 58x50x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 58x50x5 cm.

Tarihi: Cemâziyelâhir 1284/ Ekim- Kasım 1867.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi: Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabru'l-merhûm

1- هذا قبر المرحوم

2- Muhammed bin Abdulkadir

2- محمد بن عبد القادر

3- tüvüffiye fi şehri-i Cemâziyelâhir

3- توفى في شهر جماد الآخر

4- Senete 1284

4- سنة ١٢٨٤

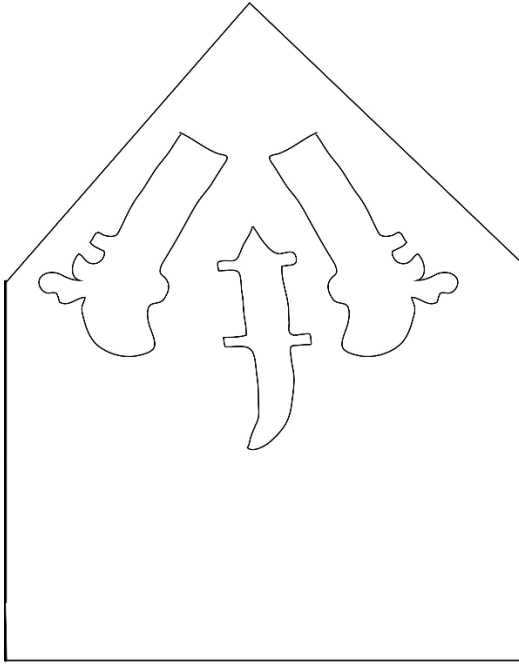
Kitabenin Anlamı: Bu, Abdulkadir oğlu rahmetli Muhammed'in kabridir. 1284⁶⁶ senesi Cemâziyelâhir ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 43

Fotoğraf No: 44

Çizim No: 19

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadırlar. Şâhidelerin alt kısımları toprak altında kalmıştır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü alınlık dahil tüm yüzeyi kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin görünen kısmında kazıma tekniğiyle yapılmış şekiller bulunur.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Tabanca, hançer

⁶⁶ Tarih kısmındaki 4 rakamı Farsça olarak yazılmıştır.

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kazıma tekniğiyle yapılmış; alınlığın kenarları boyunca tepe noktasına doğru uzanan iki tabanca bulunur. Tabancalarda namlu dışında kabza, horoz, gez ve tetik de belirtilmiştir. Kabzalar namlunu devamı gibi olup fazla eğim verilmemiştir. Horoz kısımları ise üç parçadan oluşur. Tabancaların arasına düşey olarak konumlandırılmış bir hançer kazılmıştır. Hançerin sapı belirtilmiş olup, ucu hafif kıvrımlıdır.

No : 27

Kimliği : Fethullah Kızı Devle

Fotoğraf No : 45, 46

Çizim No : 20

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 48x39x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 48x39x5 cm.

Tarihi : Ramazan 1284/ Aralık 1867- Ocak 1868.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

- 1- Ya Rahîm 1-يا رحيم
- 2- Hâzâ kabrul'l- merhûmeti Devle 2-هذا قبر المرحومة دوله بنت
bint-i
- 3- Fethullah tüvüffiyet fi Ramazan 3-فتح الله توفت في رمضان
- 4- Senete 1284 4-سنة ١٢٨٤

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, Fethullah kızı rahmetli Devle'nin kabridir. 1284⁶⁷ senesi Ramazan ayında vefat etmiştir.

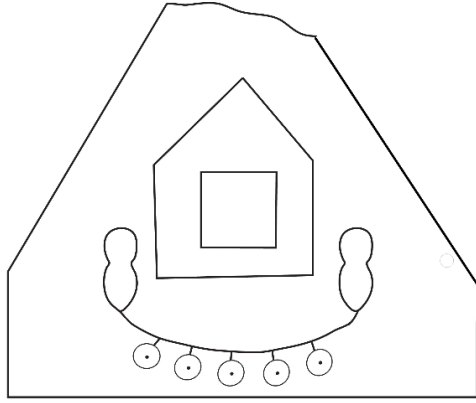
⁶⁷ Tarih kısmındaki 4 rakamı Farsça yazılmıştır.

Fotoğraf No: 43

Fotoğraf No: 44

Çizim No: 20

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadırlar. Sadece ayak ucu şâhidesinin alınlık kısmının üst tarafı kırıktır. Şâhidelerin alt kısımları toprak altında kalmıştır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin görünen kısmında üzerinde kazıma tekniğiyle yapılmış şekiller bulunur.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Beşi bir yerde, kapı

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde üstte kazıma tekniğiyle işlenmiş kapı tasviri yer almaktadır. Kapı; iç kısmı küçük bir dikdörtgen ve dış kısmı, üst tarafı alınlık ile biten daha büyük bir beşgenden oluşur. Altta ise ipe dizilmiş beş altından oluşan gerdanlık yüzeyi tezyin etmektedir. Gerdanlık boyuna takıldığı şekliyle yarım çember olarak tasvir edilmiştir. Alt tarafı toprak altında kaldığından şâhidenin diğer tezyini unsurları görülememektedir.

No : 28

Kimliği : Saan Efendi kızı Dursun Han

Fotoğraf No : 45, 46

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 56x56x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 45x56x5 cm.

Tarihi: 1290/1873-1874.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Hem baş ucu hem de ayak ucu şahidesinde kitabe bulunur. Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabenin alınlık kısmındaki ilk satırı istifli olup satır aralarına kabartma düz çizgiler çekilmiştir

1- Ya Rahîm

1- يا رحيم

2- Hâzâ kabru'l- merhûmeti Dursun

2- هذا قبر المرحومة دурсون خان

Han

3- bint-i Saan Efendi tüvüffiyet

3- بنت ساعان افنديتوفت في

4- ... Seneten 1290....

4- ... سنة ١٢٩٠ ...

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, Saan kızı rahmetli Dursun Han'ın kabridir. 1290 senesi vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesinde iki yerde kitabe mevcuttur. Üstteki kitabe istifli olup celî sülüs hatla Arapça olarak kabartma tekniğiyle yazılmıştır.

Kullu men aleyhâ fân

كل من عليها فان

Kitabenin Anlamı: Yeryüzündeki her canlı son bulacaktır.⁶⁸

⁶⁸ Rahmân Sûresi 26. ayet.

Şahidenin alt kısmındaki diğer kitabe ise satır şeklinde tatbik edilmiştir. Fakat şahidenin alt kısmı taş ile doldurulduğundan bu kısımdaki kitabe görülememektedir.

Fotoğraf No: 45

Fotoğraf No: 46

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Baş ucu şâhidesi üçgen alınlıklı olup kenarlar dilimlenmiştir. Dilimler arasındaki çıkıntılar bulunup şahidenin tepe noktası sivri olarak bırakılmışlardır. Ayak ucu şâhidesi de üçgen alınlıklıdır. Şâhidelerin alt kısımları toprak altında kaldığından, baş ucu şâhidesindeki kitabenin tarih satırı ile ayak ucu şâhidesindeki kitabenin tamamı görülememektedir. Baş ucu şâhidesinde bitkisel motifler bulunur.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Penç

Kompozisyon: Baş ucu şâhidesinin alınlık kısmındaki başlangıç ifadesinin iki yanı kabartma penç motifleri ile tezyin edilmiştir.

No : 29

Kimliği : Kasım Oğlu Yunus

Fotoğraf No : 47, 48

Çizim No : 21

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 50x46x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 50x46x5 cm.

Tarihi : Şevval 1292/ Ekim- Kasım 1875

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Ya Gaffâr

1- يا غفار

2- Hâzâ kabru'l- merhûm Yunus bin

2- هذا قبر المرحوم يونس بن قاسم توفى

Kâsım tüvüffiye

3- في شهر سنة ١٢٩٢ شعبان

3- fi şehri- Şaban senete 1292

Kitabenin Anlamı: Ey çokça bağışlayan (Allah). Bu, Kasım oğlu rahmetli Yusuf'un kabridir. 1292 senesi Şaban ayında vefat etmiştir.

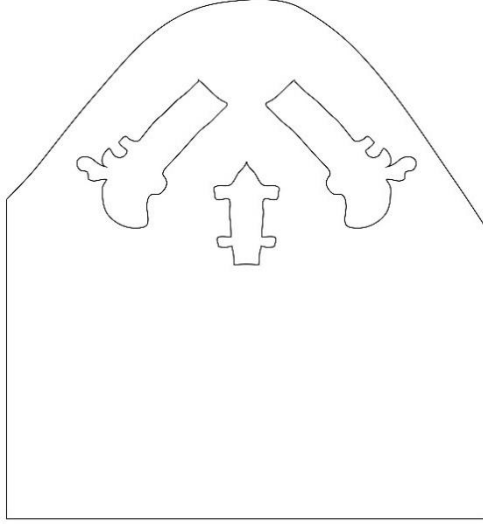
Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup üst tarafları pahlanarak yuvarlatılmıştır. Şâhidelerin alt kısımları toprak altında kalmıştır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü alınlık dahil bütünüyle kitabeye tashih edilmiştir. Ayak ucu şâhidesinin dış yüzeyinde üzerinde kazıma tekniğiyle yapılmış şekiller bulunur.

Fotoğraf No: 47

Fotoğraf No: 48

Çizim No: 21

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Tabanca, hançer

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kazıma tekniğiyle yapılmış; alınlığın kenarları boyunca tepe noktasına doğru uzanan iki tabanca bulunur. Tabancalarda namlu dışında kabza, horoz, gez ve tetik de belirtilmiştir. Kabzalar namlunun devamı gibi olup fazla eğim verilmemiştir. Horoz kısımları ise üç parçadan oluşur. Tabancaların arasında düşey olarak konumlandırılmış bir şekil görülür. Diğer şâhide örneklerinden hareketle bunun tamamlanmamış bir hançer olduğu anlaşılır. Şekilde hançerin sadece sap kısmı çizilmiştir. Şahidenin toprak altında kalan kısmında da bazı şekillerin varlığı sezilmektedir. Fakat tam olarak görülemediklerinden ne oldukları anlaşılamamaktadır.

No : 30

Kimliği : Hacı İbrahim Efendi Oğlu Salih

Fotoğraf No : 49, 50

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 60x45x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 60x45x5 cm.

Tarihi : Recep 1293/ Temmuz- Ağustos 1876

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış beş satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazı kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Ya Rahîm	1-يا رحيم
2- Hâzâ kabru'l- merhûmi'l- mağfûr	2- هذا قبر المرحوم المغفور
3- Salih bin el- Hâc İbrahim	3- صالح ابن الحاج ابراهيم
4- Efendi tüvüffiye fi şehr-i Receb	4- افندي توفى في شهر رجب
5- Senete 1293	5- سنة ١٢٩٣

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, Hacı İbrahim Efendi oğlu rahmetli mağfur Salih'in kabridir. 1293 senesi Recep ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 49

Fotoğraf No: 50

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler Üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadırlar. Şahidelerde alınlık kenarları büyük yuvarlak dilimlerle nihayetlendirilip, yüksek olan alınlık tepesi daha sivri bırakılmıştır. Taşların alt kısımları zamanla toprak altında kalmıştır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin iki yüzü de boş bırakılıp herhangi bir tezyinat yapılmamıştır.

No : 31

Kimliği : Ahmet Ağa Kızı Yeter Han

Fotoğraf No : 51, 52

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 56x40x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 46x42x5 cm.

Tarihi : Zilkade 1293/ Kasım- Aralık 1876.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Hem baş ucu hem de ayak ucu şahidesinde kitabe vardır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Hâzâ kabru'l- merhûmeti'l-
mağfûreti

1- هذا قبر المرحومة المغفورة

2- يتر خان بنت أحمد اغا

2- Yeter Han bint-i Ahmed Ağa

3- توفت في شهر ذى القعدة

3- tûvüffiyet fi şehr-i Zilkade

4- Senete 1293

4- سنة ١٢٩٣

Kitabenin Anlamı: Bu, Ahmet Ağa kızı rahmetli meğfure Yeter Han'ın mezarıdır. 1293 senesi Zilkade ayında vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesindeki kitabe ise celî sülüs yazıyla Arapça olarak yazılmış olup istifli olarak tatbik edilmiştir.

Kullu men aleyhâ fân

كل من عليها فان

Kitabenin Anlamı: Yeryüzündeki her canlı son bulacaktır.⁶⁹

⁶⁹ Rahmân Sûresi 26. ayeti.

Fotoğraf No: 51

Fotoğraf No: 52

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Baş ucu şâhidesi üçgen alınlıklı olup alınlık kenarlarında kırıklar vardır. Şâhidenin ön yüzü sadece kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin tepesi üç dilimli şekildedir. Şâhide sağlam olup ön yüzünde sadece kitabe bulunur.

No : 32

Kimliği : İlyas Oğlu Abbas

Fotoğraf No : 53, 54

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 55x47x7 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 55x47x7 cm.

Tarihi : Zilkade 1293/ Kasım- Aralık 1876.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Hem baş ucu hem de ayak ucu şâhidesinde kitabe vardır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur.

Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düzgün olmayan kalın çizgiler çekilmiştir.

- 1- Hâzâ kabru'l- merhûm 1- هذا قبر المرحوم
- 2- Abbas bin İlyas tûvüffiye 2- عباس بن اليأس توفى
- 3- fi gurreti Zilkade 3- في غرة ذى القعدة
- 4- Senete 1293 4- سنة ١٢٩٣

Kitabenin Anlamı: Bu, İlyas oğlu rahmetli Abbas'ın kabridir. 1293 senesi Zilkadenin birinci günü vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesindeki kitabe ise celî sülüs hatla Arapça olarak yazılmış iki satırdan oluşur. Kitabede satırlar arasına kalın, düzgün bir çizgi çekilmiştir.

- 1- Yâ eyyuhe's- sâri ilâ kabrinâ 1- يا أيها الساري الى قبرنا
- 2- Kıf sâaten ve ikra lenâ el- fatiha 2- ساعة و اقرأ لنا الفاتحة قف

Kitabenin Anlamı: Ey kabrimize gelen yolcu. Bir süre dur ve bize Fatiha oku.

Fotoğraf No: 51

Fotoğraf No: 52

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Düşey dikdörtgen şeklindeki şâhideler üçgen alınlıklıdır. Alınlıkların kenarlarındaki dilimler düz şekilde tasarlanmıştır. Şâhidelerin ikisi de sağlam olup alt tarafları toprak altında kalmıştır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü sadece kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinde ise alınlık kısım boş bırakılıp gövde kısmında kitabe bulunur.

No : 33

Kimliği : Süleyman Kızı Mihman

Fotoğraf No : 53, 54, 55

Çizim No : 22

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Tepesi dilimli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli

Ayak ucu şâhidesi: Daire tepeli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 80x48x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 80x48x5 cm.

Tarihi : Zilhicce 1295/ Kasım- Aralık 1878.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma kalın düz çizgiler çekilmiştir.

1- Ya Rahîm

1- يا رحيم

2- Hâzâ kabru'l- merhûmeti

2- هذا قبر المرحومة

3- Mihman bint-i Süleyman

tüvüffiyet fi

3- مهمان بنت سليمان توفت في

4- şehr-i Zilhicce senete 1295

4- شهر ذوالحجة سنة ١٢٩٥

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, Süleyman kızı rahmetli Mihman'ın kabridir. 1295 senesi Zilhicce ayında vefat etmiştir.

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Baş ucu şâhidesinin tepesi dilimli, ayak ucu şâhidesinin tepesi ise yarım daireden oluşmaktadır. Baş ucu şâhidesinde alınlığın kenarları dilimli hale getirilmiştir. Mezar daha sonra beton dökülerek kapalı sanduka haline getirilmiştir. Beton şâhideler üzerinde bulunan bazı süsleme unsurlarını kapatmıştır. Baş ucu şâhidesinin alınlık kısmındaki yazıların etrafı bitkisel motiflerle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin de ön yüzünde kabartma ve kazıma teknikleriyle yapılmış şekiller mevcuttur.

Fotoğraf No: 53

Fotoğraf No: 54

Fotoğraf No: 55

Çizim No: 22

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Rumi, ayna, makas, çarkıfelek, bilezik, kapı, küpe

Kompozisyon: Baş ucu şâhidesinin alınlık kısmındaki başlangıç ifadesinin etrafı rûmi motiflerle tezyin edilmiştir. Ayak ucu şâhidesinin üst kısmının ortasına yuvarlak dişli çarkıfelek işlenmiştir. Çarkıfeleğin sağ ve sol yanlarında ise iki adet küpe kazınmıştır. Küpelerin her birinde üçer tane boncuk bulunur. Şahidenin gövde kısmının ortasına dikdörtgen içine alınmış yuvarlak kemerli kapı görünümü bir tasvir yer almaktadır.

Kapı tasvirinin sol tarafına oval gövdeli ve saplı el aynası işlenmiştir. Kapı tasvirinin sağ tarafında ise tarak motifi vardır. Tarak kareye benzer formda olup dişleri karşılıklı iki kenarında ince çizgilerle gösterilmiştir. Tüm bunların altında iç içe girmiş iki çemberden oluşan iki bilezik kazılmıştır. Alt tarafı betonla kapatılan şâhidenin diğer bezemeleri görülmemektedir.

No : 34

Kimliği : Hasan Kızı Dursun

Fotoğraf No : 56, 57

Çizim No : 23, 24

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Tepesi dilimli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 67x52x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 54x50x5 cm.

Tarihi : Muharrem 1296/ Aralık 1878- Ocak 1879.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış beş satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma kalın düz çizgiler çekilmiştir.

- 1- Yâ Gaffâr 1-يا غفار
- 2- Hâzâ kabru'l- merhûmeti'l- 2-هذا قبر المرحومة المبرورة
mebrûreti'l- 3-المغفورة خطاياها درسون
- 3- mağfüre hatâyâhâ Dursun 4- بنت حسن توفت في شهر محرم
- 4- bint-i Hasan tüvüffiyet fi şehri- 5- سنة ١٢٩٦
Muharrem
- 5- Senete 1296

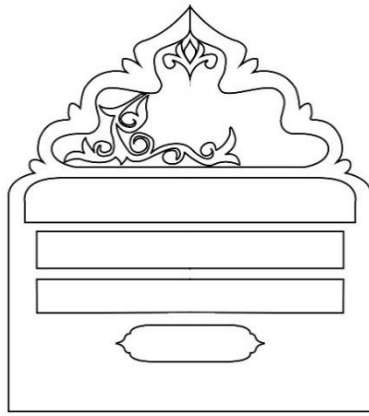
Kitabenin Anlamı: Ey çokça affeden. Bu, Hasan kızı rahmetli, arınmış, hataları bağışlanmış Dursun'un mezarıdır. 1296 senesi Muharrem ayında vefat etmiştir.

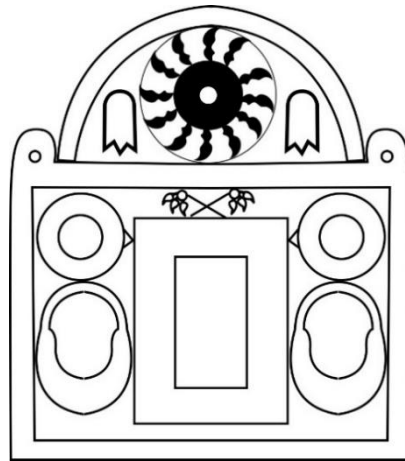
Fotoğraf No: 56

Fotoğraf No: 57

Çizim No: 23

Çizim No: 24

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Baş ucu şâhidesinin tepesi dilimlidir. Dilimler arasında çıkıntılar mevcuttur. Şâhidenin ön yüzü kitabeye ayrılmış olup alınlık kısmındaki başlangıç ifadesi bitkisel motiflerle süslenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin tepesi ise yarım daireden müteşekkildir. Şâhidenin alt kısımları toprak altında kalmıştır. Şâhide üzerinde kazıma ve kabartma teknikleriyle yapılmış şekiller mevcuttur.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Rumi çarkıfelek, bilezik, kapı, kolye küpe, anahtar

Kompozisyon: Baş ucu şâhidesinde başlangıç yazısının etrafında rumiler yazının etrafını çevrelemektedir. Ayak ucu şâhidesinde alınlığın ortasında kabartma olarak

islanmış sivri dişli çarkıfelek bulunur. Onun da iki yanına yine kabartma olarak yapılmış iki adet küpe yerleştirilmiştir. Kúpelerin her birinde üçer boncuk takılı gibidir. Şahidenin gövde kısmında kazıma tekniğiyle yapılmış iç içe geçmiş iki dikdörtgene ile kapı görünümü verilmiştir. Bunun üstünde anahtar olduğunu düşündüğümüz uçları püsküllü iki çubuk çapraz vaziyette görülmektedir. Kapı tasvirinin yanlarında ise karşılıklı olarak çizilmiş bilezik ve kolyeler bulunur. Bilezikler iç içe girmiş iki daireden müteşekkildir. Kolyelerden sağdakinin alt kısmı püsküllü olarak bırakılmıştır. Soldakinin ise alt tarafı üst tarafına göre daha kalın tatbik edilmiştir. Şahidenin alt tarafı zamanla toprak altında kaldığı için diğer süsleme unsurları belirlenememektedir.

No : 35

Kimliği : Ahmet Oğlu Ali

Fotoğraf No : 58, 59

Çizim No : 25

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 77x50x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 77x50x5 cm.

Tarihi : Recep 1297/ Haziran- Temmuz 1880.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Hem baş hem de ayak ucu şahidelerinde kitabe bulunur. Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabenin alınlık kısmındaki ilk satırı istifli olup kitabenin satır aralarına kabartma kalın düz çizgiler çekilmiştir.

1- Yâ Gaffâr

1- يا غفار

2- Hâzâ kabru'l- merhûm Ali bin

2- هذا قبر المرحوم علي بن

3- Ahmed tüvüffiye fî şehr-i Receb

3- أحمد توفى في شهر رجب

4- Senete 1297

4- سنة ١٢٩٧

Kitabenin Anlamı: Ey çokça bağışlayan. Bu, Ahmet oğlu rahmetli Ali'nin kabridir. 1297 senesi Recep ayında vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesindeki kitabe celf sülüs hatla Arapça yazılmış olup daire formunda istifli ve kabartma olarak uygulanmıştır.

Kullu men aleyhâ fân

كل من عليها فان

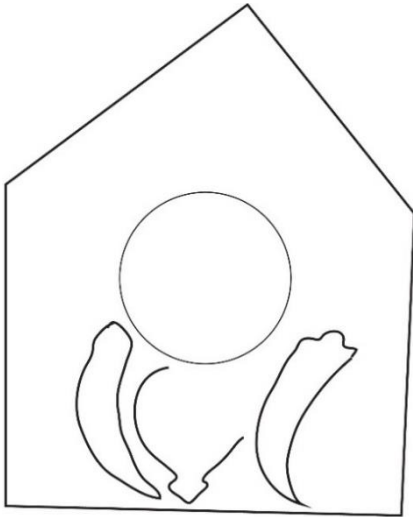
Kitabenin Anlamı: Yeryüzündeki her canlı son bulur.⁷⁰

Fotoğraf No: 58

Fotoğraf No: 59

Çizim No: 25

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup, sağlam durumdadırlar. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü kitabeyle

⁷⁰ Rahmân Sûresi 26. ayeti.

bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinde kitabeden başka kazıma tekniğiyle yapılmış şekiller bulunur.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Hançer, kama, miğfer

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kitabenin altında kazıma tekniğiyle işlenmiş hançer ve kama görülmektedir. İkisinin de sap kısımları belirtilmeyip gövdeleri kavisli olarak uygulanmıştır. Dik olarak konumlandırılan hançer ve kamanın arasında miğfer olması muhtemel yarım bir şekil vardır. Fakat şekil kitabenin hemen altında olduğundan yarım bırakılmıştır.

No : 36

Kimliği : Ömer Oğlu Abdulkadir

Fotoğraf No : 60, 61

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 65x50x8 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 65x50x8 cm.

Tarihi : Şevval 1298/ Ağustos- Eylül 1881.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Hem baş ucu hem de ayak ucu şâhidesinde kitabe bulunur. Baş ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe celî sülüs hatla Arapça yazılmış olup dört satırdır. Alınlık kısmındaki kitabenin satır aralarına kabartma ince düz çizgiler çekilmiştir.

1- Yâ Gaffâr

1-يا غفار

2- Hâzâ kabru'l- merhûmi'l-
mebrûri'l-

2-المرحوم المبرور هذا قبر

3- mağfûr leh Abdulkadir ibn-i

3-المغفور له عبد القادر ابن

4- Ömer tûvüffiye fi şehr-i Şevval
senete 1298

4-عمر توفى في شهر شوال سنة ١٢٩٨

Kitabenin Anlamı: Ey çokça affedici (Allah). Bu, Ömer oğlu rahmetli, mebrur, meğfur Abdulkadir'in kabridir. 1298 senesi Şevval ayında vefat etmiştir

Ayak ucu şâhidesindeki kitabe ise celî sülüs yazıyla Arapça yazılmıştır. Kabartma kitabe istifli tatbik edilmiştir.

Yâ Rahîm

يا رحيم

Kitabenin Anlamı: Ey çok merhametli (Allah).

Fotoğraf No: 60

Fotoğraf No: 61

Genel Durumu: Mezar, baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadır. İki şâhidede de kitabeler dışında bezeme bulunmamaktadır.

No : 37

Kimliği : Abdulkadir Kızı Esma

Fotoğraf No : 62, 63

Çizim No : 26

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 65x50x8 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 65x50x8 cm.

Tarihi : Zilhicce 1298/ Ekim- Kasım 1881.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma ince düz çizgiler çekilmiştir.

1- Yâ Rahîm

1-يا رحيم

2- Hâzâ kabru'l- merhûmeti Esmâ

2- هذا قبر المرحومة اسماء

3- bint-i Abdulkadir tûvüffiyet fi

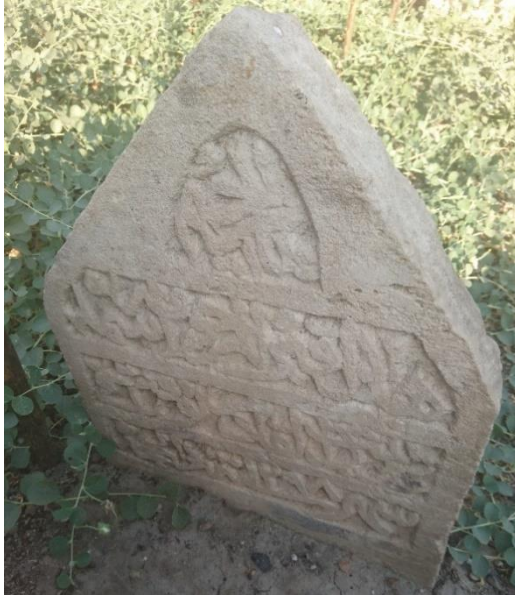
3- بنت عبد القادر توفت في

4- şehr-i Zilkade senete 1298

4- ذ الحجة سنة ١٢٩٨ شهر

Kitabenin Anlamı: Ey çok merhametli (Allah). Bu, Abdulkadir kızını rahmetli Esmâ'nın kabridir. 1298 senesi Zilhicce ayında vefat etmiştir.

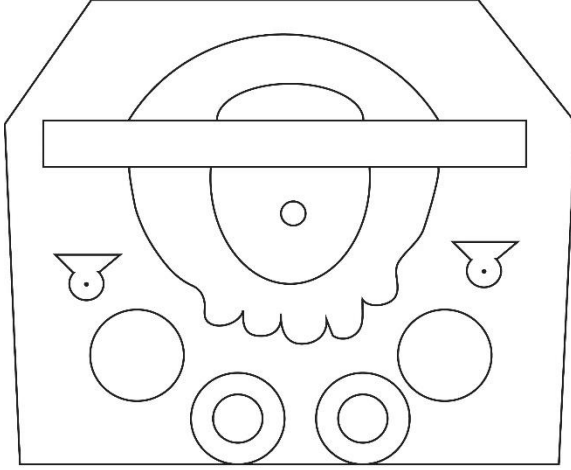
Genel Durumu: Mezar, baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Baş ucu şâhidesi üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadır. Şâhidenin alt kısmı toprak altında kalmasına rağmen kitabesi bütünüyle okunabilmektedir. Ayak ucu şâhidesinin ise tepesi düz bırakılmıştır. Şâhide üzerinde kazıma tekniğiyle yapılmış şekiller mevcuttur.

Fotoğraf No: 62

Fotoğraf No: 63

Çizim No: 26

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Gerdanlık, alınlık, yüzük, bilezik, altın

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinin ön yüzüne kazıma tekniğiyle gerdanlık ve alınlık işlenmiştir. Dış kısmı dalgalı olan gerdanlık, boyna takıldığı şekliyle üst tarafı geniş alt tarafı dar şekilde tasvir edilmiştir. Üst kısmına yakın yerden gerdanlığı enine kesecek şekilde alınlık geçmektedir. Alınlığı oluşturan yatay şeridin uçlarına birer yüzük kazınmıştır. Yüzüklerin, parmağa takılan yerleri bir nokta ile delinmiş gibidir. Kaş kısımları ise üçgene benzer şekilde dışa doğru genişler. Yüzüklerin altlarında altın olduğunu düşündüğümüz dairesel iki çizim konumlandırılmıştır. Bunların altında iç içe girmiş büyük ve küçük dairelerden oluşan bilezikler kazılmıştır. Şâhidenin alt tarafı toprak altında kaldığından diğer tezyini unsurlar anlaşılamamaktadır.

No : 38

Kimliği : Mevlüt Ağa Oğlu Mahmut

Fotoğraf No : 64

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Tepesi dilimli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 80x50x5 cm.

Tarihi : Rebülevvel 1300/ Ocak- Şubat 1883.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düz kalın çizgiler çekilmiştir.

- 1- Yâ Rahîm 1-يا رحيم
- 2- Hâzâ kabru'l- merhûmu'l- mağfûr leh 2-هذا قبر المرحوم المغفور له
- 3- Mahmud bin Mevlüd Ağa 3-محمود بن مولود اغا توفى في
tüvüffiye fi
- 4- şehr-i Rebûlevvel senete 1300 4-شهر ربيع سنة ١٣٠٠ الأول

Kitabenin Anlamı: Ey çokça bağışlayan (Allah). Bu, Mevlüd Ağa oğlu rahmetli mağfur Mahmut'un kabridir. 1300 senesi Rebiyülevvel ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 64

Genel Durumu: Mezarıda sadece baş ucu şâhidesi bulunmaktadır. Şâhidenin tepesi dilimli olup sağlam durumdadır. Ön yüzü kitabeyle kaplı şâhidede başka bezeme unsuru yoktur.

No : 39

Kimliği : Said Ağa Kız Hatice Han

Fotoğraf No : 65, 66

Çizim No : 27

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Tepelikli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli

Ayak ucu şâhidesi: Tepelikli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 70x49x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 75x49x6 cm.

Tarihi : Recep 1300/ Mayıs- Haziran 1883.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düz kalın çizgiler çekilmiştir.

- 1- Yâ Rahîm يا رحيم
- 2- Hâzâ kabru'l- merhûmeti Hatice هذا قبر المرحومة خديجة خان
Han
- 3- bint-i Said Ağa tüvüffiyet fi Receb بنت سعيد اغا توفت في رجب
- 4- Senete 1300 سنة ١٣٠٠

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, Sait Ağa kızı merhûm Hatice Han'ın kabridir. 1300 senesi Receb ayında vefat etmiştir.

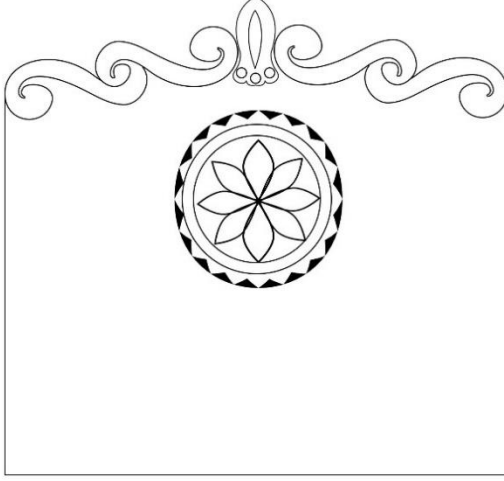
Genel Durumu: Mezar, baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşur. Şahideler, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli ve tepeliklidir. Şâhidelerin tepelik kısımları, kenarlardan ortaya doğru gelen "s" kıvrımlarının üstte palmete dönüşmesinden oluşmaktadır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde sadece kitabeye bulunurken, ayak ucu şâhidesinde kazıma tekniğiyle işlenmiş şekiller mevcuttur.

Fotoğraf No: 65

Fotoğraf No: 66

Çizim No: 27

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Gülbezek

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinin gövde kısmında kazıma tekniğiyle yapılmış gülbezek işlenmiştir. On yapraklı gülbezek iç içe geçmiş iki çemberle çevrelenmiştir. Çemberler arasında dalgalı çizgiler görülmektedir.

No : 40

Kimliği : Hacı Davut Oğlu Hacı Ahmed

Fotoğraf No : 67, 68

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 60x52x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 60x52x6 cm.

Tarihi : Zilhicce 1302/ Eylül- Ekim 1885.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : İki şahidede de kitabe bulunmaktadır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celi sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabenin alınlık kısmındaki ilk satırı istifli olup kitabenin satır aralarına kabartma düz kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Yâ Rahîm	1-يا رحيم
2- Hâzâ kabru'l- merhûmu'l- Hac
Ahmed bin	2- هذا قبر المرحوم الحاج أحمد بن
3- el- Hacı Davud tûvüffiye fi Zilhicce	3- الحاجي داود توفي في ذ الحجة
4- Senete 1302	4- سنة ١٣٠٢

Kitabenin Anlamı: Ey çokça bağışlayan (Allah). Bu, Hacı Davut oğlu rahmetli Hacı Ahmet'in mezarıdır. 1302 senesi Zilhicce ayında vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe de celî sülüs hatla Arapça yazılmış olup dört satır halindedir. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır araları kabartma kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Yâ Gaffâr	1-يا غفار
2- Ya eyyühâ's-sâri ilâ kabrinâ	2- يا أيها الساري الى قبرنا
3- Kıf sâaten ve'krâ lena'l- fatiha	3- ساعة و اقرأ لنا الفاتحة قف
4- Senete 1302	4- سنة ١٣٠٢

Kitabenin Anlamı: Ey çokça bağışlayan. Ey kabrimizin yanındaki yolcu. Bir süre dur ve bize Fatiha oku. Sene 1302.

Fotoğraf No: 67

Fotoğraf No: 68

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup, sağlam durumdadırlar. Şâhidelerin ön yüzleri sadece kitabeyle bezenmiştir.

No : 41

Kimliği : Ömer Kızı Emine

Fotoğraf No : 69, 70

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 60x48x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 60x48x6 cm.

Tarihi : Recep 1304/ Mart- Nisan 1887.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : İki şahidede de kitabe bulunmaktadır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe celî sülüs hatla Arapça yazılmış olup dört satırdır. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma, düzgün olmayan çizgiler çekilmiştir. Harap halde olup güçlkle okunan kitabe şöyledir:

1- Hâzâ kabru'l- merhûmeti	1- هذا قبر المرحومة
2- Emine bint-i Ömer	2- أمنية بنت عمر
3- tûvüffiyet fi şehr-i Receb	3- توفت في شهر رجب
4- Senete 1304	4- سنة ١٣٠٤

Kitabenin Anlamı: Bu, Ömer Kızı rahmetli Emine'nin kabridir. 1304 senesi Recep ayında vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe de celî sülüs hatla Arapça yazılmış olup istifli olarak işlenmiştir.

Kullu men aleyha fân كل من عليها فان

Kitabenin Anlamı: Yeryüzündeki her canlı son bulur.⁷¹

⁷¹ Rahmân Sûresi 26. ayeti.

Fotoğraf No: 69

Fotoğraf No: 70

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup, ön yüzleri sadece kitabeyle bezenmiştir. Kitabeler oldukça harap durumdadır. Ayak ucu şâhidesinin alınlık kısmı kırıktır.

No : 42

Kimliği : ... Oğlu Ömer

Fotoğraf No : 71, 72

Çizim No : 28

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 65x51x7 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 65x51x7 cm.

Tarihi : Muharrem 1305/ Eylül- Ekim 1887.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düz kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Yâ Rahîm

1- يا رحيم

2- Hâzâ kabru'l- merhûmi'l- mağfûr- i
leh Ömer bin

2- هذا قبر المرحوم المغفور له عمر بن

3- ... tüvüffiye fi şeh-r-i Muharrem

3- ... توفي في شهر محرم

4- Senete 1305

4- سنة ١٣٠٥

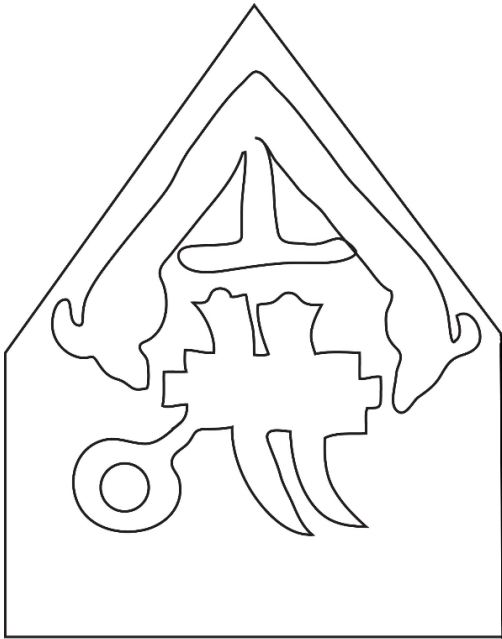
Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, ... oğlu rahmetli mağfur Ömer'in kabridir. 1305 senesi Muharrem ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 71

Fotoğraf No: 72

Çizim No: 28

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup, sağlam durumdadır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü kitabe ile bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin ön yüzünde ise kazıma tekniğiyle yapılmış stilize şekiller bulunur.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Tabanca, harbi, kemer, kama, hançer, barutluk

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kazıma tekniğiyle yapılmış; alınlığın yan kenarları boyunca uzanıp tepe noktasında namluları uç uca gelmiş Osmanlı piştovlarına benzer iki tabanca tasvir edilmiştir. Tabancalarda namlu ve kabza dışında; gez, horoz ve tetik dışı doğru çıkıntı yapılarak belirtilmiştir. Horoz kısmı dışı çıkıntı yapılarak, tetik kısmı ise çeyrek çemberden oluşacak şekilde belirtilmiştir. Tabanca namlularının uç uca geldiği yerde ters "T" şeklinde işlenmiş duran harbi olması muhtemel bir şekil görülmektedir. Kabzalar arasında enine uzanmış kemere, dikey olarak kama ve hançer işlenmiştir. Hançer, kamaya göre daha kavisli tasvir edilmiştir. En altında ise yatay olarak uzanan kavisli bir kılıç dikkat çekmektedir. Ayrıca kamannın yanından kemere asılı halde duran, barutluk olduğunu tahmin ettiğimiz daireye benzer bir şekil görülmektedir.

No : 43

Kimliği : ...Kızı Halime

Fotoğraf No : 73, 74

Çizim No : 29

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Tepelikli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli

Ayak ucu şâhidesi: Tepelikli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 70x49x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 65x49x6 cm.

Tarihi : Ramazan 1305/ Mayıs- Haziran 1888.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma düz kalın çizgiler çekilmiştir.

- 1- Yâ Rahîm 1-يا رحيم
- 2- Hâzâ kabru'l- merhûmeti 2-هذا قبر المرحومة
- 3- Halime Han bint-i... tûvüffiyet fi
şehr-i Ramazan 3-حليلة خان بنت...توفت في شهر رمضان
- 4- Senete 1305 4-سنة ١٣٠٥

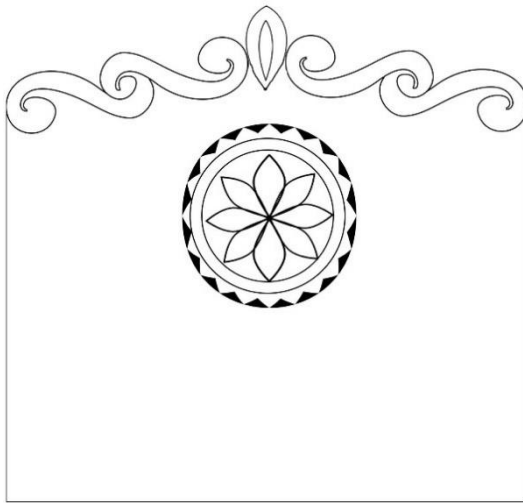
Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, ... kızını rahmetli Halime Han'ın kabridir. 1305 senesi Ramazan ayında vefat etmiştir.

Fotograf No: 73

Fotograf No: 74

Çizim No: 29

Genel Durumu: Mezar, baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşur. Şahideler, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli ve tepeliklidir. Şâhidelerin tepelik kısımları, kenarlardan ortaya doğru gelen "s" kıvrımlarının üstte palmete dönüşmesinden oluşmaktadır. Baş ucu şahidesinin ön yüzünde sadece kitabeye bulunurken, ayak ucu şahidesinde kazıma tekniğiyle işlenmiş şekiller mevcuttur.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Gülbezek

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinin gövde kısmında kazıma tekniğiyle yapılmış gülbezek işlenmiştir. On yapraklı gülbezek iç içe geçmiş iki çemberle çevrelenmiştir. Çemberler arasında dalgalı çizgiler görülmektedir.

No : 44

Kimliği : Hacı Davut Kızı Aişe

Fotoğraf No : 75, 76

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 54x50x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 55x50x6 cm.

Tarihi : Safer 1306 /Ekim- Kasım 1888.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma kalın çizgiler çekilmiştir.

1- Yâ Rahîm

1-يا رحيم

2- Hâzâ kabru'l- merhûmi'l- mağfûri

2-هذا قبر المرحوم المغفور

3- leha Aişe bint-i Hacı Davud

3-لها عائشة بنت حاج داود

4- tüvüffiyet fi şehri-i Safer senete

4-توفت في سنة ١٣٠٦ شهر صفر

1306

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, Hacı Davut kızı rahmetli ve mağfure Aişe'nin kabridir. 1306 senesi Safer ayında vefat etmiştir.

Genel Durumu: Mezar, baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Baş ucu şâhidesi üçgen alınlıklıdır. Alınlık kenarları dilimlenerek şahideye hareketlilik kazandırılmıştır. Şahide sadece kitabe ile bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin üst kısımları dilimlenmiştir. Şâhide boş bırakılıp herhangi bir bezeme yapılmamıştır.

Fotoğraf No: 75

Fotoğraf No: 76

No : 45

Kimliği : Hacı Davut Oğlu Hacı Muharrem

Fotoğraf No : 77, 78

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 65x50x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 65x50x5 cm.

Tarihi : Safer 1307/ Eylül- Ekim 1889.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Hem baş ucu hem de ayak ucu şahidesinde kitabe bulunmaktadır. Baş ucu şahidesinin ön yüzündeki kitabe celî sülüs hatla Arapça yazılmış olup dört satırdır. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir.

- 1- Yâ Rahîm 1-يا رحيم
- 2- Hâzâ kabru'l- merhûmi'l- mağfûr- i 2-هذا قبر المرحوم المغفور له حاج
leh Hacı 3-محرم بن الحاج داود توفى في صفر
- 3- Muharrem bin el- Hâc Davud 4-سنة ١٣٠٧
tûvüffiye fi Safer
- 4- Senete 1307

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, Hacı Davut oğlu rahmetli ve mağfur Muharrem'in kabridir. 1307 senesi Safer ayında vefat etmiştir.

Ayak ucu şahidesinin ön yüzündeki kitabe de celî sülüs hatla Arapça yazılmış olup dört satır halindedir. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma kalın çizgiler çekilmiştir.

- 1- Yâ Rahmân 1-يا رحمن
- 2- Yâ eyyühâ's-sâri ilâ kabrinâ 2-يا أيها الساري الى قبرنا
- 3- Kîf sâaten ve'krâ lena'l- fatiha 3-ساعة و اقرأ لنا الفاتحة قف
- 4- Senete 1307 4-سنة ١٣٠٧

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Ey kabrimizin yanındaki yolcu. Bir süre dur ve bize bir Fatiha oku. Sene 1307.

Fotoğraf No: 77

Fotoğraf No: 78

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı olup, sağlam durumdadırlar. İki şâhidenin de ön yüzleri alınlık dahil sadece kitabeyle bezenmiştir.

No : 46

Kimliği : Abdulaziz Oğlu Ahmet

Fotoğraf No : 79, 80

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 65x47x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 65x47x5 cm.

Tarihi : Rebûlevvel 1307/ Ekim- Kasım 1889.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Her iki şahidede de kitabe bulunmaktadır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe celî sülüs hatla Arapça dört satırdır. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir.

1- Yâ Rahîm

1-يا رحيم

2- Hâzâ kabru'l- merhûm Ahmed

2-هذا قبر المرحوم احمد

3- İbn-i Abdulaziz tûvüffiye fi

3-ابن عبد العزيز توفى في

4- Rebûlevvel senete 1307

4-ربيع سنة ١٣٠٧ الأول

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, Abdülaziz oğlu rahmetli Ahmet'in kabridir. 1307 senesi Rebûlevvel ayında vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe de celî sülüs hatla Arapça yazılmış olup şahidenin ortasına daire formunda tatbik edilmiştir. Kitabe şöyledir

Yâ Gaffâr

يا غفار

Kitabenin Anlamı: Ey çokça bağışlayan (Allah).

Fotoğraf No: 79

Fotoğraf No: 80

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklı ve sağlam durumdadırlar. Baş ucu şâhidesinin alınlık kısmı yan kenarları yuvarlatılmıştır. Şâhidelerde başka bezeme yoktur.

No : 47

Kimliği : Yakup Ağa Kızı Dursun Hatun

Fotoğraf No : 81, 82, 83

Çizim No : -

Formu : Sandukalı mezar.

Baş ucu şâhidesi: Tepelikli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Tepelikli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri: Baş ucu şâhidesi: 105x70x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 105x70x5 cm.

Pehle taşı: 170x60x6 cm.

Tarihi : 16 Cemâziyelevvel 1307/ 8 Ocak 1890

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Baş ve ayak ucu şâhideleri ile kuzey pehle taşında kitabeler bulunmaktadır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış kitabe

beş satır halindedir. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma düz çizgiler çekilmiştir.

- 1- Yâ Rahîm 1-يا رحيم
- 2- Hâzâ kabru'l- merhûmeti'l- 2-هذا قبر المرحومة المبرورة المغفور
mebrûreti'l- mağfûr- i
- 3- leha Dursun Hatun bint-i Yakub 3-لها طورسون خاتون بنت يعقوب اغا
Ağa
- 4- tûvffiyet nehâra's-sülâsâi 16 4-توفت نهر الثلاثة ١٦ جماد الاول
Cemâziyelevvel
- 5- Senete 1307 5-سنة ١٣٠٧

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, Yakup Ağa kızı rahmetli, mebrur, meğfur Dursun Hatun'un kabridir. 1307 senesi 16 Cemâziyelevvel salı günü gündüz vakti vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe de celî sülüs hatla beş satır olarak Arapça yazılmıştır. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma düz çizgiler çekilmiştir. Kitabe şöyledir:

- 1- Yâ Gafûr 1-يا غفور
- 2- Lil haşri huru'l- ayni emset indehâ 2-للحشر حور العين امست عندها
- 3- fi ferahin velev bekethâ'l- aynu 3-في فرح ولو بكتها الأعين
- 4- İlâ dari'l- bekâ talebet sabiyyeten 4-إلى دار البقاء طلبت صببية
- 5- Mekânuhâ mine'l- naimi'l- emkin 5-مكانها من النعيم الامكن

Kitabenin Anlamı: Ey çokça affeden (Allah). Haşirde iri gözlü huriler mutluluk içinde onun yanında olsun gözler ağlasa da. Dar-ı bekaya çocuk olarak gitti. Mekânı cennetten bir mekân olsun.

Kuzey taraftaki pehnenin ön yüzündeki kitabe de celî sülüs hatla iki satır ve üç sütun halinde Arapça yazılmıştır. Kitabedeki satır ve sütunlar arasına kabartma düz çizgiler çekilmiştir. Kitabe şöyledir:

- 1- Kabru şemsi'l ulâ kad dufinet/ Yâ men zâre'l- kabra şemsi kad mâtet/ 1-قبر شمس العلا قد دفنت/ يا من زار القبر شمس قد ماتت/ مرحومة وهذا قبرها
Merhûmetun ve ve hâzâ kabruha
- 2- من جنة الرحمن نعم المدفن/ بالحسنات هاجرت لربها/ وربها المحسن فصل إليها

2- Min cenneti'r- rahmâni' niğme'l-medfen / Bi'l- haseâti haceret li rabbihâ/ ve rabbuhâ'l- muhsinu fassale ileyhâ

3- Senete 1307

سنه ١٣٠٧-3

Kitabenin Anlamı: Güneş gibi olan kişinin defnedildiği kabirdir. Ey bu kabri ziyaret eden kişi, bil ki (bu) güneş ölüp rahmetli oldu. Rahman'ın cennetinden olan onun bu kabri ne güzel bir yerdir. (O) İyiliklerle rabbine gitti. İhsan sahibi olan rabbi de onu gözetti. Sene 1307.

Fotoğraf No: 81

Fotoğraf No: 82

Fotoğraf No: 83

Genel Durumu: Mezar sanduka yan pehleleri ile baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhidelerin üst kısımları yanlardan gelen "C" kıvrımlarının üstte palmete dönüşmesinden oluşan tepeliklidir. Şâhidelerin ön yüzlerinin gövdeleri kitabe ile bezenmiştir. Şâhidelerin alınlık kısımlarındaki başlangıç ifadelerinin etrafında ve baş ucu şâhidesinin tarih satırının iki yanında bitkisel motifler bulunur. Pehle taşlarından güneydeki pehle ise sonradan yapılan bir sur duvarına bitişik olduğundan ön yüzü görülmemektedir. Kuzey taraftaki pehle taşında ise iki satırlık kitabe ve altta tek satır halinde tarih satırı bulunur. Şâhide ve pehle taşları sağlam olup, kitabeleri okunur durumdadır.

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Rumi, kıvrık dal

Kompozisyon: Kitabelerin başlangıç ifadelerinin etrafı kıvrık dal ve rumilerle bezenmiştir. Ayrıca baş ucu şâhidesinin tarih satırında kitabeden önce ve sonra penç motifi kabartma olarak bırakılmıştır.

No : 48

Kimliği : Ali Ağa Kızı Fatma Han

Fotoğraf No : 84, 85

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Tepesi dilimli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 70x48x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 60x48x5 cm.

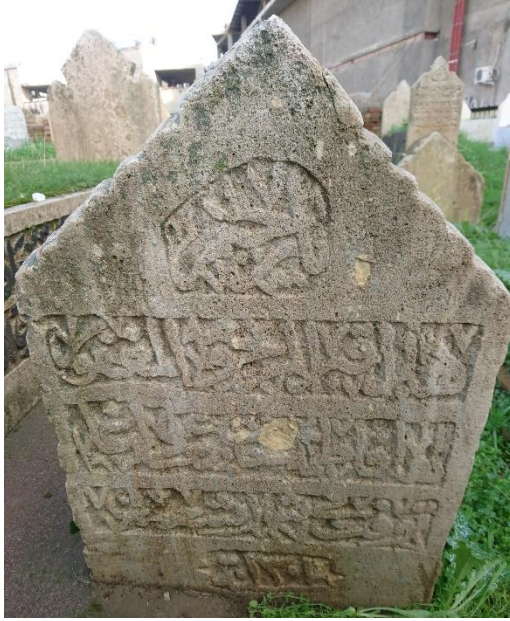
Tarihi : Şaban 1307/ Mart- Nisan 1890.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celf sülüs hatla Arapça yazılmış beş satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir.

- 1- Yâ Rahîm 1-يا رحيم
2- Hâzâ kabru'l- merhûmi'l-mağfûr- i 2-هذا قبر المرحومة المغفور
3- lehâ Fatma Han bint-i Ali Ağa 3-لها فاطمة خان بنت علي اغا
4- tüvüffiyet fi şehr-i Şaban 4-توفت في شهر شعبان
5- Senete 1307 5-سنة ١٣٠٧

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, Ali Ağa kızı rahmetli ve mağfure Fatma Han'ın kabridir. 1307 senesi Şaban ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 84

Fotoğraf No: 85

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklıdır. Şâhidelerin üst kısımları dilimlenmiştir. Ayak ucu şâhidesinin tepesi pahlanarak yumuşatılmıştır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü sadece kitabeye ayrılmıştır. Ayak ucu şâhidesinde ise herhangi bir bezeme bulunmamaktadır.

No : 49

Kimliği : Molla Ömer Kızı Ayşe

Fotoğraf No : 86, 87

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Tepesi dilimli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Tepesi dilimli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 70x52x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 60x52x5 cm.

Tarihi : Rebûlevvel 1308/ Ekim- Kasım 1890.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma- Kazıma.

Kitabesi : Hem baş ucu hem de ayak ucu şahidesinde kitabe bulunmaktadır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir.

- 1- Yâ Rahmân 1- يا رحمن
- 2- Hâzâ kabru'l- merhûmeti Aişe bint-i 2- هذا قبر المرحومة عائشة بنت
- 3- Molla Ömer tûvüffiyet fi 3- ملا عمر توفت في ربيع الأول
Rebûlevvel
- 4- Senete 1308 4- سنة ١٣٠٨

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Bu, Molla Ömer kızı Aişe'nin kabridir. 1308 senesi Rebûlevvel ayında vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe de celî sülüs hatla üç satır Arapça yazılmış olup alınlık kısmındaki ilk satırı istiflidir. Kitabenin satır araları kabartma çizgiler çekilmiştir.

- 1- Yâ Rahîm 1- يا رحيم
- 2- Kullu men aleyhâ fân ve yebkâ 2- كل من عليها فان ويبقى وجهه
vechu
- 3- Rabbike zülcelali vel' ikram 3- ربك ذو الجلال و الاكرام

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır.

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Baş ucu şâhidesinin tepesi dilimlidir. Ayak ucu şâhidesinin tepesi ise yanları dilimli üstü düz tepeliklidir. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü sadece kitabeyle bezenmiştir. Ayak ucu şâhidesinde de kabartma olarak yazılmış kitabe ve altta kazıma tekniğiyle yapılmış

şekiller mevcuttur. Şâhidenin alt tarafına sonradan beton döküldüğü için şekillerin bir kısmı görülmemektedir.

Fotoğraf No: 86

Fotoğraf No: 87

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: Bilezik, makas

Kompozisyon: Ayak ucu şâhidesinde kitabenin altında, şahidenin kenar kısımlarına kazıma ile yapılmış iki bilezik işlenmiştir. Bilezikler tam olarak görülmelerine rağmen iki ayrı çemberin iç içe girmesinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bileziklerin arasında dış hatları kazınarak belirtilmiş bir makas görülmektedir.

No : 50

Kimliği : Derviş Ağa Kızı Meryem Han

Fotoğraf No : 88, 89, 90, 91

Çizim No : 30, 31

Formu : Sandukalı mezar.

Baş ucu şâhidesi: Tepelikli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Tepelikli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 90x65x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 90x65x6 cm.

Tarihi : Safer 1310/ Ağustos- Eylül 1892.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Hem şahidelerde hem de pehle taşlarında kitabe bulunmaktadır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe celî sülüs hatla Arapça yazılmış olup beş satırdır. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma düz çizgiler çekilmiştir.

- 1- Yâ Gafûr 1-ياغفور
- 2- Hâzâ kabru'l- merhûmeti'l- mağfûr-i 2- هذا قبر المرحومة المغفور لها
lehâ
- 3- Meryem Han bint-i Derviş Ağa 3- مريم خان بنت درويش اغا
- 4- tûvüffiyet fi şehri-i Saferu'l hayr 4- توفت في شهر صفر الخير
- 5- Senete 1310 5- سنة ١٣١٠

Kitabenin Anlamı: Ey çokça bağışlayan. Bu, Derviş Ağa kızı rahmetli, mağfure Meryem Han'ın mezarıdır. 1310 senesi Hayırlı Safer⁷² ayında vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesinin ön yüzünde ise celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazı kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir.

- 1- Yâ Rahîm 1- يا رحيم
- 2- Kullu men aleyhâ fân 2- كل من عليها فان
- 3- Ve yebkâ vechu rabbike 3- ويبقى وجه ربك
- 4- Zülcelali vel' ikrâm 4- ذو الجلال و الاكرام

Kitabenin Anlamı: Ey çokça merhamet eden (Allah). Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır.⁷³

Pehle taşları üzerlerinde ikişer satırlı ve ikişer sütunlu iki kitabe bulunur. Celî sülüs hatla Arapça yazılan kitabeler şu şekildedir:

Güney pehle taşı:

- 1- من الدنيا خرجت بغير زاد / اؤمل رحمة المولى الرحيم

⁷² Muharrem ayı Câhiliye döneminde haram ay olduğundan, Araplar bu aydan sonraki ay -Safer ayında- savaşa çıkarlardı. Savaşa çıkarken evleri boş kaldığı veya saldırdıkları evlerin eşyasını alıp boşalttıkları için bu aya "Boş kalmak, boşluk" anlamlarına gelen "Safer" denilmiştir. Bazı kaynaklarda, Safer adı kelimenin "sararmak" anlamıyla irtibatlandırılarak Câhiliye devrinde insanların yüzlerinin sararmasına yol açan veba salgınının bu aya denk gelmesiyle açıklanır. İslâmî dönemde uğursuzluk anlamının silinmesi için bu aya "saferü'l-hayr" ya da "saferü'l-muzaffer" denilmiştir. Bkz: Mehmet Kâmil Yaşaroğlu, "Safer", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 450-451.

⁷³ Rahmân Süresi 26/ 27. ayetleri.

1- Mine'd- dünya haractü biğayri zâdin/ Uemmilu rahmete'l- mevlâ'r- rahim

2-ولا أخشى الذنوب ولا الخطايا/ لاني قد قدمت على الكريم

2- Ve ahşâ 'z-zünûbe ve le'l-hatâyâ/ Li ennî kad kadimtu alâ'l- kerîm

Kitabenin Anlamı: Dünyadan herhangi bir azık almadan çıktım. Bağışlayıcı olan rabbimin rahmetini umuyorum. Günahlardan ve hatalardan korkmuyorum. Çünkü ben ikram sahibi olan (Allah'ın) huzuruna geldim.

Kuzey pehle taşı:

1-يا نفس لا تقنطي من زلة عظمت/ إن الكبائر في الغفران كاللحم

1- Yâ nefsu lâ taknetî min zelletin azumet/ İinne'l-kebâira fi'l-ğufrâni- ke'l-lememi

2-لعل رحمة ربي حين يقسمها/ ان الكبائر في الغفران كاللحم

2- Lealle rahmete Rabbî hîne yaksimühâ/ Enne'l-kebâira fi'l-ğufrâni- ke'l-lememi

Kitabenin Anlamı: Ey nefis! Günahlarının büyüklüğünden dolayı ümitsizliğe düşme. Büyük günahlar affedici olana (Allah'a) göre küçüktür. Rabbimin rahmeti dağıtıldığı anda umulur ki büyük günahlar affedici olana (Allah'a) göre küçük günah gibi olur.⁷⁴

Fotoğraf No: 88

Fotoğraf No: 89

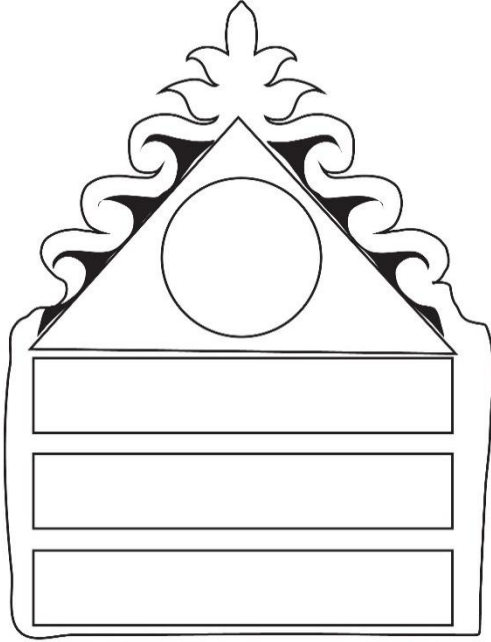
⁷⁴ Kuzey pehle taşında yer alan bu kitabe; mısırlı şair ve sufi imam el-Büsîrî'nin Hz. Peygamber için yazdığı Kaside-i Bürde'nin 155. ve 156. beyitlerinden alınmıştır. Tercüme ve tam metin için bkz: İlhan Armutçuoğlu, *Kaside-i Bürde*, Erkam Yayınları, İstanbul 2009, s. 106

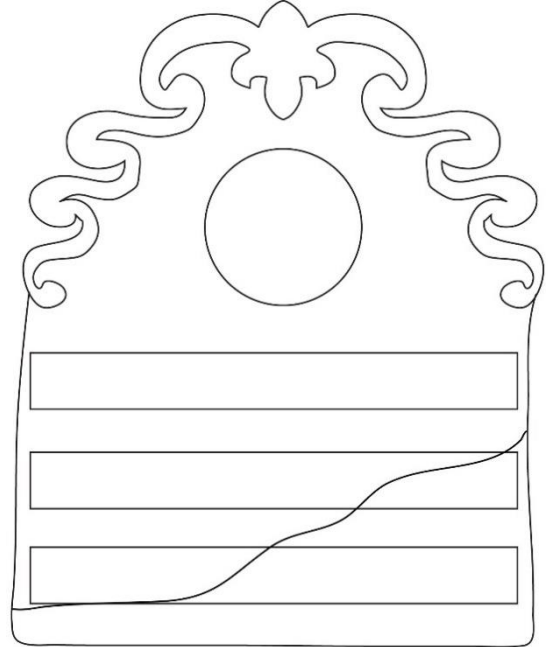
Fotoğraf No: 90

Fotoğraf No: 91

Çizim No: 30

Çizim No: 31

Genel Durumu: Mezar, üstü açık bir sanduka ile baş ve ayak ucu şahidelerinden oluşmaktadır. Şahideler, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli ve tepeliklidir. Şâhidelerin tepelik kısımları, kenarlardan ortaya doğru gelen "s" kıvrımlarının üstte palmete dönüşmesinden oluşmaktadır. Pehle taşları ise yatay dikdörtgen plaka halinde

gövdelidir. Ön tarafına sonradan beton dökülen baş ucu şâhidesinin alt kısmı görülmemektedir. Ayak ucu şâhidesi orta yerine yakın yerden, güney pehle taşı ise baş kısmından kırıktır. Şahide ve pehle taşlarında kitabe dışında bezeme görülmemektedir.

No : 51

Kimliği : Mustafa Ağa Oğlu Abdurrezzak

Fotoğraf No : 92

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Başlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 60x40x15 cm.

Tarihi : Safer 1311/ Ağustos- Eylül 1893.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satır kitabe bulunmaktadır. Kitabede satırlar kabartma çizgilerle ayrılmıştır.

1- Hâzâ kabru'l ... el- masûm

1- هذا قبر ... المعصوم

2- Abdurrazak bin Mustafa

2- عبد الرزاق بن مصطفى

3- Ağa tüvüffiye fi şehri Safer

3- اغا توفى في شهر صفر

4- Senete 1311

4- سنة ١٣١١

Kitabenin Anlamı: Bu, Mustafa oğlu ... Masum Abdurrezzak'ın kabridir. 1311 senesi Safer ayında vefat etmiştir.

Genel Durumu: Mezarda sadece baş ucu şâhidesi bulunmaktadır. Şâhidenin alt tarafı toprak altında kalmıştır. Şâhide; gövde, boyun ve Hamidiye kalıplı fesli başlık şeklinde düzenlenmiştir. Gövde kısmı kitabeyle ayrılan şahidede başka bezeme unsuru yoktur.

Fotoğraf No: 92

No : 52

Kimliği : Molla Mustafa Kızı Hatice

Fotoğraf No : 93, 94

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Tepesi dilimli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Tepesi dilimli, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 55x50x5 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 50x50x5 cm.

Tarihi : Rebûlevvel 1313/ Ağustos- Eylül 1895.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Hem baş ucu hem de ayak ucu şahidesinde kitabe bulunmaktadır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe celî sülüs hatla Arapça olup beş satır halindedir. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir.

1- Yâ Rahîm	1- يا رحيم
2- Hâzâ kabru'l- merhûmeti Hatice	2- هذا قبر المرحومة خديجة
3- bint-i Molla Mustafa tûvüffiyet	3- بنت ملا مصطفى توفت
4- fi şehri-i Rebûlevvel	4- في شهر ربيع الأول
5- Senete 1313	5- سنة ١٣١٣

Kitabenin Anlamı: Ey çok merhamet eden (Allah). Bu, Molla Mustafa kızı rahmetli Hatice'nin kabridir. 1313 senesi Rebûlevvel ayında vefat etmiştir.

Ayak ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe de celf sülüs hatla Arapça üç satırdır. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır araları kabartma çizgiler çekilmiştir.

1- Yâ Rahmân	1- يا رحمن
2- Kullu men aleyha fân	2- كل من عليها فان
3- Ve yebkâ vechu rabbike	3- ويبقى وجه ربك
4- Zülcelali vel' ikrâm	4- ذو الجلال و الاكرام

Kitabenin Anlamı: Ey çok merhamet eden (Allah). Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır.

Fotoğraf No: 93

Fotoğraf No: 94

Genel Durumu: Mezar, baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhidelerin tepeleri dilimlidir. Sağlam olan şâhidelerin alt tarafları zamanla toprak altında kalmıştır. İki şâhidenin ön yüzü sadece kitabe ile bezenmiştir.

No : 53

Kimliği : Bahaddin Kızı Hanım

Fotoğraf No : 95, 96

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 65x53x6 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 65x53x6 cm.

Tarihi : 8 Şevval 1313/ 23 Mart 1896.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Hem baş ucu hem de ayak ucu şahidesinde kitabe bulunmaktadır. Baş ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe celî sülüs hatla Arapça yazılmış olup beş satırdır. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazılan kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir.

1- Kullu men aleyhâ fân	1-كل من عليها فان
2- Hâzâ kabru'l- merhûmeti'l- mağfûre	2-هذا قبر المرحومة المغفورة
3- Hanım bint-i Bahaddin tüvüffiyet	3-خانم بنت بهاء الدين توفت
4- fi şehri-i semaniye Şevval	4-في شهر ثمانية شوال
5- Senete 1313	5-سنة 1313

Kitabenin Anlamı: Yeryüzündeki her fani son bulacaktır. Bu Bahaddin kızı rahmetli, mağfur Hanım'ın kabridir. 1313 senesi 8 Şevval ayının 8'inde vefat etmiştir

Ayak ucu şâhidesinin ön yüzündeki kitabe de celî sülüs hatla Arapça yazılmış üç satır halindedir. Alınlık kısmındaki ilk satırı daire formunda istifli kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir.

1- el- fâtiha	1-الفاتحة
2- Yâ eyyühâ's-sâri ilâ kabrinâ	2-يا أيها الساري فف على قبري
3- Sâaten ve'krâ lena'l- fatiha	3-ساعة و اقرأ لنا الفاتحة

Kitabenin Anlamı: el Fatiha. Ey yolcu! Kabrimin başında bir an dur. Ve bize bir Fatiha oku.

Fotoğraf No: 95

Fotoğraf No: 96

Genel Durumu: Mezar, baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üçgen alınlıklıdır. Sağlam olan şâhidelerin alt tarafları toprak altında kalmıştır. İki şâhidenin ön yüzü sadece kitabe ile bezenmiştir.

No : 54

Kimliği : Yaşar... Oğlu Hacı Abdülhamit

Fotoğraf No : 97, 98

Çizim No : -

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 90x52x7 cm.

Ayak ucu şâhidesi: 90x52x7 cm.

Tarihi : Zilkade 1313/ Nisan- Mayıs 1896.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli yazı kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir.

1- Yâ Rahîm

1-يا رحيم

2- Hâzâ kabru'l-merhûmi'l- Hac Abd

2- هذا قبر المرحوم الحاج عبد

3- el-Hamid bin Yaşer ... tüvüffiye fi

3- الحميد بن ياشر... توفي في

4- şehr-i Zilkade senete 1313

4- شهر ذ سنة ١٣١٣ القعدة

Kitabenin Anlamı: Ey çok merhamet eden (Allah). Bu ... Yaşar oğlu rahmetli Hacı Abdülhamit'in kabridir. 1313 senesi Zilkade ayında vefat etmiştir.

Fotoğraf No: 97

Fotoğraf No: 98

Genel Durumu: Mezar baş ve ayak ucu şâhidelerinden oluşmaktadır. Şâhideler üstten dilimlidir. Baş ucu şâhidesinin ön yüzü sadece kitabeye ayrılmıştır. Ayak ucu şâhidesinde ise herhangi bir bezeme yoktur.

No : 55

Kimliği : Muhammed Kızı Dursun

Fotoğraf No : 99

Çizim No : 32

Formu : Şâhideli mezar.

Baş ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Baş ucu şâhidesi: 85x59x10 cm.

Tarihi : Recep 1314/ Aralık 1896- Ocak 1897.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Baş ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir.

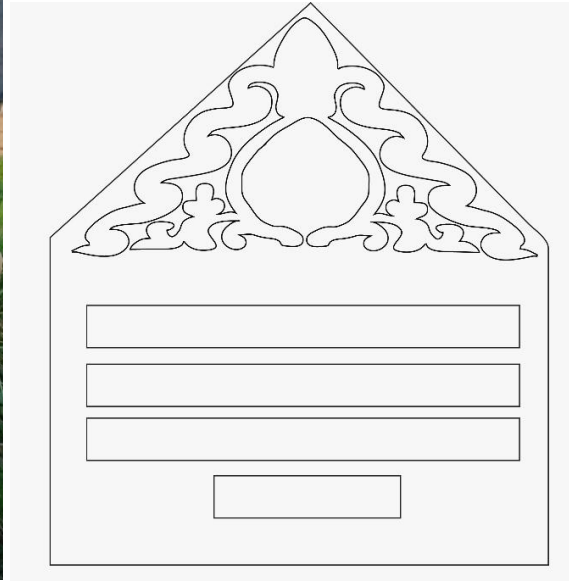
1- Yâ Rahîm	1-يا رحيم
2- Hâzâ kabru'l- merhûmeti'l- mağfûr-i	2-هذا قبر المرحومة المغفور
3- leha Dursun bint-i Muhammed	3-لها طورسون بنت محمد
4- tûvüffiyet fi şehr-i Receb	4-توفت في شهر رجب
5- Senete 1314	5-سنة ١٣١٤

Kitabenin Anlamı: Ey çok merhamet eden (Allah). Bu Muhammed kızı rahmetli, mağfure Dursun'un kabridir. 1314 senesi Recep ayında vefat etmiştir.

Genel Durumu: Mezar, baş ucu şâhidesinden oluşmaktadır. Şâhide üçgen alınlıklı olup sağlam durumdadır. Şâhidede alınlık kenarlarına paralel işlenmiş kabartma "s" şekilleri ile başlangıç ifadesinin etrafında bitkisel motifler bulunur. Şâhidenin gövde kısmı kitabeye ayrılmıştır.

Fotoğraf No: 99

Çizim No: 32

Süslemede Kullanılan Şekiller ve Motifler: "S" kıvrımları, rumi

Kompozisyon: Şâhidedeki başlangıç ifadesinin etrafı rumiler ile sarılmıştır. Alınlık kenarlarına paralel kısımlar ise üstte palmete dönüşen kabartma 's' kıvrımları ile hareketlendirilmiştir.

No : 56

Kimliği : Kimliksiz 1

Fotoğraf No : 100

Çizim No : -

Formu : Şahidesiz mezar.

Güney pehle taşı: Yatay dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Güney pehle taşı: 140x68x6 cm.

Tarihi : 1292/1875- 1876.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Pehle taşının ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış kitabe bulunur. Kitabe iki satır ve iki sütun halinde düzenlenmiş olup altta tarih satırı bulunur. Kitabenin satır araları kabartma düz çizgiler çekilmiştir. Kitabe şöyledir:

1- من الدنيا خرجت بغير زاد / أوئل رحمة المولى الرحيم

1- Mine'd- dünya haractü biğayri zâdin/ Uemmilu rahmete'l- mevlâ'r- rahim

2- ولا أخشى الذنوب ولا الخطايا/ لاني قد قدمت على الكريم

2- Ve ahşâ 'z-zünûbe ve le'l-hatâyâ/ Li ennî kad kadimtu alâ'l- kerîm

3- Senete 1292

3- سنة ١٢٩٢

Kitabenin Anlamı: Dünyadan herhangi bir azık almadan çıktım. Bağışlayıcı olan rabbimin rahmetini umuyorum. Günahlardan ve hatalardan korkmuyorum. Çünkü ben ikram sahibi olan (Allah'ın) huzuruna geldim. Sene 1292.

Fotoğraf No: 100

Genel Durumu: Mezarda sadece güney pehle taşı görülmektedir. Pehle yatay dikdörtgen halinde gövdeli olup köşelerinde kırıklar mevcuttur. Ön yüzü iki satır ve

iki sütun halinde bölümlenen taşın alt kısmında tarih satırı bulunur. Taşın alt tarafı toprak altında kalmıştır.

No : 57

Kimliği : Kimliksiz 2

Fotoğraf No : 101

Çizim No : -

Formu : Şâhidesiz mezar.

Ayak ucu şâhidesi: Üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli.

Ölçüleri : Ayak ucu şâhidesi: 55x50x6 cm.

Tarihi : 1314/ 1896- 1897.

Malzeme/ İşleniş: Taş/ Kabartma.

Kitabesi : Ayak ucu şâhidesinin ön yüzünde celî sülüs hatla Arapça yazılmış dört satırlık kitabe bulunur. Alınlık kısmındaki ilk satırı istifli kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir.

1- Yâ Kerîm

1-يا كريم

2- Ya eyyühâ's-sâri kıf alâ kabrî

2-يا أيها الساري قف على قبري

3- sâaten ve'krâ lena'l- fatiha

3-ساعة و اقرأ لنا الفاتحة

4- Senete 1314

4-سنة ١٣١٤

Kitabenin Anlamı: Ey ikram sahibi (Allah). Ey yolcu! Kabrimin başında bir an dur. Ve bize Fatiha oku.

Fotoğraf No: 101

Genel Durumu: Mezarda sadece ayak ucu şahidesi vardır. Şâhide üçgen alınlıklı olup, alınlık kenarları dilimlenerek hareketlenmiştir. Şahide sağlam durumdadır. Şâhidenin ön yüzünde kabartma ile yazılmış kitabe bulunur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Erbil Büyük Mezarlık'ta 19.yy.'a ait 57 mezar tespit ettik. Bunlardan yirmi sekizi erkek (Kat. No 1, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 29, 30, 32, 35, 36, 38, 40, 42, 45, 46, 51, 54); yirmi yedisi kadın (Kat. No: 2, 3, 4, 6, 7, 13, 15, 16, 19, 24, 27, 28, 31, 33, 34, 37, 39, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 55) mezarıdır. Ayrıca çalışmamıza dahil edip katalog numarası verdiğimiz iki örnekte (Kat. No: 56, 57) başucu şahidesi bulunmadığından cinsiyetleri hakkında bilgi edinilememiştir.

Mezarlık'taki mezar taşları Osmanlının son zamanlarında yapılmalarına rağmen form ve süsleme bakımından diğer bölgelerdeki mezarlardan farklılık gösterir. Son dönem Osmanlı sanatında Batılılaşma hareketleri ile birlikte özellikle İstanbul ve çevresinde Barok, Rokoko ve Ampir üslupları etkisini gösterirken, incelediğimiz mezar taşları bu etkiden uzak kendine has üslup ve formda vücuda getirilmiştir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan mezarlar tip açısından; mezar taşları ise tip, başlık türü, süsleme unsurları ve kompozisyon, malzeme ve işleniş ile yazı açısından farklı özellikler göstermektedir.

3.1. Mezar Tipleri

İncelediğimiz mezarlarda iki çeşit mezar formu bulunmaktadır. Bunlar, şahideli mezarlar ve üstü açık sandukalı mezarlardır. Şahideli mezarlar tüm mezarlıkta hâkim olan tiptir.

3.1.1. Şahideli Mezarlar

Baş ve ayak uçlarında birbirinden bağımsız şahidelerin yer aldığı mezarlardır. 20, 47 ve 50 no'lu mezarlar dışında kalan tüm mezarlar şahideli tipte mezarlardır. Şahideli mezarlar baş ile ayak ucu taşlarından oluştuğu gibi sadece baş veya sadece ayak taşlarından da oluşabilirler. Baş ve ayak ucu şahidelerini birlikte bulduran mezar sayısı elli (Kat. No: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54), sadece baş ucu şahidesi bulduran mezarların sayısı beş (Kat. No: 6, 10, 38, 51, 55), sadece ayak ucu şahidesinden oluşan mezar sayısı

birdir (Kod No: 57).⁷⁵

3.1.2. Şahideli, Üstü Açık Sandukalı Mezarlar

Bu tip mezarlar, baş ve ayak uçlarında dikey olarak toprağa dikilmiş şahidelerin yanlardan pehle taşlarıyla birbirine bağlanmasıyla oluşurlar. Mezarlıkta şahideli, üstü açık sandukalı mezar tipleri 19.yy.'dan sonra yaygınlaşmıştır. İncelediğimiz döneme ait kimi yerleri kırık üç adet üstü açık sandukalı mezar vardır (Kat. No: 20, 47, 50). Ayrıca 56 no'lu mezar ise başlangıçta üstü açık sandukalı olarak yapılmış olup günümüzde sadece güney pehle taşı mevcuttur.

3.2. Mezar Taşı Tipleri

Erbil Büyük Mezarlık'taki mezarlar tipoloji olarak Kerkük⁷⁶, Cizre⁷⁷, Siirt⁷⁸, Hasankeyf⁷⁹, Şanlıurfa⁸⁰, Mardin⁸¹, Muş⁸², Hakkâri⁸³ ve Tunceli⁸⁴ başta olmak üzere hem Anadolu'da hem de Anadolu dışındaki mezar taşları ile benzerlik göstermektedir.

Anadolu coğrafyasındaki erkek mezar taşlarında ölünün statüsüne göre bir başlık bulunmasına karşın, kadın mezar taşlarında, hanım zarâfetini yansıtan çiçek motifleri başlık olarak yer alır.⁸⁵ Fakat Erbil Büyük Mezarlık'ta hem kadınlar hem de erkekler için ortak kullanılan mezar taşı tipleri de oldukça fazladır. Yine de bu mezar taşlarını cinsiyet durumuna göre sınıflandırdığımızda kadın ve erkek mezar taşlarında bariz

⁷⁵ Mezarlıkta bulunan mezarların yapısı; etraftaki kırık ve dağılmış şahideler ile aynı mezarda kullanılan farklı tarihlere ait baş ve ayak ucu şahidelerinin varlığı, incelediğimiz dönemdeki mezarların hepsinde baş ve ayak ucu şahideleri birlikte mevcut olduğunu göstermektedir. Fakat zaman içinde farklı nedenlerden dolayı bazılarında sadece baş ucu şahidesi, bazılarında sadece ayak ucu şahidesi, bazısında ise sadece pehle taşının kaldığı görülmektedir.

⁷⁶ İbrahim Mastafa Tahir Qassab, *Kerkük Mezar Taşlarında Türk Kültürü Unsurları*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2014, s. 190-193.

⁷⁷ Veysi İnci, *Cizre Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2008, s. 258.

⁷⁸ Mehmet Mutlu, *Siirt Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2006, s. 118.

⁷⁹ Hatice Balta, *Hasankeyf'teki Türk İslam Dönemi Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2017, s. 175.

⁸⁰ Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Mezar Taşları*, T.C. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2012, s. 334.

⁸¹ Ahmet Bodakçı, *Mardin Merkezde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2017, s. 173.

⁸² Selahattin Aslan, *Muş İli ve Bağlı İlçelerde (Muş Merkez-Varto-Bulanık-Malazgirt-Korkut-Hasköy) Tarihi Mezar Taşları (Tespit-Transkript-Değerlendirme)*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak 2019, s. 163.

⁸³ Mehmet Top, "Hakkari'deki Tarihi Mezarlıklar ve Mezar Taşları", *VI Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları Toplantısı Sanat Tarihi Sempozyumu*, Kayseri, 8- 10 Nisan 2002, s. 753.

⁸⁴ İter İğit, *Tunceli'deki Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2012, s. 256.

⁸⁵ Süleyman Berk, " Osmanlı Mezar Taşı Kitâbelerinde Başlıklar ve Anlamları", 1. *Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Kuşadası 19- 21 Ekim 2018, s. 116.

birtakım farklılıklar göze çarpmaktadır.

Biz burada mezar taşlarını cinsiyete göre bir sınıflandırmaya tabi tutacağız. Fakat 56 ve 57 no'lu mezarların baş ucu şahideleri olmadığından onları sınıflandırmada değerlendirme dışı tuttuk.

3.2.1. Erkek Mezar Taşları

Erbil Büyük Mezarlık'ta yirmi sekiz adet erkek mezarı mevcuttur. Bunlardan yirmi dört tanesinde (Kat. No: 1, 5, 8, 9, 11, 12, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 29, 30, 32, 35, 36, 40, 42, 45, 46, 54) baş ve ayakucu şahideleri bulunurken, dört tanesinde (Kat. No: 10, 14, 38, 51) sadece başucu şahidesi yer alır. Formları aynı olan mezar taşları "başlık tipi" açısından şu şekilde sınıflandırılmaktadır.

3.2.1.1. Baş ve Ayakucu Şahideleri

Baş ve ayak ucu şahidelerinin birlikte bulunduğu yirmi dört mezarda baş ve ayak ucu şahideleri benzer forma sahiptir. Dolayısıyla erkeklere ait mezar taşlarını tasniflerken, baş ve ayak ucu şahidelerini aynı başlık altında incelemek yeterli olacaktır. Bu şahideleri temelde iki grup altında toplamak mümkündür.

3.2.1.1.1. Üçgen Alınlıklı Olanlar

İncelediğimiz mezarlıkta en fazla bulunan şahide tipidir. Aslında erkeklere ait tüm şahideler (51 no'lu mezar hariç) temelde üçgen alınlıklıdır. Fakat bazılarının alınlık kenarları dilimlenmiş olduğundan farklı görünüm sergilemektedirler.

İncelediğimiz taşlardan toplam kırk tanesi⁸⁶ (Kat. No: 1, 5, 8, 9, 10, 12, 14, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 26, 29, 35, 36, 40, 42, 45, 46) üçgen alınlıklı olarak yapılmıştır. Fakat bunların içinde de bazı farklılık gösterenler vardır. 5 ve 23 no'lu kataloglara ait şahidelerde alınlıkların gövde ile birleştikleri yerler pahlanarak daha yumuşak bir geçiş sağlanmıştır. 29 no'lu katalogdaki şahideler ise üstten pahlanarak oval olarak bırakılmıştır.

Ayrıca on bir tanesi⁸⁷ (Kat. No: 11, 20, 30, 32, 38, 54) dilimli şekilde işlenmiştir. Bunlar da tamamen birbirlerinin aynıları olmayıp aralarında farklılıklar vardır. 11, 30 ve 54 no'lu şahidelerde alınlığın kenarları büyük yuvarlak dilimlerle nihayetlendirilip, yüksek olan alınlık tepesi daha sivri bırakılmıştır. 20 no'lu şahidenin alınlık kenarları düzgün yuvarlak dilimlerle belirlenmiştir. Bu dilimler kenarlıklar boyunca

⁸⁶ 10 ve 14 no'lu katalogların ayak ucu şahideleri yoktur.

⁸⁷ 38 no'lu mezarda sadece baş ucu şahidesi bulunmaktadır.

yapılmayıp, alınlığın tepe noktası oval olarak bırakılmıştır. 32 no'lu şahidede alınlık kenarlarında işlenen dilimler yuvarlak olmayıp, daha düz şekilde tasarlanmıştır. 38 no'lu şahidede ise alınlık kenarları küçük dilimlerle hareketlendirilmiştir.

3.2.1.1.2. Fes Başlıklı Olan

Erbil Büyük Mezarlık'ta yaptığımız araştırmada sadece bir örneğine rastladık. 51 no'lu mezar taşında başucu şahidesinde Hamidiye kalıplı fesli başlık bulunmaktadır. Bu başlığın alt tarafı üst tarından hafifçe daha geniştir. İncelediğimiz mezarlıkta ve şehir merkezinde diğer mezarlıklarda rastlamadığımız bu tipteki şahidenin şehir dışından getirilmiş olma ihtimali yüksektir. Derviş ve öğrenciler için kullanılan bu tipteki şahideler⁸⁸ Anadolu'da- özellikle İstanbul'da- oldukça fazladır. Osmanlıda 19. yy.'dan itibaren kullanılan ve mezar taşlarında uygulanan fesler, hangi padişah dönemine ait ise mezarda yatan kişi de o padişah döneminde yaşamış demektir.⁸⁹ Dolayısıyla Sultan II. Abdülhamid devrinde giyilen bu feslere “Hâmidî fes” adı verilmiştir.

3.2.2. Kadın Mezar Taşları

İncelediğimiz mezarlıktaki kadın mezar taşları, erkek mezar taşlarından tipolojik olarak daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Erkek mezarlarıyla hemen hemen aynı sayıda olan kadın mezarları yirmi yedi tanedir (Kat. No: 2, 3, 4, 6, 7, 13, 15, 16, 19, 24, 27, 28, 31, 33, 34, 37, 39, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 55). Bunlardan yirmi beş tanesinde (Kat. No: 2, 3, 4, 7, 13, 15, 16, 19, 24, 27, 28, 31, 33, 34, 37, 39, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 52, 53) baş ve ayak ucu şahideleri birlikte bulunurken, iki tanesinde (Kat. No: 6, 55) sadece baş ucu şahideleri bulunmaktadır. Yirmi yedi baş ucu şahidesi ve yirmi beş ayak ucu şahidesi tipoloji açısından farklılık göstermektedir. Bu mezarlarda erkek mezarlarından farklı olarak baş ucu şahideleri ile ayak ucu şahideleri birbirinden farklı olabilmektedirler. Bu yüzden bunları erkek mezar taşlarından farklı olarak baş ucu ve ayak ucu şahidelerine göre tipolojik tasnife tabii tutmayı daha uygun gördük.

3.2.2.1. Baş Ucu Şahideleri

Kadın mezarlarına ait yirmi yedi mezar taşı birbirinden biçimsel olarak farklılık

⁸⁸ Halit Çal, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu III*. İstanbul 28- 30 Mayıs 1998, s. 212.

⁸⁹ İrfan Yiğit ve Ülkü Ünlüsoy, *Hıdırlık-Ulu Mezarlık Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2004, s. 13.

göstermektedir. Gövde formları düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli olan bu şahideler, "başlık tipi" açısından farklılık arz etmektedir.

3.2.2.1.1. Üçgen Alınlıklı Olanlar

Erkek mezar taşlarında olduğu gibi, kadın mezar taşlarında da en fazla tercih edilen şahide tipidir. Yine erkek mezar taşlarında olduğu gibi burada da üçgen alınlıklı olan tüm şahidelerin bir kısmı dilimli forma sahiptir.

İncelediğimiz taşlardan on beş baş ucu şahidesinin (Kat. No: 2, 3, 4, 6, 7, 13, 15, 16, 19, 27, 31, 37, 41, 53, 55) alınlık kenarlarına herhangi bir işlem yapılmayıp düz bırakılmıştır.⁹⁰

Alınlık kenarları işlenerek tezyin edilmiş olan şahidelerin sayısı ise sekizdir. Bunlar (Kat. No: 24, 28, 33, 34, 44, 48, 49, 52), kendi içinde birtakım farklılıklara sahiptirler. 24 ve 34 no'lu şahidelerin kenarlarına üçgen girintiler yapılarak hareketlilik sağlanmıştır. 44, 48 ve 49 no'lu şahidelerde kenarlar düzgün yuvarlak dilimlerle biçimlendirilmiştir. 28, 34 ve 52 şahideler ise kenar dilimleri daha büyük olup birbirlerinden farklı şekillerde işlenmişlerdir. 28 ve 34 no'lu şahidelerde dilimler aralarında çıkıntılar yapıp, tepe noktaları sivri olarak bırakılmışlardır. 52 no'lu şahidede ise dilimler arasına herhangi bir şey yoktur. Ayrıca tepe noktası da sivri olarak değil de tek bir dilimin üste gelecek şekilde konumlandırılmasından oluşmaktadır.

3.2.2.1.2. Palmet Tepelikli Olanlar

Kadın baş ucu şahidelerinde bu tipe ait dört örnek (Kat. No: 39, 43, 47, 50) bulunmaktadır. Bu tip şahidelerin temel özellikleri düşey dikdörtgen bir plaka üzerinde bulunan kenarları kıvrımlı bir plakanın palmet formunda bitkisel motiflerle son bulmasıdır. Bu kıvrımlar düzgün bir şekilde işlenerek üst üste açılmış yaprak görünümü vermektedirler. 39 ve 43 no'lu şahidelerde yanlarda işlenen "S" kıvrımları tepede üç yapraklı palmet ile sonlanmıştır. 47 no'lu şahidede yan kenarlara işlenen "C" kıvrımları tepede beş yapraklı palmet ile bitirilmiştir. 50 no'lu şahidede ise yanlardan gelen "S" kıvrımları beş yapraklı palmet ile son bulmuştur.

Buradaki palmet tepelikli şahidelerin; 14- 15. yy.'daki Bursa, İznik, Edirne'deki

⁹⁰ 6 no'lu mezarın başlık kısmı kırık olduğundan, sadece düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdelidir. Fakat 19. yüzyılın başlarındaki tüm kadın baş ucu şahideleri üçgen alınlıklı olduğundan, onun da aynı tipolojiye sahip olduğunu düşünüyoruz.

palmet başlıklı şahidelerle⁹¹, benzer ve onlardan farklı tarafları bulunmaktadır. Ancak Erbil'de bulunanlar daha realist bir görünüme sahiptirler.

3.2.2.2. Ayak Ucu Şahideleri

Kadın ayak ucu şahideleri erkek ayak ucu şahidelerine göre oldukça fazla çeşitliliğe sahiptir. Bu çeşitliliğin yüzyıl sonlarına doğru giderek arttığı görülmektedir.

3.2.2.2.1. Üçgen Alınlıklı Olanlar

Baş ucu şahidesi üçgen alınlıklı olan şahideler kendi içlerinde üst kısımlarının dilimli olup olmama durumuna göre birtakım farklılıklar göstermektedirler.

Ayak ucu şahidelerinde üçgen alınlıklı olup kenarları sade bırakılmış yedi şahide (Kat. No: 3, 4, 27, 28, 37, 41, 53) bulunmaktadır.

Aynı yıllara ait olan 33 ve 34 no'lu mezar taşlarında şahidelerin tepe formları yarım bir daireden oluşmaktadır. Bu tipteki şahidelerin temel özellikleri; düşey dikdörtgen bir plaka üzerine, çapı plakanın çapından küçük olan yarım yuvarlak bir dairenin yerleştirilmesidir. 48 no'lu şahidenin alınlık kenarları küçük dilimlere ayrılıp, alınlık tepesi oval olarak bırakılmıştır. 49 no'lu şahidenin alınlık kısmının yarından yukarısı mevcut değildir. Mevcut haliyle alınlığın yan taraflarının dilimlendiği anlaşılmaktadır. 52 no'lu şahidede alınlığın tepesi hariç kenarlar yuvarlak dilimlerle hareketlendirilmiştir.

3.2.2.2.2. Tepelikli Olanlar

Kadın ayak ucu şahidelerinde bu tipe ait dört örnek (Kat. No: 39, 43, 47, 50) bulunmaktadır. Bunlar baş ucu şahideleri ile benzer olmakla birlikte birtakım farklı tarafları da vardır. Bu şahidelerde 47 no'lu olan hariç kıvrımlar daha yatay olarak işlenmiştir. Dolayısıyla baş ucu şahideleri uzaktan sivri kemer gibi görünürken, bunlar uzaktan yuvarlak kemer ya da basık kemer gibi görünmektedirler. 39 ve 43 no'lu şahidelerde yanlarda işlenen "S" kıvrımları tepede tek yapraklı palmet ile sonlanmıştır. 47 no'lu şahidede yanlardan gelen "C" kıvrımları tepede dört yapraklı palmet ile bitirilmiştir. 50 no'lu şahidede ise yanlardan gelen "S" kıvrımları tek yapraklı palmet ile son bulmuştur.

⁹¹ Halit Çal, "Türklerde Mezar- Mezar Taşları", *Aile Yazıları*/ 8, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara 2015, s. 308.

3.2.2.2.3. Başlıksız Olanlar

Bu tür şahideler sadece kadın ayak ucunda görülmektedirler. Altı tane kadın ayak ucu şahidesine (Kat. No: 2, 7, 13, 15, 16, 19) tepelik ya da başlık eklenmeyip düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli olarak bırakılmışlardır.

Ayrıca üç ayak ucu şahidesinde (Kat. No: 24, 31, 44) dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli plakanın üst kısmı düz dilimli formdadır. Fakat bunlar da kendi içlerinde farklılıklar göstermektedirler. Üç dilime ayrılan 24 no'lu şahidede, yanlardaki dilimler yuvarlak, ortadaki ise sivri olarak bırakılmıştır. Yine üç büyük dilime ayrılan 31 no'lu şahidede tüm dilimler yuvarlak olarak işlenmiştir. Dilim sayısı fazla olan 44 no'lu şahidede ise dilimler yuvarlak olup kenarlardaki iki dilim daha büyüktür.

3.3. Malzeme ve İşleniş

İncelediğimiz mezar taşlarının hepsinde malzeme olarak taş kullanılmıştır. Taşın bölgede bol miktarda bulunmasının malzeme olarak tercih edilmesinde etken olduğunu düşünmekteyiz. Bu taşların da diğer bölgedeki taşlar gibi nerede ve kimler tarafından yapıldığı ile ilgili herhangi kesin bir bilgi yoktur.⁹²

Erbil Büyük Mezarlık'taki mezar taşı şahidelerindeki süslemeler kazıma ve kabartma teknikleriyle işlenmiştir. Kabartma işleme, mezar taşı üzerine uygulanacak motifin bırakılıp kenarlarının alçaltılması suretiyle yapılmaktadır.⁹³ Kazıma işleme ise, mezar taşı üzerine işlenecek şeklin ucu sivri bir metalle zeminde yivler oluşturacak şekilde izler bırakılmasıdır. 19. yy. başlarında süslemeler için genellikle kazıma tekniği ile yapılmış şekiller kullanılırken, yüzyılın sonlarına doğru kabartma şeklinde yazılan kitabelerin artmasıyla kazıma tekniği ile yapılan şekillerin de azaldığını görmekteyiz

İncelediğimiz başucu şahidelerinden sadece bir tanesinde (Kat. No: 1) kazıma yöntemi ile yapılmış şekiller mevcuttur. Diğer baş ucu şahideleinin hepsinde kabartma tekniği kullanılmıştır.⁹⁴

⁹² Uğur Derman, "Mezar Kitâbelerinde Yazı San'atımız", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 49/328, 1975, s. 41-42.

⁹³ Ahmet Sacit Açıkgözoğlu, "Hattat Sami Efendi'nin Mezar Taşı Kitabeleri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 18- 20 Aralık 1998, s.129.

⁹⁴ Mezarlık detaylı incelendiğinde, bazı şahidelerin devşirme olarak kullanıldığını görülmektedir. İki yüzünde farklı kişilere ait bilgi ve tarihlerin bulunduğu şahideler gibi. İncelediğimiz bu baş ucu şahidesi ise kanaatimize göre başka bir mezarın ayakucu şahidesi iken daha sonra getirilip bu mezarda baş ucu şahidesi yapılmış olabilir.

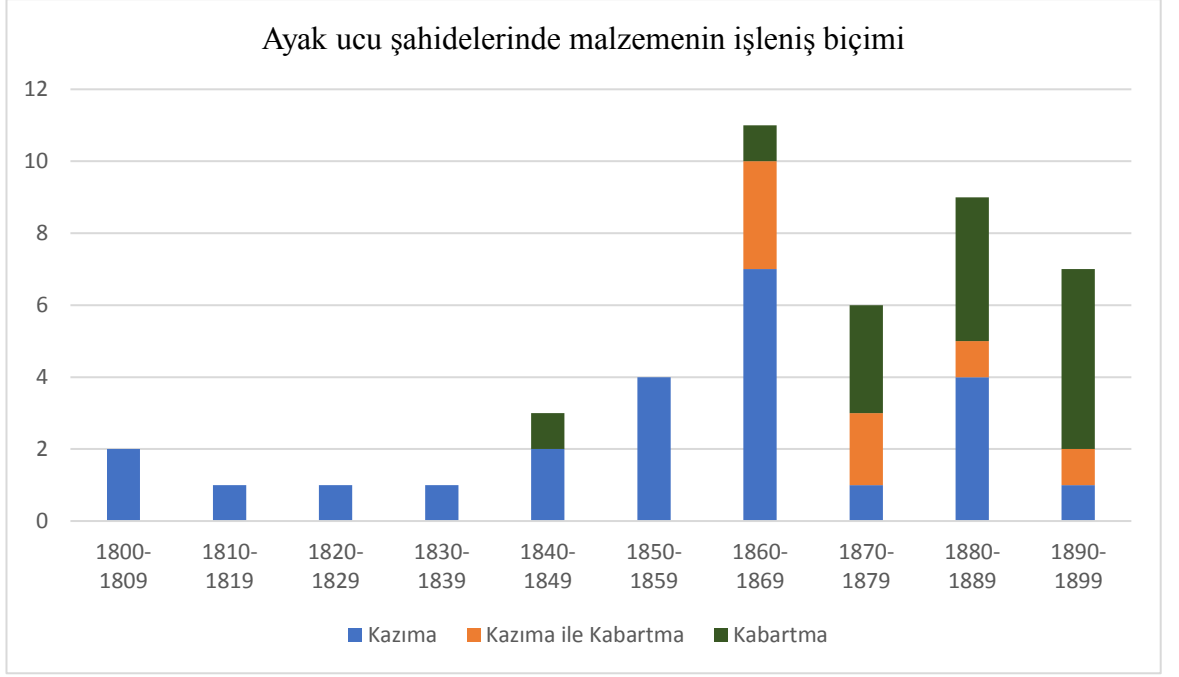
Ayakucu şahidelerinin ise yirmi sekiz tanesinde (Kat. No: 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 37, 39, 42, 43, 47) sadece kazıma tekniği ile yapılmış şekiller varken, altı tanesinde (Kat. No: 19, 20, 33, 34, 35, 49) kazıma ve kabartma tekniği birlikte kullanılmıştır. Ayrıca on dört tanesinde (Kat. No: 11, 17, 28, 31, 32, 36, 40, 41, 45, 46, 50, 52, 53, 57) kabartma tekniği uygulanmıştır. Bir tanesinde (Kat. No: 3) şahidenin ön yüzü sonradan yapılan bir sur duvarı içinde kaldığından işleniş biçimi hakkında bilgi edinilememiştir. Şahidelerden dört tanesi ise (Kat. No: 30, 44, 48, 54) boş bırakılıp herhangi bir süsleme yapılmamıştır.

Açık sandukalı mezarlara gelince bunlardan 20 no'lu mezarın kuzey pehle taşına kazıma tekniğiyle şekiller çizilmiştir. 47 ve 50 no'lu mezarların pehle taşları ise kabartmalı olarak işlenmiştir. Ayrıca 56 no'lu şahidesiz pehle taşına ise yine kabartma tekniğiyle yazı işlenmiştir. Bir motif veya yazının taşta işleniş süreci ile ilgili olarak Mustafa Bektaşoğlu şunları kaydetmektedir:

Bir mezar taşının işlenip hazır olmasında birçok usta ve sanatkarın emeği vardır. Önce taşta işlenecek söz seçilir. Hattat, yazacağı yazıyı hangi karakterde yazacaksa onunla ilgili ön hazırlığı yapar. Yazıyı kâğıt üzerinde dener ve şahidede görüldüğü şekliyle son halini verir. Yazı işi tamamlandıktan sonra nakkaş tarafından taşın şekli belirlenir. Bundan sonra kompozisyon için gerekli ilaveler yapılır. İş mermer ya da taş ustasına kalır. Usta, büyük bir sabırla günlerce çalışır. Elindeki çekiç ve elmas çelik çubukla yazıları mermere ya da taşta nakşeder. Hat yazısında milimetrik hatalar bile sırtacağından, bu çalışma da çok dikkat ve incelik ister.⁹⁵

Erbil Büyük Mezarlık'ta incelediğimiz mezar taşlarının kim tarafından işlendikleri bilgisi mevcut değildir. Fakat birbirine yakın yıllarda yapılan şahidelerin tipoloji, bezeme ve yazı konusundaki benzerlikleri bunların aynı usta elinden ya da aynı atölyeden çıkma ihtimalini güçlendirmektedir.

⁹⁵ Mustafa Bektaşoğlu, "Ruhları Okşayan Taşlar: Mezar Taşları", *Diyanet*, S.125, 2001, s. 65.

Yukarıdaki grafikte de görüleceği üzere, yüzyılın başlarında ayak ucu şahidelerini bezemek için sadece kazıma yöntemi kullanılmıştır. Yüzyılın ikinci yarısında ise, kazıma ve kabartma teknikleri birlikte uygulanmıştır. Ayrıca yüzyılın sonlarına doğru kabartma yönteminin giderek arttığı ve en çok tercih edilen teknik haline geldiği görülür. Bunda kabartma tekniği ile yazılan kitabelerin giderek daha yaygın olarak tatbik edilmesinin etkili olabileceğini söylemek mümkündür.

3.4. Yazı

Mezar taşlarında bezemeyi oluşturan önemli unsurlardan biri de şahideler üzerindeki yazılardır. Yazılar şahidelerde süs unsuru olmalarının yanı sıra onlar için kitabe görevi de görmektedirler. Ancak kitabeleri yazan hattatlar hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Anadolu'daki pek çok mezar taşında dahi hattatın ismi bulunmamaktadır.⁹⁶ Böylesi bir durumun mezar taşlarında gelenek olması muhtemeldir. İncelediğimiz mezar taşlarındaki bu yazılar hem biçim hem de içerik yönünden birtakım niteliklere sahiptir.

3.4.1. Yazıların Biçimsel Özellikleri

İncelediğimiz mezar taşları üzerinde yer alan yazılar, kitabelerde en çok kullanılan yazı çeşidi celi sülüs⁹⁷ ile yazılmıştır. Halbuki 18. yy.'dan itibaren

⁹⁶ Recep Gün, "Mezar taşı Kitabelerindeki İmzaların Referansı Sorunu: Samsun- Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Haziresindeki İki Mezar taşı Örneği", İSTEM, S.1, 2003, s. 150.

⁹⁷ Kemal Özkurt ve Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Türk-İslam Sanatında Kitabeler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/14, 2009, s.277.

İstanbul'daki mezar taşı kitabeleri celi tâlik ile yazılmaya başlanmıştır.⁹⁸ Bu gelenek zamanla Anadolu coğrafyasında da yaygınlık kazanmıştır.

Celi; İri, aşikâr, büyük anlamlarına gelmekte olup, bir yazı çeşidini değil yazının karakterini ve büyüklüğünü ifade eder.⁹⁹ Yani iri ve büyük¹⁰⁰ karakterde olup uzaktan olunabilen¹⁰¹ tüm yazı çeşitlerini ifade eder. Sülûs ise; harflerin üçte ikilik kısmının düz, üçte birlik kısmının ise meyilli olduğu yazı çeşidi olup, her türlü kitabe, levha, kitap başlığı gibi yerlerde kullanılır.¹⁰²

İncelediğimiz 19. yy. mezar taşlarında yazının gelişim seyri ile ilgili olarak bir husus dikkat çekmektedir. Yüzyılın başındaki kitabeler nispeten bozuk karakterli harflerle yazılırken, yüzyıl boyunca giderek daha düzgün karakterli harflerle yazılır olmuştur.

Kitabelerde satır aralarına çekilen çizgiler kabartma olup çeşitlilik göstermektedirler. Bu çizgileri işleniş durumlarına göre üç durumda incelemek mümkündür. Birincisi; kalın, düzgün olmayan ve yazı aralarına çıkıntı yapanlardır. Bunlar (Kat. No: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 41) genellikle yüzyılın ilk yarısında yoğun olup zamanla azalarak yüzyıl sonuna doğru terk edilmişlerdir. İkincisi; yazı aralarında az bir çıkıntı yapan çizgilerdir. Bunlar ise (Kat. No: 12, 21, 24, 32, 37, 38, 40, 43, 46, 48, 51, 54) yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygın olarak kullanılmıştır. Üçüncüsü; ince ve düz olanlardır. Bunlar da (Kat. No: 14, 28, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 42, 44, 45, 47, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 57) sadece yüzyılın ikinci yarısındaki mezar taşlarında artarak işlenmişlerdir. Dolayısı ile satır çizgilerinin yüzyılın sonlarında düz ve ince bir hal aldığını söylemek mümkündür.

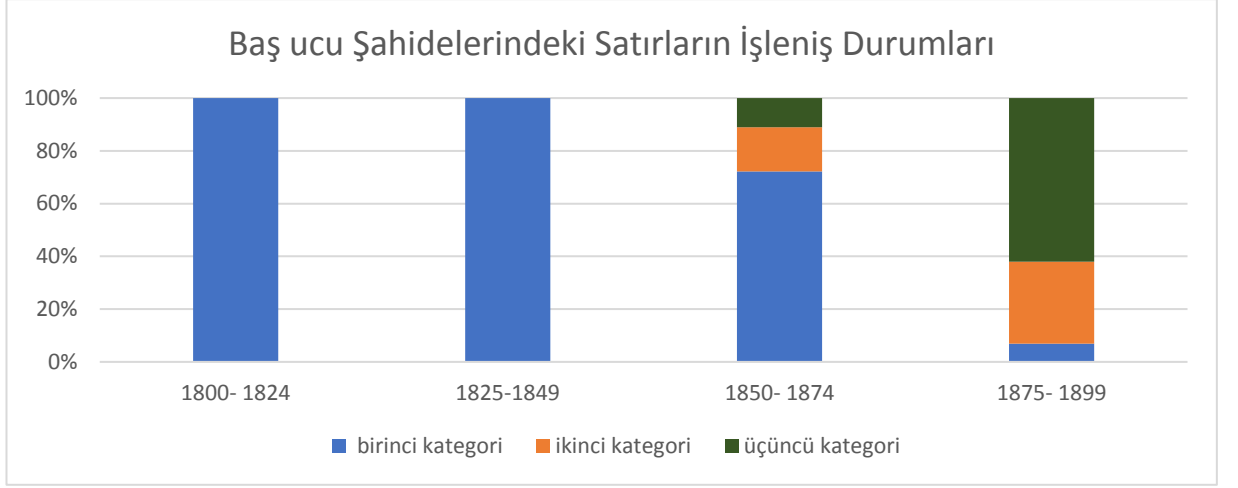
⁹⁸ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s. 391.

⁹⁹ Ali Alparşlan, "Celi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 265-266.

¹⁰⁰ Yılmaz Can ve Recep Gün, *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, Kayıhan Yayınları, Samsun 2005, s. 282.

¹⁰¹ Şemsettin Sami, *Kamus-i Türki*, Akdem Matbaası, İstanbul 1317h. (1899), s. 480.

¹⁰² Ali Alparşlan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 21.

Bazı kitabelerde satır çizgilerine taşan harfler ya da noktalar görmek de mümkündür. İncelediğimiz on bir baş ucu şahidesinde (Kat. No: 3,12, 23, 25, 37, 40, 43, 44, 46, 51, 54) bu tür bir uygulama dikkat çekmektedir. Ayrıca satır çizgileri işlenirken önceden iki ince çizgi arasına alınarak sınırları belirlenen kısımların işlemede ihmal edildiği de görülmektedir. Böyle satır çizgilerinin olduğu kitabelerde (Kat. No: 10, 15, 17, 18, 22, 23, 27, 32, 33, 34), çizgiler genellikle dışa doğru çıkıntı yapacak şekilde bırakılmışlardır.

Yazılar biçimsel olarak incelediğinde, kitabelerin bir kısmının satırlar halinde bir kısmının ise istifli olarak işlendiği görülmektedir. Özellikle başlangıç ifadeleri istifli formda yazılmıştır. Hat sanatında yazının ya da harflerin, aşağıdan yukarıya doğru ya da bir satır halinde estetik ve ölçülü bir biçimde, birbiri üzerine bindirilerek göze hoş gelecek şekilde bir araya getirilmesi anlamına gelen istif¹⁰³, kitabelerde ilk dönemden itibaren kullanılmıştır. Yazının gelişim seyrine paralel olarak, yüzyıl sonlarına doğru daha başarılı bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır.

Burada değinilmesi gereken başka bir nokta ise, ayak ucu şahidelerindeki kitabelerdir. Çünkü bu şahidelerin kitabelerinin bir kısmı satır halinde bir kısmı ise istifli olarak işlenmiştir. Ayak ucunda kitabesi bulunan on dokuz şahideden (Kat. No: 11, 17, 20, 25, 28, 31, 32, 35, 36, 40, 41, 45, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 57), yedi tanesi sadece satır sisteminde (Kat. No: 17, 28, 32, 36, 41, 46, 52,), yedi tanesi ise sadece daire formunda istifli şekilde (Kat. No: 11, 20, 25, 31, 35, 40, 45) tatbik edilmiştir. Geriye kalan beş şahidede (Kat. No: 47, 49, 50, 53, 57) ise; ilk satırlar daire formunda istifli, alttakiler de satır halindedir.

¹⁰³ Abdulkadir Yılmaz, *Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstihlaları*, s. 141.

3.4.2. Yazıların Muhtevası

Mezar taşlarının kitabeleri biçim açısından olduğu gibi içerik açısından da birbirinden farklı özellikler sergilemektedirler.

İncelediğimiz mezar taşları üzerindeki kitabelerin hepsi Arapça olarak yazılmıştır. Osmanlı devletinde Fatih dönemine kadar genellikle Arapça yazılan kitabeler Fatih'ten sonra Osmanlı Türkçesi ile yazılmaya başlanmıştır. 19. yy.'da Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu bu bölgede ise Anadolu coğrafyasındaki Osmanlı mezar taşları üzerindeki kitabelerde kullanılan Osmanlı Türkçesinin tercih edilmeyip Selçuklu ve Beylikler dönemi mezar taşlarının dili olan Arapça'nın tercih edilmesi farklı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.4.2.1. Başlangıç ifadeleri

İncelediğimiz kitabelerde 19. yy.'ın ikinci yarısından itibaren başlangıç ifadesi görmek mümkündür. Genellikle Allah'ın isimleri ve çeşitli ayet parçalarından oluşan bu ifadeler, kabirlerin baş ucu şahidelerinde yer alan kitâbelerin en üst kısmına işlenmiş olup insanın ve dolayısıyla hayatın fani yalnızca Allah'ın bâki olduğunu vurgulamak amacını hatırlatır niteliktedirler.

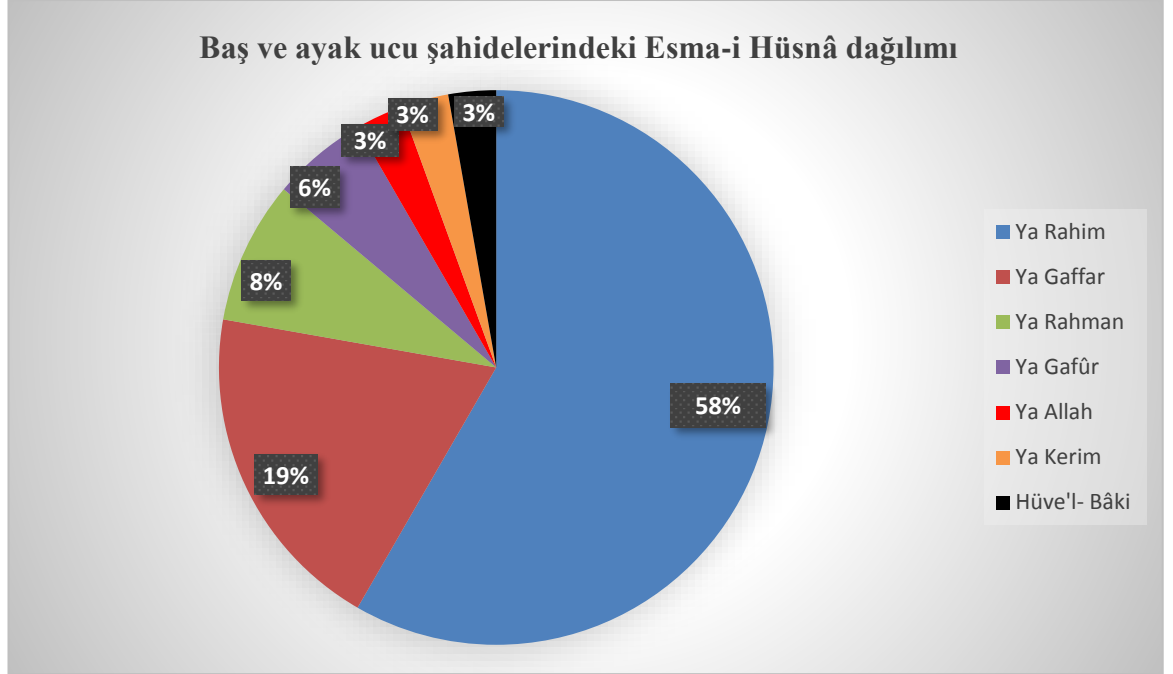
3.4.2.1.1. Allah'ın isimleri (Esmâ-i Hüsnâ)

Baş ucu şahidelerindeki Allah'ın isimleri, kitabeden önce kullanılmışlardır. Ayak ucu şahidelerindekiler ise bazen tek başlarına bazen de baş ucu şahidelerinde olduğu gibi kitabenin önüne yerleştirilmiştir.

Baş ucu şahidelerinde en fazla kullanılan Esmâ-i Hüsnâ, "يا رحيم" (pek çok merhamet edici) ismi on yedi şahidede (Kat. No: 21, 27, 28, 30, 33, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 52) geçmektedir. Ayrıca dört yerde "يا غفار" (dâimâ affeden) (Kat. No: 17, 34, 35, 36), birer yerde ise "يا الله" (Kat. No: 19) ve "يا رحمن" (çok şefkat ve merhamet eden) (Kat. No: 49) isimleri işlenmiştir.

Ayak ucu şahidelerinde ise yine en fazla olan Esmâ-i Hüsnâ, "يا رحيم" dört yerde (Kat. No: 17, 36, 49, 50) geçmektedir. "يا غفار" ismi üç yerde (Kat. No: 20, 40, 46), "يا رحمن" ismi iki yerde (Kat. No: 45, 52), "يا غفور" (günahları bağışlayan) (Kat. No: 47), "يا كريم" (lütuf ve ihsânı bol) (Kat. No: 57) ve "هو الباقي" (ölümsüz ve ebedî olan sadece O'dur (Allah'tır)) (Kat. No: 19) isimleri ise birer yerde zikredilmektedir. Kabirlerin genellikle baş ucuna dikilen taşlardaki kitâbelerin en üst kısmına ölümden hiç

kimsenin kurtulamayacağını, sadece Allah'ın ebedi olduğunu anlatmak¹⁰⁴ amacıyla yazılan "Hüve'l- Bâki"¹⁰⁵ ifadesi Anadolu'daki mezar taşı kitabelerinde en fazla tercih edilen ifade iken incelediğimiz mezarlıkta bu ibarenin sadece bir şahidenin ayak ucu kitabesinde geçmesi bölgesel farklılığın bir neticesi olarak değerlendirilebilir.

3.4.2.1.2. Ayetler

Bir baş ucu şahidesi hariç (Kat. No: 53), sadece ayak ucu şahidelerinde yer almaktadırlar. Ayak ucu şahidelerinde "كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ" (Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir.) ayeti¹⁰⁶ on şahidede (Kat. No: 11, 20, 25, 28, 31, 35, 41, 49, 50, 52) görülür. Üç şahidede ise (Kat. No: 49, 50, 52); "كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ" ayeti, bir sonraki ayet olan "وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ" (Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır.) ayetiyle¹⁰⁷ birlikte yazılmıştır.

3.4.2.2. Dua

Dua ile ilgili ifadeler sadece yüzyılın son çeyreğine ait bazı ayak ucu şahidelerinde ve pehle taşlarında rastlanır. Beş şahidede (Kat. No: 32, 40, 45, 53, 57), "يا أيها الساري قف على قبري ساعة و اقرأ لنا الفاتحة" (Ey yolcu! Kabrimin başında bir an dur. Ve bize bir Fatiha oku.) şeklindeki dua ile kabir ziyaretine gelenlerden istekte

¹⁰⁴ Mehmet Zeki Kuşoğlu, "Hüvelbâki", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1919, s. 67.

¹⁰⁵ Halit Çal, "Türklerde Mezar- Mezar Taşları", s. 324.

¹⁰⁶ Rahman suresi 26. ayeti.

¹⁰⁷ Rahman suresi 27. ayeti.

bulunmaktadır. Bu şahidelerdeki dualar, biri hariç (Kat. No: 53) başlangıç ifadesi olarak Esmâ-i Hüsnâ ile başlayıp, iki satır şeklinde yazılmışlardır. 53 no'lu şahidede ise başlangıç ifadesi olarak "el- Fatiha" kullanılmıştır. Böylesi bir başlangıç ifadesi sadece bu şahidede geçmektedir.

47 no'lu mezarın ayak ucu şahidesindeki " للحرش حور العين امست عندها في فرح ولو " (Haşirde iri gözlü huriler mutluluk için onun yanında olsun gözler ağlasa da. Dar-ı bekaya çocuk olarak gitti. Mekânı cennetten bir mekân olsun) ve yine aynı şahidenin kuzey pehle taşındaki " قبر شمس " (Güneş gibi olan kişinin defnedildiği kabirdir. Ey bu kabri ziyaret eden kişi, bil ki (bu) güneş ölüp rahmetli oldu. Rahman'ın cennetinden olan onun bu kabri ne güzel bir yerdir. (O) İyiliklerle rabbine gitti. İhsan sahibi olan rabbi de onu gözetti) dua ile geride kalanlara teselli verilmeye çalışılmıştır.

50 ve 56 no'lu mezarlarının güney pehle taşlarında yer alan " من الدنيا خرجت بغير " (Dünyadan herhangi bir azık almadan çıktım. Bağışlayıcı olan rabbimin rahmetini umuyorum. Günahlardan ve hatalardan korkmuyorum. Çünkü ben ikram sahibi olan (Allah'ın) huzuruna geldim) dua ifadesiyle her durumda ümit halinde olunması gerektiği vurgulanmıştır. Yine 50 nolu mezarın kuzey pehle taşında bulunan şair ve sufi imam el-Bûsîrî'nin Hz. Peygamber için " يا نفس لا تقنطي من زلة عظمت إن الكبائر في الغفران كاللحم لعل " (Ey nefis! Günahlarının büyüklüğünden dolayı ümitsizliğe düşme. Büyük günahlar affedici olana (Allah'a) göre küçüktür. Rabbimin rahmeti dağıtıldığı anda umulur ki büyük günahlar affedici olana (Allah'a) göre küçük günah gibi olur.¹⁰⁸) duasıyla ümitsizliğe düşmeme ve Allah'ın büyük günaha dahi affedici olduğu hatırlatılmaktadır.

3.4.2.3. Temenni İçin Kullanılan Kelimeler

Ölen kişinin isminden önce, Allah'ın ona rahmet etmesi, onu affetmesi ve bağışlaması için; merhûm- merhûme, mağfûr- mağfûre, kalıplarıyla temennide bulunmaktadır. Anadolu'da 16- 18. yüzyıllarda ilk ya da ikinci satırda bulunan bu ifadeler; 18- 20. yüzyıllarda sona doğru, ölenin adından önce yer verilir.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Kuzey pehle taşında yer alan bu kitabe; mısırlı şair ve sufi imam el-Bûsîrî'nin Hz. Peygamber için yazdığı Kaside-i Bürde'nin 155. ve 156. beyitlerinden alınmıştır. Tercüme ve tam metin için bkz: İlhan Armutçuoğlu, *Kaside-i Bürde*, Erkam Yayınları, İstanbul 2009, s. 106

¹⁰⁹ Halit Çal, "Türklerde Mezar- Mezar Taşları", s. 328.

İncelediğimiz 19. yy. mezar taşlarında ise bu ifadeler Anadolu'daki 16- 18. yy. mezar taşlarının kitabeleri ile benzer olarak ilk satırlarda yazılmıştır. Bu ifadelerden el-merhûm tüm şahidelerde¹¹⁰ bulunur. Bu ifade, Anadolu coğrafyasında bulunan mezar taşlarında da en fazla bulunan ifadedir.¹¹¹ Bundan başka; el- mağfûr yirmi şahidede (Kat. No: 6, 11, 17, 18, 21, 22, 25, 30, 31, 34, 36, 38, 42, 44, 45, 47, 48, 50, 53, 55), el- mebrûr altı şahidede (Kat. No: 1, 18, 23, 34, 36, 47), el- masûm (Kat. No: 51) ve hatâyâ (Kat. No: 34) ifadeleri ise birer şahidelerde geçmektedir.

3.4.2.4. Tarih

Genellikle baş ucu şahidelerinde bulunan tarih, bazı mezarlarda ayak ucu şahidelerinde (Kat. No:17, 40, 45, 57) de görülür. Kitabesi olup tarih satırları toprak altında kalan bazı ayak ucu şahidelerinde de görülmesi olasıdır. Ayrıca üç pehle taşında (Kat. No: 47, 50, 57) alt kısımda yıl olarak yazılmış tarih satırı mevcuttur.

İncelediğimiz mezar taşlarında tarihler kitabenin alt kısımlarına yazılmışlardır. Bu örneklerde üç farklı şekilde uygulanmış tarihlendirme görmek mümkündür. Bunlardan birincisi, ölen kişinin ölüm tarihinin tam olarak yazıldığı şahidelerdir (Kat. No: 32, 47, 53). Fakat 32'nolu şahidede- diğer iki şahideden farklı olarak- gün ismi yerine "gurre" ifadesi geçmektedir. Sadece 32'nolu şahidede geçen bu ifade, hicri ayların ilk gününü ifade eder.¹¹² Bu tür bir kullanim Anadolu mezar taşlarında oldukça yaygındır. Ayrıca 47 no'lu şahidede geçen "nehâr" kelimesi "gündüz vakti" anlamına gelip, kişinin gündüz vaktinde vefat ettiği belirtilmiştir.

İkincisi- şahideler içinde en yaygın olan- ay ve yılın birlikte yazıldığı tarihlerdir. Bu tip tarihler üç tanesi hariç (Kat. No: 32, 47, 53), tüm baş ucu şahidelerinde bulunur. Mezar taşlarında görülen üçüncü tür tarihler ise, sadece yıl olarak yazılanlardır. Bunlar sadece ayak ucu şahideleri (Kat. No: 17, 40, 45, 57) ve pehle taşlarında (Kat. No: 47, 56) bulunur.

Mezar taşlarındaki dikkat çeken başka bir husus ise, tarih kısmını oluşturan yıl kısmının müstakil bir satır olarak "Sene ..." şeklinde en altta yazılmasıdır. Bu şekilde yazılan kitabelerin sayısı oldukça fazladır (Kat. No: 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 18, 20, 21, 26, 27, 30, 31, 32, 34, 35, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 55).

¹¹⁰ 6 no'lu şahidede görülmez. Bunun sebebi kitabe olduğunu tahmin ettiğimiz şahidenin alınlık kısmının kırık olmasıdır.

¹¹¹ Halit Çal, "Türklerde Mezar- Mezar Taşları", s. 328.

¹¹² Muhsin Koçak, "Gurre", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 211.

Diğer kitabelerde ise yıl kısmı kitabenin devamı olarak yazılmıştır.

Tarih kısımlarında ay isimleri ile ilgili birtakım hususiyetler dikkat çekmektedir. Mesela, 17 no'lu katalogda Recep ayını ifade etmek için "Şehrillah" ve "Receb el-Esamm" ifadeleri birlikte kullanılmıştır. Kan dökmenin, mala ve ırza dokunmanın yasak olduğu bu ayda, imdat çağruları duyulmadığı için Cahiliye döneminde Araplar bu ayı "esamm" (sağır) diye adlandırmışlardır.¹¹³ Bu ay İslami dönemde ise "Şehrillah" yani "Allah'ın Ayı"¹¹⁴ olarak anılmaya başlamıştır.

19 no'lu katalogda ise Rebiyülahır ayının diğer bir ismi olan Rebiyü'ssani¹¹⁵ tercih edilmiştir. 50 no'lu katalogda ise Safer ayı sıfatı olan "hayr" ifadesi ile birlikte kullanılarak "Saferu'l hayr" şeklinde yazılmıştır. Bu ayın böyle isimlendirilmesinin sebebi, İslamiyet'ten önce birçok olumsuzluk ve uğursuzluk anlamları yüklenen bu ayın, İslâmî dönemde tüm bu olumsuzluk ve uğursuzluk anlamlarının silinmesi içindir.¹¹⁶

7 no'lu şahidenin tarih kısmında سفرkelimesi kullanılmıştır. Kanaatimize göre bu, صفرkelimesinin yanlış yazımıdır. Çünkü bu kelime kitabede tarih satırına bulunmaktadır. Ayrıca, birçok şahidede (Kat. No: 6, 7, 9, 12, 18, 20, 33, 37, 40, 47, 54) tarih satırında ay isimleri yazılırken harf hataları yapılmıştır.

Ayrıca az da olsa bazı kitabelerde (Kat. No: 26, 27) Farsça yazılmış rakamlara tesadüf edilmiştir. Bu örneklerde, şahidelerin tarih kısımlarındaki "4" rakamı Arapça "٤" değil de Farsça "٤" rakamı şeklinde yazılmıştır. Bu durum bölgede konuşulan Farsçanın etkisine hamledilebilir. Yine tarih kısımlarındaki bazı ay isimlerinin yanlış yazılması da sıkça rastlanan bir durumdur. Bu kitabelerdeki (Kat. No: 6, 7, 9, 12, 18, 20, 33, 37, 40, 47, 54) hatalar sadece belli bir dönemde değil, tüm yüzyıl boyunca görülmektedir. Bu durum bölge nüfusunun ve kültürünün homojen olmamasının tabii bir sonucu olarak görülebilir.

3.4.2.5. Kitabelerde Geçen Sosyal Statü İfadeleri

İncelediğimiz kitabelerin dili Arapça olup şahıs isimleri babalarına nispetle anıldıklarından, bir şahidede kişinin kendisi ve babasına ait olmak üzere birden fazla

¹¹³ Hacı Mehmet Günay, "Receb", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, s. 506.

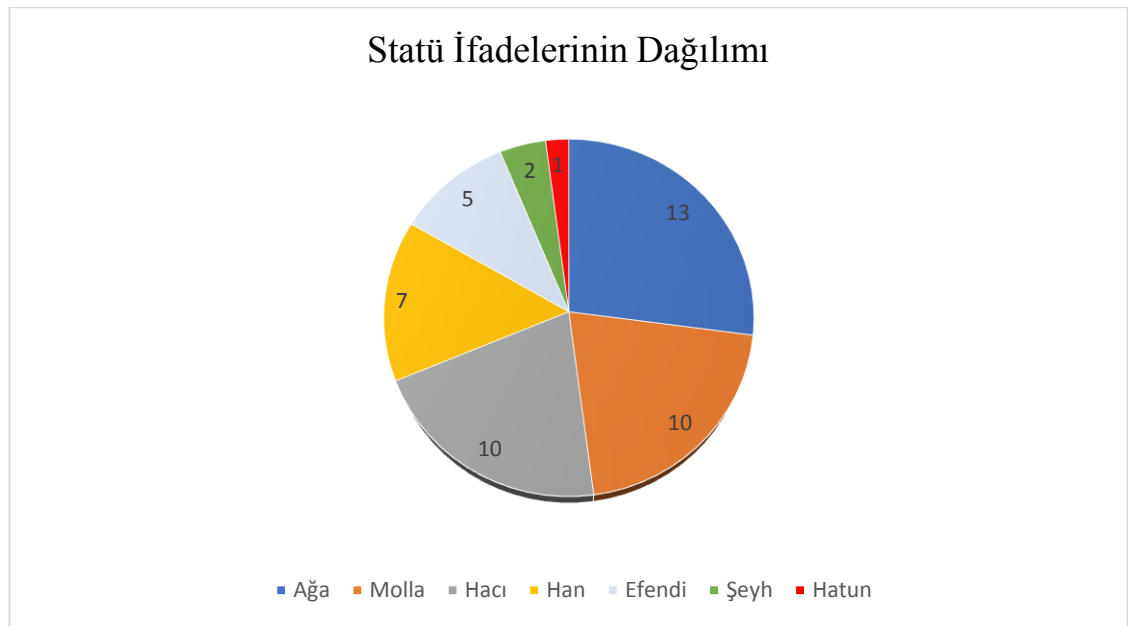
¹¹⁴ Böyle bir adlandırmanın sebebi; "Recep Allah'ın, Şaban benim Ramazan ise ümmetimin ayıdır" hadisidir. Bkz: el- Aclûni, *Keşfü'l-Hafâ*, C. 1, s. 423- 424, Hadis No: 1358.

¹¹⁵ Hacı Mehmet Günay, " Rebiülâhir ", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, s.501.

¹¹⁶ Yaşaroğlu, Mehmet Kâmil, "Safer", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, s. 450. 451.

statü ifadesi görülebilmektedir. Kişiyeye ait olanlar; Hacı (Kat. No: 5, 17, 40), Ağa (Kat. No: 20), Molla (Kat. No: 22), Şeyh (Kat. No: 23), Şeyh ve Efendi (Kat. No: 23) ve Han (Kat. No: 24, 28, 31, 39, 47, 48, 50) ifadeleridir. Burada dikkat çeken bir diğer husus, kadın isimlerinden sonra Hân sıfatının kullanılmasıdır. Kaynaklarda, hân ve hanım sıfatlarını eşdeğer olup; şeref, hürmet ve yüceltme için kullanıldığı¹¹⁷ ifade edilmektedir. Hân'ın erkekler için Hanım'ın ise kadınlar için kullanılması gerekirken, yörede gördüğümüz kadarıyla Hân ifadesi kadın isimlerinden sonra getirilip, hanım anlamında kullanılmaktadır. Hanım ise bazı şahidelerde (Kat. No: 2, 6, 53) unvan olarak değil de isim olarak geçmektedir. 47 no'lu şahidede ise "Hatun" ifadesi bir sıfat olarak kullanılmıştır.

Babaya ait olan statü ifadeleri ise kişiyeye ait olan statü ifadelerinden fazladır. Bunlar; Hacı (Kat. No: 17, 18, 22, 30, 40, 44, 45), Ağa (Kat. No: 3, 11, 20, 21, 25, 31, 38, 39, 47, 48, 50, 51), Molla (Kat. No: 5, 10, 13, 15, 16, 19, 24, 49, 52), Şeyh (Kat. No: 4, 23) ve Efendi (Kat. No: 2, 23, 28, 30) ifadeleridir.

3.4.2.6. Şahidelerde Geçen İsimler

İncelediğimiz dönemdeki mezar taşlarında o dönemde kullanılan şahıs isimleriyle de karşılaşmaktadır. Bu isimleri cinsiyete göre bir tasnife tabi tutmak

¹¹⁷ Şemsettin Sami, *Kamus-i Türki*, s. 571.

mümkündür.

Erkek isimleri: Abbas (Kat. No: 32), Abdulaziz (Kat. No: 46), Abdulfettah (Kat. No: 5), Abdulhamid (Kat. No: 54), Abdullah (Kat. No: 9, 12), Abdulkadir (Kat. No: 26, 36, 37), Abdurrezak (Kat. No: 51), Ahmed (Kat. No: 22, 23, 31, 35, 40, 46), Ali (Kat. No: 8, 20, 35, 48), Bahaddin (Kat. No: 53), Bekir (Kat. No: 1), Davut (Kat. No: 18, 40, 44, 45), Derviş (Kat. No: 50), Fethullah (Kat. No: 27), Haris (Kat. No: 3), Hasan (Kat. No: 11, 34), İbrahim (Kat. No: 12, 23, 30), İlyas (Kat. No: 9, 32), Karsul (Kat. No: 17), Kasım (Kat. No: 29), Mahmut (Kat. No: 8, 38), Medin (Kat. No: 14), Mevlüd (Kat. No: 20, 38), Muhammed (Kat. No: 6, 19, 21, 24, 25, 26, 55), Muharrem (Kat. No: 45), Mustafa (Kat. No: 5, 10, 17, 25, 51, 52), Osman (Kat. No: 10), Ömer (Kat. No: 2, 7, 21, 36, 41, 43, 49), Resul (Kat. No: 13, 15, 22), Saan (Kat. No: 128), Said (Kat. No: 39), Salih (Kat. No: 30), Süleyman (Kat. No: 18, 33), Vehb (Kat. No: 4), Yahya (Kat. No: 1), Yakup (Kat. No: 47), Yaşar (Kat. No: 54), Yunus (Kat. No: 29), Yusuf (Kat. No: 14).

Kadın isimleri: Adile (Kat. No: 7), Aişe (Kat. No: 4, 15, 44, 49), Anber (Kat. No: 16), Ayşen (Kat. No: 19), Devle (Kat. No: 27), Dursun (Kat. No: 24, 28, 34, 47, 55), Emine (Kat. No: 3, 41), Esmâ (Kat. No: 37), Fatma (Kat. No: 48), Halime (Kat. No: 43), Hanım (Kat. No: 2, 6, 53), Hatice (Kat. No: 39, 52), Meryem (Kat. No: 50), Mihman (Kat. No: 33), Şamızmar (Kat. No: 13), Yeter (Kat. No: 31).

3.5. Süslemede Kullanılan Unsurlar ve Kompozisyon Özellikleri

Çalışmamızın konusu olan 19. yy. mezar taşlarında bitkisel, geometrik, nesneli ve yazı olmak üzere farklı türden tezyinat unsurları yer almaktadır. Bu süslemelerin çoğu (Kat. No: 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 33, 34, 35, 37, 39, 42, 43, 47, 49) kazıma tekniği ile yapılmış olup, güzel bir işçiliğe sahip olmadıkları dikkat çekmektedir. Çak azında (19, 28, 33, 34) ise kabartma tekniği uygulandığından işçilik daha güzel ve özenlidir. Ayrıca kadınlara ait mezar taşlarının erkeklerle ait olanlardan daha zengin bir tezyinata sahip olduklarını söylemek mümkündür.

3.5.1. Bitkisel Süslemeler

Mezar taşlarında sıkça rastlanan bu bezeme çeşidine Osmanlı'nın tüm devirlerinde rastlamak mümkündür. Erken dönem mezar taşları Selçuklu üslubunun

devamı niteliğindeki rûmî, palmet ve hatayiler ile bezenmiştir.¹¹⁸ Dönemin sonlarından itibaren bu tür stilize şekiller azalarak gitgide yerini lale, nar, sümbül, hurma ve karanfil gibi bitkisel unsurlara bırakmıştır.¹¹⁹ Batılı tesirlerin görüldüğü son dönemde ise natüralist karakterli akantus yaprağı, saksıda ağaçlar, vazoda güller, çiçekli panolar gibi motifler ile "c" ve "s" kıvrımları¹²⁰ realist şekillerde tasvir edilmiştir.¹²¹

İncelediğimiz şahidelerde, bitkisel süslemeler sadece 19. yy.'ın ikinci yarısına ait bazı kadın mezar taşlarında görülmektedir. Bu süslemeler, baş ucu şahidelerinin alınlık kısımları ile ayakucu şahidelerinin gövdelerinde bulunur. Baş ucu şahidelerindeki bitkisel süslemelerin rumiye benzerlikleri dikkat çekmektedir. Ayrıca "s" kıvrımları ve penç motifi de nadiren kullanılmıştır. Ayak ucunda bulunan bitkisel süslemeler ise; gülнар, gülbezek ve penç motiflerinden müteşekkildir.

Rumi'ye benzer olanlar: Kadınlara ait olan dört şahidede (Kat. No: 33, 34, 47, 55), alınlık kısımlarındaki başlangıç ifadelerinin etrafında yer almaktadırlar. Türk tezyini sanatlarında kullanılan başlıca motiflerden olan bu motif "Anadolu'ya ait" demektir. Her ne kadar bu anlama gelse de rumi, Türklerin Orta Asya'dan beri kullandıkları kıvrım ve girift dallardan ibaret, çatallı, ucu sivri yaprak motifli¹²² süslemelerdir. Başlangıçta hayvani şekillerin stilize edilerek soyutlaştırılmasından doğan rumiler, 15. yy.'dan sonra aşırı bir stilizasyonla hayvan figürlü görünüşlerinden tümüyle uzaklaşmış, kökeni algılanmayacak şekilde¹²³ bir süsleme ögesi haline gelmiştir.

"S" kıvrımları: 55 no'lu şahidenin alınlık kenarları görülmektedir. Silmeler her kenarda üçer tane olup, üstte palmet başlıkla sonlanmaktadır. Esasen bu tür bir kullanım 50 no'lu şahidede de görülmektedir. Ancak burada kıvrımın etrafı oyularak palmet tepelikli şahide tipi oluşturulmuştur.

¹¹⁸ Nejat İşcan, *Anadolu Mezar Taşları Süslemeciliğine Genel Bir Bakış*, Acar Matbaacılık, Eskişehir 1980, s. 172.

¹¹⁹ Nejat İşcan, *Anadolu Mezar Taşları Süslemeciliğine Genel Bir Bakış*, s. 42.

¹²⁰ Örcün Barışta, *İstanbul Çeřmeleri- Bereketzade Çeřmesi*, Kùltür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989, s. 18- 25.

¹²¹ Laqueur, Hans Peter, "Osmanlı Mezar Taşlarının Süslemesinde Bitkisel Motifler", *Suud Kemal Yetkin'e Armağan, Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi:1*, Ankara 1984, s. 264.

¹²² Celalettin Karadaş, "Ahlat Mezar Taşlarında Kullanılan Rumi Motifi ve Tezyinatımızdaki Yeri", *I. Van Gölü Havzası Sempozyumu*, İstanbul 08-10 Eylül 2004, s. 161.

¹²³ Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, Yem Yayınları, İstanbul 1997, s. 95.

Penç: 19 no'lu şahidenin hem baş ucu hem de ayak ucu şahidelerinde, 28 ve 47 no'lu mezarların ise sadece baş ucu şahidesinde başlangıç ifadelerinin iki yanı penç motifi ile tezyin edilmiştir. Sınırları daire formunda belirlenerek altı yapraklı olarak işlenmiştir.

Penç, Bir çiçeğin¹²⁴ kuşbakışı görünümünün üsluplaştırılmış şeklidir.¹²⁵ Aslen Farsça kökenli olan bu kelime süsleme sanatlarında çizimine merkezden başlanılan bitkisel süslemeler için kullanılmaktadır. Yine Farsça yaprak anlamına gelen berk kelimesi sayılarla birlikte kullanılarak motifin yaprak sayısı ifade edilir.¹²⁶ Örneğin; yekberk (bir yapraklı), pençberk (beş yapraklı), şeşberk¹²⁷ (altı yapraklı) gibi.¹²⁸

Bu motif oldukça eski dönemlerden beri kullanılmakta olup; Mısır, Asur, Pers, Roma ve Yunan sanatlarında örneklerine rastlanmaktadır.¹²⁹ İslami dönemde ise Abbasiler'den başlayarak Memlük, Selçuklu ve beylikler dönemlerinde süslemede kullanılmışlardır. Osmanlı devleti döneminde ise 12. yy.'dan itibaren 20. yy.'a kadar değişik formlarda kullanılmıştır.¹³⁰ Bu motife Malatya¹³¹, Mardin¹³² Muş¹³³, Siirt¹³⁴, Tokat¹³⁵, Samsun¹³⁶ ve Kırım'da¹³⁷ rastlanmaktadır.

Gülner: Osmanlı bezemelerinde görülen nar çiçeği biçimindeki¹³⁸ bu öge, sadece 25 no'lu kataloğun ayak ucu şahidesinde görülür. Burada kenarları düzgünce kazılarak doğada bulunduğu haliyle- dik olarak- durmaktadır.

¹²⁴ Açılmış bir papatyanın üstten görünümünün stilize edilmiş şekline benzer.

¹²⁵ İnci A. Birol, "Türk Tezhip Sanatında Desen", *Hat ve Tezhip Sanatı*, ed. Ali Rıza Özcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2015, s. 493.

¹²⁶ Hatice Kübra Tavaslı, *Penç Motifinin Tarihsel Gelişimi ve Karakteri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 15.

¹²⁷ Bizim incelediğimiz şahidelerde bulunan penç şekli, altı yapraklıdır (şeşberk).

¹²⁸ Abdulkadir Yılmaz, *Türk Kitap Sanatları Tabir ve Istılahları*, s. 273.

¹²⁹ Hatice Kübra Tavaslı, *Penç Motifinin Tarihsel Gelişimi ve Karakteri*, s. 34- 46.

¹³⁰ Hatice Kübra Tavaslı, *Penç Motifinin Tarihsel Gelişimi ve Karakteri*, s. 68- 113.

¹³¹ Selim Yavuz, *Malatya Kırkardeşler Mezarlığındaki Mezar Taşları*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s. 133.

¹³² Mehmet Fatih Pullu, *Savur'daki Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2010, s. 81.

¹³³ Selahattin Aslan, *Muş İli ve Bağlı İlçelerde (Muş Merkez-Varto-Bulanık-Malazgirt-Korkut-Hasköy) Tarihi Mezar Taşları (Tespit-Transkript-Değerlendirme)*, s. 163.

¹³⁴ Mehmet Mutlu, *Siirt Mezar Taşları*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 140.

¹³⁵ Çetin Demir, *Tokat Erenler Tarihi Mezarlığı ve Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2008, s. 140.

¹³⁶ Eyüp Nefes, "Samsun/İlkadım Kökçüoğlu Mezarlığı'nda Yeni Bulunan Figürlü Mezar Taşları", *İSTEM*, 7/13, 2009 s. 80.

¹³⁷ Memedulla Useinov, "Kırım Müslüman Mezar Taşları", *1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Kuşadası 19- 21 Ekim 2018, ss. 571.

¹³⁸ Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, s. 123.

Gülbezek: Yuvarlak biçimde düzenlenmiş gülü hatırlatan bir süs¹³⁹ ögesi olan bu süsleme; 39 ve 43 no'lu şahidelerde kazıma tekniğiyle işlenmiştir. Gülbezekler iç içe geçmiş iki çemberle çevrelenmiştir. Çemberler arasında dalgalı çizgiler görülmektedir. Bu tür bir kompozisyonu Anadolu dışındaki Volga Bulgar mezar taşı kitabelerinde¹⁴⁰ de görmek mümkündür.

3.5.2. Nesneli Süslemeler

Mezar taşları üzerinde kazıma veya kabartma olarak işlenmiş çok sayıda nesneli motif bulunmaktadır. Bunlar; kılıç, kemer, kama, hançer, tabanca, barutluk, harbi, yüzük, matara, miğfer, ibrik, kayık, gerdanlık, alınlık, bilezik, kolye, küpe, altın, makas, bıçak, tarak, çarkıfelek, anahtar, ayna, şeklinde çeşitlilik göstermektedir.

Kılıç: Erkeklerle ait 1 ve 21 no'lu mezarların ayak ucu şahidelerinde, 20 no'lu mezarın ise kuzey pehle taşında bulunur. 1 ve 20 no'lu mezarlardaki kılıç, bir daireyi ortadan ikiye böler şekilde, 21 no'lu mezarda ise herhangi sade olarak tasvir edilmiştir. Bu motif ölen kişinin asker olduğunu göstermektedir.¹⁴¹ Mezar taşlarına kılıç, hançer motifi işleme geleneği, Selçuklulardan sonra, Osmanlı medeniyetinde de karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da özellikle İstanbul' da Klasik Osmanlı Dönemi üstü açık lahit veya sandukalar üzerinde¹⁴² de kullanıldığı görülmektedir.¹⁴³

Hançer: Erkek mezar taşlarında bulunan hançer; üç tane mezar taşında (Kat. No: 26, 29, 35) müstakil olarak, dokuz mezar taşında (Kat. No: 1, 5, 9, 12, 18, 21, 22, 23, 42) ise, kama ise birlikte kemere asılı şekilde bulunur. Bu birlikteliklerde; hançer, şerit şeklinde uzanan kemerin sağ tarafında kıvrımlı¹⁴⁴ olarak işlenmektedir. Bunlardan 29 no'lu katalogda hançer tamamlanmayıp sadece sap kısmı dik olarak kazılmıştır. 26 ve 35 no'lu kataloglarda ise, sap ve kısımları belli olup kıvrımlı ve dik olarak işlenmiştir.

Hançer tasviri, kabirdeki kişinin hayatının kısa sürdüğünü ya da ruh ve bedeninin birbirinden ayrılmasını ettiği şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁴⁵ Orta Asya'da Hunlardan

¹³⁹ Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, s. 46.

¹⁴⁰ Talat Tekin, *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 231.

¹⁴¹ Mehmet Önder, "Konya Mezar Taşlarında Şekil ve Süsleme", *Türk Etnografya Dergisi*, Ankara 1969, S. 12, s. 10.

¹⁴² Fatih Çavuş, *Osmanlı Mezar Taşlarının Dili*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 80.

¹⁴³ Sahure Yariş, "Diyarbakır Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Deposunda Bulunan Bir Grup Mezar Taşı", *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, 2018, s. 418.

¹⁴⁴ Bu tür kıvrımlı hançerlere 9- 10. yüzyıllardan itibaren rastlamak mümkündür. Bkz: Bahaeddin Ögel, *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 219- 220.

¹⁴⁵ İrfan Yiğit ve Ülkü Ünlüsoy, *Hıdırlık-Ulu Mezarlık Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, s. 15.

önceki kurganlarda dahi hançer, kılıç, kama ve bıçak gibi silahlara rastlanmaktadır.¹⁴⁶ Öyle görünüyor ki İslamiyet'in kabulüyle mezar odalarına bu tür eşyaları koyamayan Türkler, bunları şahidelere işlemişlerdir. Bu tür motifleri işleme geleneği, Selçuklulardan sonra, Osmanlı mezar taşlarında karşımıza çıkmaktadır.

Kama: On erkek mezar taşında (Kat. No: 1, 5, 9, 12, 18, 21, 22, 23, 35, 42) bulunan kama; bunların dokuz tanesinde (Kat. No: 1, 5, 9, 12, 18, 21, 22, 23, 42) hançer ile birlikte kemere asılı şekilde, bir tanesinde ise (Kat. No: 35) müstakil olarak yer almaktadır. Kamalar düşey şekilde ve hafif kavisli olarak tasvir edilmiştir. Bu türde yapılmış kama örneklerine Anadolu'da 18 ve 19. yüzyıllara ait; Kayseri, Tunceli, Erzurum, Erzincan¹⁴⁷ ve Adıyaman¹⁴⁸ mezar taşlarında da rastlamak mümkündür. Fakat bu taşlarda genellikle kabartma tekniğiyle işlenmiş olup daha detaylı bir şekilde tasvir edilmişlerdir.

Kemer: Dokuzu erkek (Kat. No: 1, 5, 9, 12, 18, 21, 22, 23, 42) ve üçü de kadın (Kat. No: 4, 7, 24) olmak üzere on iki mezar taşında yatay olarak işlenmiş bel kemeri görülür. Fakat bu kemerler zamana ve cinsiyete göre birtakım farklılıklar arz etmektedir. İlk dönem erkek mezar taşları (Kat. No: 1, 5) ile tüm kadın mezar taşlarındaki kemerler (Kat. No: 4, 7, 24); uzun, ince ve toka kısımları daha belirgin olarak işlenmiştir. Sonraki yıllara ait erkek mezar taşlarındaki kemerler (Kat. No: 9, 12, 18, 21, 22, 23, 42) ise, daha kısa ve kalın bırakılmıştır. Ayrıca erkeklere ait kemerler; hançer, kama ve bazen de barutluk ile bir kompozisyon oluşturacak şekilde tasvir edilmiştir.

Kadınlara ait mezarlardaki kemerler de kendi içinde farklılıklara sahiptirler. 4 no'lu mezar taşında kemerin uç kısımları sivrilerek biterken 24 no'lu mezar taşında uçlar dışa doğru genişledikten sonra sivri olarak sonlandırılmıştır. 7 no'lu mezar taşında ise ince ve uzun dikdörtgen şeklindeki bir şeritten oluşmaktadır. Şeride uç ve orta kısımlarından asılı gibi duran üçgen şeklinde süsleme motifleri kemere hareketlilik kazandırmıştır. 24 no'lu katalogdaki kemer de ön kısımda ortaya gelecek şekilde kemerin tokası olduğunu düşündüğümüz iki çıkıntı mevcuttur.

¹⁴⁶ Bahaeddin Ögel, *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, s. 31- 38.

¹⁴⁷ Aslı Sağıroğlu Arslan, *Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kayseri 2005, s. 49.

¹⁴⁸ Feray Demirel, *Besni Mezar Taşları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008, s. 83.

Tabanca: On üç erkek mezar taşında (Kat. No: 1, 5, 8, 9, 12, 18, 20, 21, 22, 23, 26, 29, 42) simetrik olarak işlenmiş tabanca tasviri bulunur. Bunların on biri (Kat. No: 5, 8, 9, 12, 18, 21, 22, 23, 26, 29, 42) namluları alınlığın yan kenarları boyunca uzanıp tepe noktasında uç uca gelmiş şekilde tasvir edilmiştir 1 no'luda tabancalar birbirlerine simetrik olmayıp alınlığın sağ kenarına paralel bir komunda işlenmiştir. 20 no'luda ise pehle taşı üzerinde dikey işlenmiş tabancaların namlu kısımları aşağıya bakacak şekilde konumlandırılmıştır. Diğer tüm tabancaların namluları yukarıya doğru bakmaktadır.

Tabancalarda genellikle namlu, kabza, gez, arpacık, tetik ve horoz kısımları belirtilmiştir. Uzun namluya sahip tabancalar Osmanlı piştovlarına benzemektedirler. Osmanlı piştovları 19. yy.'dan itibaren uzun yıllar kullanılmış, ağızdan doldurulan, uzun namlulu ve tek atışlı tabanadır.¹⁴⁹

Mezar taşlarında 18. yüzyıldan itibaren kılıç, hançer veya bıçağın yerini tüfek ve tabanca aldığı kaydedilmektedir.¹⁵⁰ Ayrıca mezar taşlarında bulunan "tabanca" motifinin Türk kültüründe yiğitliği ve cesareti simgelediği¹⁵¹ ya da beden ve ruhun, cennetle yerin ayrılmasını, güç ve yiğitliği¹⁵², ifade ettiği şeklinde de yorumlar vardır. Bu yörede ise, tabancalar ait oldukları kişilerin asker, savaşçı ya da cesur olduklarının bir göstergesi olarak tasvir edilmiş olmalıdır. Bu bezeme unsuru Anadolu'da; Kayseri, Tunceli, Erzincan¹⁵³ ve Adıyaman¹⁵⁴ mezar taşlarında da görülmektedir. Fakat buralarda kabartma olarak ve farklı şekillerde tasvir edilmişlerdir. İncelediğimiz mezarlıkta ise piştovlar sadece kazıma tekniğiyle işlenmişlerdir.

Barutluk: Erkek mezar taşlarında bulunan kemerlerden sekiz tanesinde (Kat. No: 5, 8, 9, 12, 18, 22, 23, 42) barutluk olmaları muhtemel şekiller mevcuttur. Bunlar kemere takılı olan kamanın sağ tarafında dairesel biçimde olup kemere bağlanmış gibidir. Ateşli silahların ateşlemesinde kullanılan barut, Osmanlı Devleti'nde 16. yy.'dan itibaren kullanılmıştır.¹⁵⁵ Bunların saklanıp, taşınması için barutluklar imal

¹⁴⁹ Hacer, Arslan Kalay, *Bitlis Etnografya Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Silahları*, s. 188.

¹⁵⁰ Halit Çal, "Türklerde Mezar- Mezar Taşları", s. 319.

¹⁵¹ Mehmet Abdulhaluk Çay, "Tunceli Mezar Taşları ve Türk Kültüründeki Yeri", *Türk Kültürü Araştırmaları*, S. 23, Ankara 1985, s. 153.

¹⁵² Yaşar Çoruhlu, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Lahitlerde Görülen Hançer Motiflerinin Sembolizmi", *I. Eyüpsultan Sempozyumu- Tebliğler*, İstanbul 1997, s. 70.

¹⁵³ Songül Gür, *Tunceli Ovacık İlçesi Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara 2006.

¹⁵⁴ Feray Demirel, *Besni Mezar Taşları*, s. 83.

¹⁵⁵ Mahmut Şakiroğlu, "Barutluk", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 92- 94.

edilmiştir.

Harbi: Tabancanın işlendiği 8 ve 42 no'lu mezar taşlarında namlular arasında ters "T" şeklinde konumlandırılmış harbiler bulunmaktadır. Tabanca namlularını temizlemek için kullanılan harbilerde 8 no'lu mezardakinin sap kısmı kısa, çubuk kısmı uzunken 42 no'lu mezarda sap ve çubuk kısımları orantılıdır.

Yüzük: Bir tanesi erkek (Kat. No: 5) ve dört tanesi kadın (Kat. No: 4, 13, 15, 37) mezar taşında olmak üzere beş yerde yüzük işlenmiştir. 4 no'lu örnekte altı tane, diğerlerinde ise ikişer yüzük bulunmaktadır. 13, 15 ve 37 no'lu kadın şahidelerinde yüzükler gerdanlığın yan taraflarına konumlandırılırken, 4 no'lu örnekte yarım daire şeklindeki yayın etrafına dizili şekilde kazılmıştır. 5 no'lu şahidede ise bel kemerinin hemen üst kısmına işlenmiştir. Yüzüklerin parmağa takılan yerleri birer nokta ile gösterilmiştir. Kaş kısımları¹⁵⁶ ise üçgene benzer şekilde dışa doğru genişir.

Matara: Sadece 8 no'lu erkek mezar taşında matara bulunur. Matara, küreye benzer gövdeden, uzunca bir boğazdan ve ağızdan oluşmaktadır. Boğaz kısmı, ağız ve gövdeye yakın yerlerinden boğumludur. Sefer sırasında kişni yanında bulundurması gereken eşyalardan olan matara¹⁵⁷, Anadolu coğrafyasındaki mezar taşlarında da görülmektedir.

Miğfer: Üç mezar taşında (Kat. No: 4, 5, 35) miğfer olduğunu tahmin ettiğimiz kazıma tekniği ile işlenmiş şekiller vardır. Bunlar yarım daire şeklindedir. 5 no'lu mezar taşında yarım dairenin üst kısmında dışa doğru çıkıntı yapan tepelik, 4 no'lu örnekte görülmemektedir. 35 no'lu şahidede ise miğfer tam olarak işlenmemiştir.

İbrik: Sadece 20 no'lu erkek mezar taşında rastlanılan bu şekil, kazıma tekniğiyle kuzey pehle taşına işlenmiştir. İbrik altta bir gövde, boyuna bağlı bir ülük ve üstte ağız kapatan üçgen şeklinde bir kapaktan oluşur. Mezar taşlarına yapılan ibrik tasviri, içinde yatanın "dini bütün ve temiz"¹⁵⁸, hayatta iken abdestli, namazlı, kâmil bir Müslüman olduğu anlamlarına gelmektedir. Bu tip ibrik tasvirleri Anadolu'nun

¹⁵⁶ Bu tür kaşlı yüzüklere eski Türklerden itibaren rastlamak mümkündür. Bkz: Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş 5, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978, s. 261- 262.

¹⁵⁷ Süleyman Uludağ, "Sefer", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 298.

¹⁵⁸ Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s. 71.

birçok şehrinde bulunmaktadır. 159 Fakat Anadolu'dakiler genellikle kabartma şekilli, oval hatlı ve güzel işçiliğe sahipken; ilgili şahidedeki ibrik kazıma tekniğiyle işlenmiş olup, düz hatlı ve taşan kenar çizgilerine sahiptir.

Kayık: 20 no'lu şahidenin kuzey pehle taşında kayık olduğu fark edilebilen kazıma tekniği ile işlenmiş bir şekil vardır. Kayık altta kavisli bir gövde, üstte direk ve yelkenden oluşur.

Gerdanlık ve Alınlık: Kadın mezar taşlarından beş tanesinde (Kat. No: 2, 13, 15, 16, 37) kazıma tekniğiyle yapılmış kadınların ziynet eşyası olarak boyunlarına taktıkları gerdanlık ve alınlık bulunur. 2 no'lu taşta gerdanlığın sadece dış hatları çizilmiştir. 13, 15 ve 16 no'lu taşlarda tasvirler birbirinin aynısı olup hem iç hem dış hatları belirtilmiştir. 37 no'lu şahidede ise iç ve dış hatları belirtilmekle birlikte çizgiler daha düzgündür. Gerdanlıklar, boyna takıldığı şekilleriyle tasvir edilmişlerdir. Üst kısımlarından ise onlarla iki yerden enine çakışacak şekilde alınlıklar geçmektedir. 2 no'lu örnek hariç diğerlerinde gerdanlığın alt kısımları altın bağlanmış gibi dalgalı olarak tatbik edilmiştir. Gerdanlığın bu şekilde dalgalı kullanımı 19. yy.da İstanbul'da da yaygın olan bir uygulamadır.¹⁶⁰

Gerdanlık, yüzük, bilezik, altın, küpe ve kolye gibi süs eşyalarının Türk kültüründe kadının çeyizini sembolize etmek amacıyla işlendikleri genel bir görüş olarak kabul edilmektedir.¹⁶¹

Küpe: Altı şahidede (Kat. No: 2, 13, 15, 16, 33, 34) gerdanlıklar ile birlikte işlenmiş küpe olduklarını tahmin ettiğimiz tasvirler bulunur. Bunlardan bazıları (Kat. No: 2, 13, 15, 16) alınlıkların gerdanlıklarla kesiştiği yerlerden asılı gibi olup kazıma tekniğiyle işlenmişlerdir. Sivri üçer yaprağıyla kaktüs çiçeğini andıran bu küpelerin kenardaki yaprakları içe doğru kıvrımlıdır. Genellikle ortadan asılı gibi duran küpelerin alt kısımları tomurcuk şeklinde bir görünüme sahiptir. Bazı küpeler ise (Kat. No: 33, 34) askılı¹⁶² şeklinde ve kabartma olarak işlenmişlerdir.

¹⁵⁹ Halit Çal, "Türklerde Mezar- Mezar Taşları", s. 319. Ayrıca; Harun Güngör, "Steles Funéraires Figurées De La Vallée De Zamantı, Kayseri", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II*, İstanbul 28- 30 Eylül 1991, s. 186.

¹⁶⁰ Örcün Barışta, "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Mezar Taşlarından Bazı Takı Tasvirleri", *13. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, İstanbul 04-08 Ekim 1999, s. 1313.

¹⁶¹ Örcün Barışta, "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Mezar Taşlarından Bazı Takı Tasvirleri", s. 1309.

¹⁶² Bahaeddin Ögel; bu tür küpelerin eski Türklerden itibaren kullanılarak Anadolu'ya geldiğini ve burada yaygınlaştığını ifade eder. Bkz: Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş 5*, s. 243- 244.

Bilezik/ Halhal: Kadınlara ait altı şahidede (Kat. No: 7, 24, 33, 34, 37, 49) ikişerli işlenmiş olarak görülmektedir. İlk dönemde (Kat. No: 7) tek çemberden oluşan bilezikler, daha sonraki dönemlerde (Kat. No: 24, 33, 34, 37, 49) iç içe girmiş iki çember şeklinde tasvir edilmiştir. İkili tatbik edilenlerin halhal¹⁶³ olmaları da mümkündür. Çünkü yörede gördüğümüz tarihi halhal örnekleri ile buradaki şekiller arasında biçim benzerlikleri fark edilmektedir. Zira Taşlar üzerindeki şekillerin uçları örneklerde olduğu gibi tamamen kapatılmamış ve dar bir açıklık bırakılmıştır.

Kolye: 34 no'lu kadın mezar taşında birbirinden farklı şekilde işlenmiş iki kolye bulunur. Kolyelerin üst tarafları dar alt tarafları ise geniş bırakılmıştır. Bir kolyenin alt kısmı dalgalı olarak tatbik edilmiştir.

Beşi Bir Yerde: 27 no'lu kadın şahidesinde, boyunda durduğu şekilde ortada bir, yanlarda ise ikişer tane ipe asılmış beş altın tasviri bulunur. İpin iki ucu kalınca bırakılmıştır.

Makas: Kadın ayak ucu şahidelerinin iki tanesinde (Kat No: 4, 49) ağızları açık şekilde makas bulunur. Makasların sap kısımları 4 no'lu örnekte düz, 49 no'lu örnekte ise parmakların içine girebileceği kadar boşluklu bırakılmıştır. Ayrıca 4 no'lu şahidedeki makas dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır.

Bıçak: Sadece 4 no'lu kadın mezar taşında dikdörtgen çerçeve içine alınmış şekilde bıçak tasviri yer almaktadır. Bıçağın sap kısmı olmayıp sadece ağız kısmı dik olarak işlenmiştir.

Tarak: Kadınlara ait iki şahidede (Kat No: 24, 33) dikdörtgen şeklinde tasarlanmış tarak bulunur. İlkinde tarağın her iki tarafında sadece üçer büyük diş belirtilirken, diğerinde dişler iki taraftan işlenen ince çizgilerle gösterilmiştir.

Ayna: Sadece 33 no'lu şahidede el aynası tasviri bulunur. Ayna sap ve gövde kısımlarından oluşup düşey olarak işlenmiştir. Gövde kısmı, iç içe giren iki çizginin armudi bir form teşkil etmesiyle meydana gelmiştir.

Çarkıfelek: Kadınlara ait iki mezar taşında (Kat No: 33, 34) kabartma olarak işlenmiş çarkıfelek motifi bulunur. Bunlar birer yıl arayla yapılmış olup, dişlerinde farklılık gösterirler. İlkinde on dört dairesel diş bulunurken, ikincisinde on iki sivri diş bulunmaktadır. Her iki çarkıfeleğin yanlarında ikişer küpe mevcut olup, çarkıfelekler

¹⁶³ Kadınlara ait ayak bileklerine taktıkları bilezik şeklindeki süs eşyası.

küpelerle birlikte yarım dairelerle çevrelenmişlerdir. Yalnızca süs ögesi olmayıp dünyanın sonsuz olmadığını¹⁶⁴ ve devingenliğini simgeleyen¹⁶⁵ bu motif, Orta Asya'da bugünkü Moğolistan'ın kuzey sınırlarından İran'a ve Anadolu'ya kadar çeşitli kültürleri kapsayan geniş bir coğrafyada yaklaşık 4000 yıldır kullanılmaktadır.¹⁶⁶

Kapı: Kadınlara ait dört şahidede (Kat No: 19, 27, 33, 34) birbirinden farklı şekillerde işlenmiş stilize kapılar mevcuttur. 19 no'lu örnekte dikdörtgen içine yerleştirilmiş beşgenden oluşan kapı, 27 no'lu örnekte beşgen içine konumlandırılan dikdörtgenden oluşmaktadır. 33 no'lu şahidede dikdörtgen içine yerleştirilen, alınlık kısmı yuvarlak kemerden oluşan küçük bir dikdörtgenin işlenmesinden meydana gelmiştir. 34 no'lu örnekte ise iç içe girmiş iki dikdörtgenden müteşekkildir. Bölge halkının verdiği bilgilere göre kapı motifi kişinin Kâbe'yi ziyaret ettiğini göstermektedir.

Anahtar: Sadece bir şahidede (Kat No: 34) anahtar olduğunu tahmin ettiğimiz şekiller mevcuttur. Şekil aslen üst üste çapraz olarak duran iki anahtardan oluşur. Anahtarlar stilize kapı tasvirinin hemen üstünde durmaktalar. Anahtarların dış kısımları düz sap kısımlarının uçları ise püsküllü boncuklu şekilde tasvir edilmiştir.

Madalya: 5 no'lu erkek kataloğunda kazılmış muhtemelen madalya ya da nişan olabileceğini tahmin ettiğimiz daire şeklinde bir tasvir yer almaktadır.

3.5.3. Geometrik Süslemeler

İncelediğimiz mezar taşlarında dalgalı çizgilerden müteşekkil geometrik süsleme unsurları tespit edilmiştir. Üzerinde gerdanlık tasviri bulunan kadınlara ait dört şahidenin (Kat. No: 2, 13, 15, 16) üst kısımları kısa dalgalı çizgilerle tezyin edilmiştir. Çizgiler iki satır halinde olup aralıklı olarak işlenmişlerdir. Aslen ne anlama geldiklerini bilmediğimiz bu şekillerin, şahideleri süsleme ve kompozisyonu hareketlendirme amacıyla işlendiğini tahmin ediyoruz.

¹⁶⁴ Fatih Çavuş, *Osmanlı Mezar Taşlarının Dili*, s. 94.

¹⁶⁵ Aslı Sağıroğlu Arslan, *Kayseri Zamanı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları*, s. 398.

¹⁶⁶ Ertan Daş, "Mezar Taşlarında Svastika ve Çarkıfelek Sembollerinin Kökeni ve Anlamı", 1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı, Kuşadası 19- 21 Ekim 2018, s. 200- 201.

SONUÇ

Erbil'in en büyük ve en eski mezarlığı olan Büyük Mezarlık'ta 19. yüzyıla ait elli yedi mezar taşı tespit edilmiştir. Bu taşlar gösterdikleri muhtelif özelliklerle bölgede Osmanlı Devleti'nin varlığını göstermektedir.

İncelediğimiz mezar taşlarının hem form hem de kompozisyon özellikleri açısından Anadolu'daki 19. yüzyıl mezar taşları ile sanat anlayışı olarak paralellik göstermemektedir. Çünkü bilhassa İstanbul'da bulunan bu döneme ait mezar taşları süslemelerinde ya klasik dönemin devamı niteliğindeki lale, nar, sümbül, hurma ve karanfil gibi bitkisel süslemeler ya da Batılı sanat anlayışlarından etkilenilerek oluşturulan akantus yaprağı, natüralist bitkiler, çiçekli panolar, vazoda çiçekler ve meyve tabakları gibi realist şeklindeki tasvirler kullanılmıştır. Ancak Büyük Mezarlık'taki mezar taşları süslemelerinde daha çok Osmanlı'nın erken dönem sanatında kullanılan rûmî ve palmetler tercih edilmiştir. Bunun yanında bir örneği bulunan gülнар çiçeğı ile ancak yüzyılın sonlarında rastlanılan "s" kıvrımının kullanımı Anadolu üzerinden gelen sanatsal yeniliklerin çok geç gelip uygulandığını göstermektedir. Yine aynı dönemde Anadolu'da oldukça fazla kullanılmış başlıklı şahidelerin Büyük Mezarlık'ta tek örneğinin olması bu durumu destekler mahiyettedir.

Erkek ve kadın mezar taşları tipolojik niteliklerine göre karşılaştırıldığında birtakım farklılıklar göze çarpmaktadır. Anadolu'daki erkek mezar taşlarında yoğun olarak kullanılmış sarık, kavuk ve fes başlıklı şahideler ile kadınlar için kullanılmış abartılı kompozisyonlardan oluşan realist karakterli başlıklar Büyük Mezarlık'ta yok denecek kadar azdır. Bu şahidelerin hepsi cinsiyet ayrımına gitmeksizin düşey dikdörtgen plaka halinde gövdelidir.

Tezyinata çeşidine göre erkek mezar taşları sadece nesneli süslemelerle bezenmişlerdir. Bu Nesneli süslemeler genellikle askeri alanda kullanılan dönemin silahlarıdır. Kadın mezar taşları ise daha fazla tezyinat çeşidini barındırarak nesneli, bitkisel ve geometrik süslemeleri içerir. Buradaki nesneli motifler erkelere ait olanlardan farklı olup çeyiz ve ziynet eşyalarını ihtiva etmektedir. Bezemelerde dikkat çeken bir husus da geometrik süslemelerin dalgalı çizgilerden müteşekkil ve yok denecek kadar az olmasıdır. Bunu bitkisel süslemeler için de söylemek mümkündür. Çünkü bunlar da çok az sayıdaki şahidede bulunmakla birlikte farklı çeşitlerde

kullanılmışlardır. Süsleme konusunda Genel olarak şunu söyleyebiliriz ki kadın mezar taşları erkeklere ait olanlardan daha süslü, güzel ve özenli yapılmıştır. Fakat Anadolu'da aynı dönemde yapılmış kadın mezar taşları ile kıyasladığımızda onların işçilikleri ve tezyinatlarına göre çok daha sade durmaktadır.

Malzeme olarak tüm şahidelerde taş malzeme kullanılmış. Taşın bölgede bol miktarda bulunmasının ve sıcaklığa dayanıklı olmasının malzeme olarak tercih edilmesinde etken olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü mezarlıkta rastladığımız 20. yüzyıla ait bazı mermer şahideler bölgede sıcaklığın fazla olmasından dolayı tahrip olduğunu görmekteyiz. Ancak Anadolu'da aynı dönemde şahidelerde mermer kullanıldığını görmekteyiz. Bunu iklimin uygun olmasına ve mermerin çıkarılıp işlenmesinin daha kolay olmasına bağlamak mümkündür. Malzemenin işleniş biçimine gelince tüm kitabelerin Anadolu'daki gibi kabartma tekniğiyle yazıldığını görmekteyiz. Süslemede ise bitkisel motifler kabartma tekniğiyle, nesnel motiflerin çoğu ve geometrik motifler Anadolu'nun aksine kazıma tekniğiyle işlenmiştir.

Mezar taşlarının olmazsa olmaz unsurlarının başında gelen kitabeler nesir halde celif sülüs hatla Arapça yazılmıştır. Kitabelerdeki bazı rakamların, isimlerin ve unvanların Türkçe ve Farsça olması ise bölgede Türkler, Kürtler, Araplar ve Perslerden oluşan kozmopolit bir toplumun varlığını göstermektedir. Fakat tüm kitabelerin Arapça gramer esaslarına göre yazılması bölgede kitabe dilinin Arapça olduğunun bir kanıtıdır.

Yazının genel olarak güzel ve kaideleri uygulanan bir hal alması anca yüzyıl sonunda mümkün olmuştur. Bunu bölgenin yazı sanatının merkezi olan İstanbul'a uzak olmasına, sanat anlayışının tam gelişmemesine ve sanatsal yeniliklerin bölgeye çok geç ulaşmasına bağlamak mümkündür Anadolu coğrafyasına baktığımızda ise kitabelerin Osmanlıca celif sülüs ya da celif tâlik hatlarla Osmanlı Türkçesi'yle yazıldıklarını görmekteyiz. Bu kitabeler tüm yüzyıl boyunca güzel karakterli harflerle yazılmış ve işlenmişlerdir.

Kitabelerin muhtevasına gelince bunlar kimlik bilgileri, dua, ayet ve Esmâ-i Hüsnâ'lardan müteşekkildir. Dua kısımlarında ziyaretçilerden Kur'an okumalarını isteyip, Allah'ın af ediciliğine vurgu yapılmaktadır. Ayetlerde dünyada hiçbir şeyin baki olmayıp Allah'ın ikram sahibi olması öne çıkmaktadır. Esmâ-i Hüsnâ'larda ise Allah'ın günahları af edici olduğu hatırlatılmaktadır. Anadolu'daki mezar taşı

kitabelerinde Batılı düşüncenin tesirlerle görülen yaşama arzusunu, dünya nimetlerinden mahrumiyeti, geride kalanların üzüntüsünü ve ayrılığın acısını dile getiren "âh mine'l-mevt" ile "âh mine'l-firâk" gibi ifadeler bulunmakta iken Büyük Mezarlık'taki kitabelerde Allah'a karşı teslimiyet, kalanlara teselli ve ümitsizliğe düşmemeyi hatırlatan Allah'ın isimleri tercih edilmiştir.

Kitabelerde sosyal statü ifadesi olarak geçen "Han" kelimesinin kadınlar için "Hatun" anlamında kullanılıp, "Hanım" sıfatının ise isim olarak yaygın kullanılması bölgedeki terminolojik farklılıkları göstermektedir. Bunu destekler mahiyette kadınlar için kullanılmış "Dursun" ismini de örnek göstermek mümkündür. Bilindiği gibi Anadolu'da "Han" sıfatı ile "Dursun" ismi erkekler için kullanılmaktadır. Bunlar dışında kitabelerde geçen Türkçe isim ve sıfatlar da oldukça fazladır. Tüm bunlar birlikte ele alındığında bölgenin o dönemde yoğun bir Türk nüfusa sahip olduğu söylenebilir. Şemsettin Sâmî de 19. yüzyılda bölgeye yaptığı ziyarette benzer ifadeler kullanmaktadır.

Mezar taşlarını işleyen usta ya da kitabeleri yazan hattat hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak şahidelerin form, kitabe, malzeme, işleniş ve süslemelerinde görülen benzerlik bunların aynı atölyelerden çıktıklarını ya da usta-çırak ilişkisi içerisinde zamanla değişikliklere uğrayıp geliştiğini akla getirmektedir.

Büyük Mezarlık'taki 19. yüzyıla ait mezar taşları Anadolu'dakilerle tamamen farklılık göstermeyip benzerlikler de arz etmektedir. Şahideli mezarlar, üstü açık şekildeki mezar tipleri, bitkisel ve nesneli süslemeler, kabartmalı yazılmış kitabelerin muhtevası ile üçgen alınlıklı ve tepelikli şahideler bu benzerliklerin temelini oluşturur.

Sonuç olarak günümüzde şehrin merkezinde kalan Büyük Mezarlık farklı dönemlerde daraltılmış ve geriye 33.800 m²'lik alan bırakılmıştır. Bünyesinde farklı dönemlere ait mezar taşlarını bulundurması ve geniş bir alana kurulması beraberinde bazı problemleri de getirmiştir. Bu problemleri kısaca belirtmek gerekirse;

Mezarlığın bulunduğu alanın kenarlarına sonradan binalar inşa edildiğinden mezarların bir kısmı yıkılmıştır. Geriye kalan alanın etrafına ise duvar inşa edilmiştir. Yine mezarlığın kendi içinde de sonradan yapılmış yüksek olmayan duvarlar örülmüştür. Bu sur duvarlarında malzeme olarak kullanılmış mezar taşları görülmüştür. Mezarlıkta düzenli yürüme yollarının yeterince bulunmaması insanların mezar yapıları üzerinden geçmelerine ve onları tahrip etmelerine neden olmuştur. Kırık mezar taşları

ile bilinçsizce tahrip edilmiş taşlara tesadüf edilmiştir. Yine zamanla toprak altında kalarak çok az bir kısımları görünen şahidelere rastlanılmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı pek çok tarihi mezar taşı yok olmuştur. Ayrıca giriş kapısının işlek bir cadde üzerinde açık bulunması nedeniyle mezarlıkta çok sayıda çöp ve sokak hayvanı gözlemlenmiştir.

İfade ettiğimiz tüm bu olumsuz nedenlerden dolayı biz dahi 19. yüzyıla ait mezar taşlarının hepsini inceleme imkânı bulamadık. Bu yüzden çalışmamıza tespit edebildiğimiz kadarını aldık.

Yapılan tahribatları durdurmak ve kaybolan mezar taşlarını tekrar gün yüzüne çıkarmak için birkaç öneride bulunmak istiyoruz.

Mezarlığın temizliğine gereken önem verilmelidir.

Uzman kişiler tarafından yapılacak çalışmalarla tahrip olan mezar taşları onarılmalı, toprak altında kalanlar gün yüzüne çıkarılmalıdır.

Tüm zamanlara ait tarihi mezar taşları tespit edilip kayıt altına alınmalıdır.

Son söz olarak Osmanlı devletinin Erbil'deki tarihi ve kültürel geçmişini yansıtan bu sanat eserlerinin tanıtılıp gelecek nesillere aktarılması gerektiği kanaatindeyiz. Böylece Anadolu dışındaki milli kültürümüzün bir parçasının daha gün yüzüne çıkartılarak tarih, kültür, sanat ve medeniyet zincirimizde var olan bir boşluk doldurulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkgözoğlu, Ahmet Sacit, "Hattat Sami Efendi'nin Mezar Taşı Kitabeleri", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, İstanbul, 18-20 Aralık 1998, s.129.
- Alparslan, Ali, "Celi", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 265-267.
- , "Kitabe". Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, ss. 76-81.
- , Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- Armutçuoğlu, İlhan, Kaside-i Bürde, Erkam Yayınları, İstanbul 2009.
- Arslan Kalay, Hacer, "Bitlis Etnografya Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Silahları", Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 11/56, Nisan 2018, ss.183- 192.
- Aslan, Selahattin, Muş İli ve Bağlı İlçelerde (Muş Merkez-Varto-Bulanık-Malazgirt-Korkut-Hasköy) Tarihi Mezar Taşları (Tespit-Transkript-Değerlendirme), Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak 2019.
- Aslanapa, Oktay, Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.
- Balta, Hatice, Hasankeyf'teki Türk İslam Dönemi Mezar Taşları, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2017.
- Barışta, Örcün, "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Mezar Taşlarından Bazı Takı Tasvirleri", 13.Türk Tarih Kongresi Bildiriler, İstanbul 04-08 Ekim 1999, ss. 1309-1329.
- Behali, Seyyid Mevlud, Hawlerim Vadiva Vabistuva, Kültür Bakanlığı, Bağdat 2011.
- Bektaşoğlu, Mustafa, "Ruhları Okşayan Taşlar: Mezar Taşları", Diyanet, S.125, 2001, ss. 64 – 67.
- Berk, Süleyman, "Osmanlı Mezar Taşı Kitâbelerinde Başlıklar ve Anlamları", 1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı, Kuşadası 19- 21 Ekim 2018, ss. 116- 123.
- Biray, Nergis, "Defin Sonrası Uygulanan Gelenekler", Aile Yazıları/ 8, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara 2015, ss. 225- 268.
- Biol, İnci A., "Türk Tezhip Sanatında Desen", Hat ve Tezhip Sanatı, ed. Ali Rıza Özcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2015, ss. 489- 504,
- Bodakçi, Ahmet, *Mardin Merkezde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2017.
- Can, Yılmaz ve Gün Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, Kayihan Yayınları, Samsun 2005.
- Celalettin Karadağ, "Ahlat Mezar Taşlarında Kullanılan Rumi Motifi ve Tezyinatımızdaki Yeri", *I. Van Gölü Havzası Sempozyumu*, İstanbul 08-10 Eylül 2004, ss. 160- 164.
- el- Cenabi, *Medinetü'l- Erbil Dirase fi Coğrafiyeti'l- Hazar*, Tasvir Yayınları, Musul 1987.
- Halit Çal, "İstanbul Eyup'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu III*. İstanbul 28- 30 Mayıs 1998, ss. 207- 225.
- , "Türklerde Mezar- Mezar Taşları", *Aile Yazıları/8*, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara 2015, ss. 295- 334.

- Çavuş, Fatih, *Osmanlı Mezar Taşlarının Dili*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018.
- Çavuşlı, Hadi Reşit, *Turas Erbil et-Tarihi*, Kültür ve Gençlik Genel Müdürlüğü, Bağdat 1985.
- Çay, Mehmet Abdulhaluk, "Tunceli Mezar Taşları ve Türk Kültüründeki Yeri", *Türk Kültürü Araştırmaları*, S. 23, Ankara 1985, ss. 153- 157.
- Çoruhlu, Yaşar, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Lahitlerde Görülen Haçer Motiflerinin Sembolizmi", *I. Eyüpsultan Sempozyumu- Tebliğler*, İstanbul 1997, ss. 60- 70.
- Daş, Ertan, "Mezar Taşlarında Svastika ve Çarkıfelek Sembollerinin Kökeni ve Anlamı", *I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Kuşadası 19- 21 Ekim 2018, ss. 199- 206.
- Demir, Çetin, *Tokat Erenler Tarihi Mezarlığı ve Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2008.
- Demirel, Feray, *Besni Mezar Taşları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.
- Derman, Uğur, "Mezar Kitâbelerinde Yazı San'atımız", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni*, 49/328, 1975, ss. 36-47.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. I, Yem Yayınları, İstanbul 1997.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. III, Yem Yayınları, İstanbul 1997.
- el- Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C. 1, s. 423- 424, Hadis No: 1358.
- Erbil Belediyesi, *Erbil fi Erbaat Avam*, Dar el-Cumhuriye Yayınları, Bağdat 1968.
- es- Sakkâr, Sâmî, "Erbil", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 272-273.
- Eyice, Semavi, "Mezarlıklar ve Hazireler", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II*, İstanbul 28- 30 Eylül 1991, ss. 123- 134.
- Gün, Recep, *Çarşamba Gökçeli Mezarlığı'ndaki Tarihi Mezar Taşları*, Etüt Yayınları, Samsun 2009.
- , "Mezar taşı Kitabelerindeki İmzaların Referansı Sorunu: Samsun- Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Haziresindeki İki Mezar taşı Örneği", *İSTEM*, S.1, 2003, ss. 149- 154.
- , vd., "Vezirköprü Yöresinde Bulunan 17- 18. Yüzyıl Mezar Taşları", *OMÜİFD*, S. 40, 2016, ss. 37- 75.
- , vd., "Vezirköprü Yöresinde Bulunan 19- 20. Yüzyıl Mezar Taşları", *OMÜİFD*, S. 42, 2017, ss. 45- 97.
- Günay, Hacı Mehmet, "Rebûlevvel", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 501- 502.
- "Receb", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 506- 507.
- Güngör, Harun, "Steles Funéraires Figurées De La Vallée De Zamantı, Kayseri", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II*, İstanbul 28- 30 Eylül 1991, ss. 185- 188.
- Gür, Songül, *Tunceli Ovacık İlçesi Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara 2006.
- Hüseyin, Muhsin Mohammed, *Erbil Fi'l-Ahd el-Atabeki*. Asaad Yayınları, Bağdat 1976.
- İğit, İlter, *Tunceli'deki Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2012.

- İnci, Veysi, *Cizre Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2008.
- İsmail, Zübeyr Bilal, *Ulama ve'l-Medaris fi Erbil*, Zehra Yayınevi, Bağdat 1984.
- İşcan, Nejat, *Anadolu Mezar Taşları Süslemeciliğine Genel Bir Bakış*, Acar Matbaacılık, Eskişehir 1980.
- Karakaş, Mahmut, *Şanlıurfa Mezar Taşları*, T.C. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2012.
- Koçak, Muhsin, "Gurre", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, ss. 211- 212.
- Kuşoğlu, Mehmet Zeki, "Hüvelbâkî", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1919, ss. 67- 68.
- Laqueur, Hans Peter, "Osmanlı Mezar Taşlarının Süslemesinde Bitkisel Motifler", *Suud Kemal Yetkin'e Armağan, Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi:1*, Ankara 1984, ss. 263-273.
- Muhammed, Niştiman Beşir, *Kurt ve Selcuki Lekolineveyik Le Peyvendi Siyasiyekan*, Mukiryani Yayınevi, Süleymaniye 2006.
- Mutlu, Mehmet, *Siirt Mezar Taşları*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2006.
- Nefes, Eyüp, "Samsun/İlkadım Kökçüoğlu Mezarlığı'nda Yeni Bulunan Figürlü Mezar Taşları", *İSTEM*, 7/13, 2009 ss. 69- 84.
- , *İlkadım Seyyid Kutbiddin (Kökçüoğlu) Mezarlığı Tarihi Mezar Taşları*, İlkadım Belediyesi Yayınları, Samsun 2009.
- Ögel, Bahaeddin, *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- , *Türk Kültür Tarihine Giriş 5*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.
- Önder, Mehmet, "Konya Mezar Taşlarında Şekil ve Süsleme", *Türk Etnografya Dergisi*, S. 12, 1969, ss. 5- 16.
- Örnek, Sedat Veyis, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s. 71
- Özkurt Kemal ve Tüfekçioğlu Abdülhamit, "Türk-İslam Sanatında Kitabeler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/14, 2009, ss. 275- 295.
- Perçem, Ersan, "Fatih Devri Mezar Taşlarında Tezyînât Analizi", *1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Kuşadası 19- 21 Ekim 2018, ss. 465- 493.
- Pirpal, Ferhad, *Kronoloci Havler la Konava ta 1958*, Şahap Yayınları, Erbil 2008.
- Pullu, Mehmet Fatih, *Savur'daki Mezar Taşları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2010.
- Qassab, İbrahim Mastafa Tahir, *Kerkük Mezar Taşlarında Türk Kültürü Unsurları*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2014.
- Sağiroğlu Arslan, Aslı, *Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kayseri 2005.
- Sahillioğlu, Halil, *Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi*. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967.
- Sami, Şemsettin, *Kamus-i Türki*, Akdem Matbaası, İstanbul 1317h. (1899).
- , *Kamusu'l-Alâm*, C. II, Mihran, İstanbul 1306h. (1889).

- Serin, Muhittin, "Sülüs", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 128-130.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, T.C. BDAGM, Ankara 2006.
- Sivri, Racir, *İrani Serdemi Safavi*, çev. Selaheddin Aşti, Şvan Yayınları, Süleymaniye 2006.
- Sönmez, Neslihan, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, Yem Yayınları, İstanbul 1997.
- Sözen, Metin ve Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2016.
- Şakiroğlu, Mahmut, "Barutluk" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 92- 94.
- "Şeyh Abdullah Kutup el-Medar'ın Ölüm Tarihi", *Zanko*, S. I, 2010, s. 1-20.
- Şeyh Muhammed, Şerzad, *el- Mekâbir ve'l Mezârât fi Erbil*, Bağış ve Dini İşler Bakanlığı, Erbil 2011.
- Tavaslı, Hatice Kübra, *Penç Motifinin Tarihsel Gelişimi ve Karakteri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.
- Tawfeq, Naznaz Behjat, *Irak- Erbil Yöresi Mezar Kültürü*, Berikan Yayınevi, Ankara 2018.
- Tekin, Talat, *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 231.
- Top, Mehmet, "Hakkari'deki Tarihi Mezarlıklar ve Mezar Taşları", *VI Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları Toplantısı Sanat Tarihi Sempozyumu*, Kayseri, 8- 10 Nisan 2002, ss. 745- 758.
- Turani, Adnan, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınevi, Ankara 1975.
- Uluçam, Abdüsselâm, *İrak'taki Türk Mimari Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Uludağ, Süleyman, "Sefer", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 298- 299.
- Useinov, Memedulla, "Kırım Müslüman Mezar Taşları", *1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Kuşadası 19- 21 Ekim 2018, ss. 566- 572.
- Yariş, Sahure, "Diyarbakır Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi Deposunda Bulunan Bir Grup Mezar Taşı", *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, 2018, ss. 407- 428.
- Yaşaroğlu, Mehmet Kâmil, "Safer", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, ss. 450-451.
- Yavuz, Selim, *Malatya Kırkardeşler Mezarlığındaki Mezar Taşları*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.
- Yılmaz, Abdulkadir, *Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstılahları*, Damla Yayınları, İstanbul 2004.
- Yiğit, İrfan ve Ünlüsoy Ülkü, *Hıdırlık-Ulu Mezarlık Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, *Çorum Belediyesi Kültür Yayınları*, Çorum 2004

ÖZ GEÇMİŞ

Nesrullah Balat, 11.10.1994 tarihinde Erzurum’da doğdu. Rize İMKB Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’ni bitirdikten sonra Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden 2017 yılında mezun oldu. Aynı yıl OMÜ LEE İslam Tarihi ve Sanatları Yüksek Lisans programına girdi. 2020 yılından itibaren Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde araştırma görevlisi olarak görev yapan Nesrullah Balat iyi derecede İngilizce ile orta derecede Arapça ve Farsça bilmektedir. Temel ilgi alanları, Hüsni Hat, Ebru, Kalligrafi ve Filografi, (09.02.2021).

İletişim Bilgileri

E mail : balat2553@gmail.com

Telefon :

Öğrenci No : 17230252

ORCID ID : 0000-0003-0007-9479